T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RUSYA FEDERASYONU'NUN KAFKASYA POLİTİKALARI VE BÖLGE ENERJİ GÜVENLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARZU GÜNDÜZHEV

ANABİLİM DALI: ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAM: SİYASİ TARİH

KOCAELİ – 2013

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RUSYA FEDERASYONU'NUN KAFKASYA POLİTİKALARI VE BÖLGE ENERJİ GÜVENLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARZU GÜNDÜZHEV

ANABİLİM DALI: ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAM: SİYASİ TARİH

DANIŞMAN: PROF. DR. HASRET ÇOMAK

KOCAELİ - 2013

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASİ TARİH BİLİM DALI

RUSYA FEDERASYONU'NUN KAFKASYA POLİTİKALARI VE BÖLGE ENERJİ GÜVENLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Arzu GÜNDÜZHEV
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 15.05.2013 / 07

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Hasret ÇOMAK

Jüri Üyesi: Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Zafer YILDIRIM

KOCAELİ - 2013

ÖNSÖZ

"Güç" uluslararası ilişkilerde temel bir unsurdur. Devletleri ve devlet dışı uluslararası aktörleri harekete geçiren etken; güç elde etme, gücünü artırma, gücünü koruma ya da gücü ölçüsünde rakiplerin güçlenmesine engel olmadır. Gücün tanımı ve unsurları farklılık göstermekle birlikte, üretimin temel unsurları içinde yer alan ve modern insan için vazgeçilmez bir öğe haline dönüşen "enerji"nin 21. yy güç ilişkileri içinde önemli bir yer edindiği bir gerçektir.

Dünyanın enerjiye ihtiyaç duymasına rağmen, mevcut enerji kaynaklarının ve varsayılan rezervlerin kıt olması enerji zengini bölgeler üzerinde güç mücadelelerinin ve çıkar çatışmalarının yaşanmasına sebep olmaktadır. Güç mücadelesine sahne olan enerji zengini bölgelerden biri de Orta Asya ve Kafkasya bölgesidir. Özellikle Hazar Denizi rezervlerinin Ortadoğu kaynaklarından sonra ikinci en büyük rezervleri barındırıyor olması bölgenin 21. yy'ın enerji havzası olarak tanımlanmasına neden olmuştur.

Hazar Havzası, küresel güç olarak enerji alanlarını kontrol altında tutmak isteyen ve Ortadoğu petrollerine alternatif arayan ABD için, enerjide Rusya Federasyonu'na bağımlı olan, enerji güvenliği nedeniyle Rusya Federasyonu dışında kaynak ülke profilini çeşitlendirmek isteyen Avrupa için, bölgedeki gücünü ve nüfuzunu artırmak isteyen Türkiye ve İran için, büyüyen ekonomisinin enerji ihtiyacını karşılayabilmek adına Çin için ve enerji ile eski parlak günlerine geri dönmek isteyen ve bu bölgede rakip istemeyen ve hatta bu kaynaklarla ve nakil hatlarıyla elini daha da güçlendirmek isteyen Rusya Federasyonu için önemli ve stratejik bir konumdadır.

On altı enerji koridoru, on üç ticaret yolunun geçtiği Avrasya bölgesinde enerji üzerinden yaşanan bu güç mücadelesinden en çok etkilenen bölgelerden biri Kafkasya'dır. Kafkasya'nın tarihi çağlardan beri sahip olduğu jeostratejik konum Hazar Denizi enerji kaynakları ve bu kaynakların taşınması sorunu ile daha da artmıştır. Ekonomik ve sosyal veriler göstermektedir ki bölgedeki güç mücadelesini kim kazanırsa kazansın kaybeden Kafkas halklarıdır. Kafkasya'nın sahip olduğu konum dolayısıyla güven ve istikrara kavuşması uzak bir ihtimal olarak görülmektedir. Özellikle Rusya Federasyonu'nun Kafkasya'da yürüttüğü politikalar bölgenin yakın gelecekte de istikrardan uzak olacağını göstermektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ……I
İÇİNDEKİLER……II
ÖZET……VI
ABSTRACT……VIII
KISALTMALAR……XI
GİRİŞ……1

BİRİNCİ BÖLÜM

I. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ENERJİ GÜVENLİĞİ TANIM VE KAPSAMI ……4

1.1 Enerji Kavramı ve Sınıflandırması …….....10
1.2. Enerji Türleri……..14
1.2.1 Kömür ……..14
1.2.2 Petrol ……15
1.2.3 Doğalgaz ……..18
1.3 Güvenliğin Boyutları ve Enerji Güvenliği ……20
1.3.1. Güvenlik ve Güvenliğin Boyutları ……...20
1.3.2. Değişen Güvenlik Algılamaları ……...20
1.3.3. Enerji Güvenliği ……...23
1.4 Küresel Aktörler ve Enerji Güvenliği ……28
1.4.1 ABD Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği ……...30
1.4.2 Çin'in Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği ……35
1.4.3 AB Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği ……..40

İKİNCİ BÖLÜM

II. COĞRAFİ, SİYASİ, KÜLTÜREL VE EKONOMİK ÖZELLİKLERİ İLE KAFKASYA ……...47

2.1. Coğrafi Konum ……47
2.2. Kültürel Yapı ……50
2.3. Siyasi Yapı ……...52
2.3.1. Kuzey Kafkasya'da Siyasi Yapı ……....55
2.3.1.1. Adıgey Özerk Cumhuriyeti ……..55
2.3.1.2. Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti ……..56
2.3.1.3. Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyeti …….…….56

2.3.1.4. Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti ……..……..57
2.3.1.5. Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti ……57
2.3.1.6. İnguşetya Özerk Cumhuriyeti ……..58
2.3.1.7. Dağıstan Özerk Cumhuriyeti ……...58
2.3.2. Güney Kafkasya'da Siyasi Yapı ……59
2.3.2.1. Gürcistan Cumhuriyeti ……..…..59
2.3.2.1.1. Acara Özerk Cumhuriyeti ……..……59
2.3.2.1.2. Güney Osetya Özerk Cumhuriyeti ……60
2.3.2.1.3. Abhazya Özerk Cumhuriyeti ……60
2.3.2.2. Ermenistan Cumhuriyeti ……...……60
2.3.2.3. Azerbaycan Cumhuriyeti ……..…61
2.3.2.3.1. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ……...…….61
2.4. Ekonomik Yapı ……62
2.5. Kafkasya'da Yaşanan Etnik Çatışma Alanları ……..63
2.5.1. Kuzey Kafkasya'da Mevcut Kriz Alanları ……..……...63
2.5.1.1. Dağıstan ……...……..64
2.5.1.2. Çeçenistan ……..….. 66
2.5.1.3. İnguşetya ……..…..68
2.5.1.4. Kuzey Osetya ……..…...69
2.5.1.5. Kabardey-Balkar ……...…… 69
2.5.2. Güney Kafkasya'da Mevcut Kriz Alanları …….. 70
2.5.2.1. Dağlık Karabağ ……. 71
2.5.2.2. Abhazya Sorunu ……...…….73
2.5.2.3. Güney Osetya Sorunu ……...……75
2.6. Kafkasya'da Aktörler ……...……79
2.3.1. Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya Jeopolitiği ve Jeostratejisi...79
2.3.2. ABD'nin Kafkasya Politikaları ……..……82
2.3.3. Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikaları …….……..84
2.3.4. Türkiye'nin Kafkasya Politikaları ……...……86
2.3.5. İran'ın Kafkasya Politikaları ……87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASINDA KAFKASYA ……...…. 89

3.1. Rus Dış Politikası ……..……89

3.1.1. Batıcılık ……..89

3.1.2. Avrasyacılık ……... 90

3.2. Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikaları ……...……..91

3.2.1. Yeltsin Dönemi ……...91

3.2.2. Putin Dönemi ……..……97

3.2.2.1. Vladimir Vladimiroviç Putin'in Biyografisi …….……..….97

3.2.2.2 Rusya Federasyonu'nda Putin Dönemi ……...….98

3.2.3. Medvedev Dönemi ……...105

3.3. Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikalarında Enerji Faktörü ……..…….. 108

3.3.1. Kafkasya'da Boru Hatları ve Enerji Güvenliği ……...…… 108

3.3.1.1 Petrol Boru Hatları ……...…….. 110

3.3.1.1.1 Bakü - Novorossisk Petrol Boru Hattı …… 110

3.3.1.1.2. Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı ……...……. 112

3.3.1.1.3. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı …….…….. 113

3.3.1.1.4. Tengiz-Novorossisk Petrol Boru Hattı ……... 115

3.3.1.1.5. Yapımı Planlanan Petrol Boru Hatları ……...…… 116

3.3.1.1.5.1. Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi……116

3.3.1.1.5.2.Kazakistan-Türkmenistan-Neka Petrol Boru Hattı Projesi ……...116

3.3.1.1.5.3. Burgaz-Dedeağaç Boru Hattı Projesi ……...117

3.3.1.1.5.4.Odeassa-Brodi Petrol Boru Hattı Projesi ……..…117

3.3.1.1.5.5.AMBO Trans-Balkan Petrol Boru Hattı Projesi…118

3.3.1.2. Doğalgaz Boru Hatları ……...…118

3.3.1.2.1. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı ……..……118

3.3.1.2.2. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı ……..…119

3.3.1.2.3. Kazakistan-Çin Doğalgaz Boru Hattı ……...121

3.3.1.2.4. Yapımı Planlanan Doğalgaz Boru Hatları ……121

3.3.1.2.5. Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı Projesi ……121

3.3.1.2.6. Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi ……..122

3.3.1.2.7. Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi ……...…124

3.4. Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikalarının Bölge Enerji Güvenliğine Etkileri ……...……125

SONUÇ……...130

Kaynakça……..……...134

Özgeçmiş…….145

ÖZET

20. yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmeler emek, sermaye, hammaddeden oluşan klasik üretim faktörlerine önemli bir unsur daha katmıştır: Enerji. Enerji sadece üretim faktörleri arasına girmemiş sanayinin ve üretimin en temel girdisi haline dönüşmüştür. Gelişmenin ve kalkınmanın itici gücü olmuştur. Modern dünyada hemen her alanda kullanılan enerji insan için vazgeçilmez bir boyut kazanmıştır.

Enerji, toplumsal hayatta bu kadar hayati bir konuma gelmesine paralel olarak uluslararası alanda devletlerin birbirine rekabet üstünlüğü sağlamada kullandıkları en önemli kaynak haline gelmiştir.

Enerjinin modern hayat için vazgeçilemez konumda olmasına rağmen tükenebilir olma özelliği devletler arasında enerji alanında güç mücadelelerinin yaşanmasına sebep olmaktadır. Güç mücadeleleri ise enerji zengini bölgeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ortadoğu sahip olduğu zengin enerji kaynakları ile en yoğun güç mücadelelerinin yaşandığı bölgedir. Fakat son dönemde Ortadoğu enerji kaynaklarına alternatif olarak görülmesi cihetiyle güç mücadelesine sahne olan bir başka alan da Kafkasya bölgesi olmuştur.

Kafkasya, bulunduğu coğrafya dolayısıyla tarihin her döneminde önemini koruyan stratejik bir konuma sahiptir. Günümüzde ise özellikle Hazar Denizi enerji kaynaklarının bulunması ve SSCB'nin dağılması ile bu kaynakların ulaşılabilir olması Kafkasya'nın önemini daha da artmıştır. Hazar enerji kaynakları, bölgesel güçler açısından önemli olduğu kadar bu kaynakları Ortadoğu kaynaklarına alternatif olarak gören küresel güçler açısından da büyük önem arz eden bir konumdadır. Hazar Denizi'nin Karadeniz'e ve açık denizlere çıkışını sağlayan en kısa yol ise Kafkas güzergâhı üzerindedir.

Kafkasya Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya olarak ikiye ayrılmaktadır. Kuzey Kafkasya siyasi olarak Rusya Federasyonu'nun egemenliği altındadır. Güney Kafkasya ise fiili olarak bağımsız olan üç devletten oluşmaktadır.

Kafkasya, Rusya Federasyonu'nun diğer SSCB coğrafyası ile birlikte 'yakın çevresi' içinde kabul ettiği ve arka bahçesi olarak gördüğü bir bölgedir. Kafkasya Rusya Federasyonu için jeopolitik ve jeostratejik olarak hayati bir önem ihtiva etmektedir. Avrupa ve Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü olmasının yanı sıra, Karadeniz ve Hazar Denizi'ne kıyısının olması sebebiyle, Rusya Federasyonu'na Karadeniz-Boğazlar-Akdeniz yolu ile Süveyş Kanalı'na inebilme imkanı sağlamaktadır.

Rusya Federasyonu, Kuzey Kafkasya üzerindeki hâkimiyetini ilânihaye sürdürmek istemekte, Güney Kafkasya da ise kontrolü dışında yaşanan gelişmelerde sürece dâhil olarak

müdahil olmaya devam etmek istemektedir. Bütün bu politikaları ilk olarak 1993 yılında ilan ettiği ve belli aralıklarla revize ettiği ‘yakın çevre’ politikası çerçevesinde yürütmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Kafkasya, Rusya Federasyonu, Yakın Çevre

ABSTRACT

Technological developments of the 20th Century has added one more component which is energy to the classic factors of production (the combination of labor, capital and raw materials). Energy has not been only one of the factors of production, but it has also turned into the most important input of production and industry. Undoubtly, energy is the forcing power of development and improvement of every aspects of modern world.

Since energy poses an unquestioable and inevitable role in social and economic life, almost every country has used energy which is defined as the most significant factor of power to gain superiority over other countries.

Energy causes an inevitable power struggle among different countries because it is indispensible for modern world and humanity but still unsustainable and non-renewable. And these power struggle intensifies in energy rich countries. As a result, Middle East with highly energy-rich sources is the land where the densest power struggle takes place. However, Caucasus became another region where different countries struggle for energy-rich lands and it has been an alternative energy source region to Middle East.

Caucasus has been an important geopolitical region at every period of history. The importance of the region has increased with discovery of Caspian Sea's energy-rich sources and availability of these sources to other countries by dissolution of Soviet Union. And the shortest route from Caspian Sea to Black Sea is via the Caucasus region.

Caucasus region is divided as North Caucasus and South Caucasus. North Caucasus belongs to Russian Federation politically while South Caucasus consists of three independent states.Russia accepts Caucasus region into its 'near abroad' with other Soviet Union territories and names it as 'backyard'.

Caucasus region holds a vital importance for Russian Federation in terms of geopolitical and geostrategical location. In addition to being a bridge between Europe and Middle Asia, Caucasus region's borders with Black Sea and Caspian Sea enable Russian Federation to reach Suez Canal via Black Sea-Bosphorous-Mediterranean route.

Russian Federation has been developing plans and strategies to maintain its presence and power in North Caucasus and to intervene in incidents which go on in South Caucasus without Russia's control. Russia publicized all of these policies in 1993 for the first time and revises them intermittently in terms of 'near abroad' policy.

Key Words : Energy, Caucasus, Russian Federation, Near Abroad

KISALTMALAR

AGİK : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı

AKPM : Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi

BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu

BTC :Bakü-Tiflis-Ceyhan

BTE : Bakü-Tiflis-Erzurum

CNPC : Chinese National Petroleum Company (Çin Milli Petrol Şirketi)

GATT :General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)

GUUAM : Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova

IMF : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

INOGATE : Interstate Oil and Gas to Europe (Avrupa'ya Devletler Arası Gaz ve Petrol Aktarımı)

KEİ : Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

NATO : Nort Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü)

OECD :Organisation For Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)

OPEC : Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)

PSG : Pipeline Solution Group (Boru Hatları Çözüm Grubu)

RF : Rusya Federasyonu

SOCAR :State Oil Company Of Azerbaijan Republic (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi)

ŞİÖ : Şanghay İşbirliği Örgütü

TACIS : Technical Assistance to Commonwealth of Independent States (Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım)

TEP : Ton Petrol Eşdeğeri

TPAO : Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

TRACECA :Transport Sytem Europe - Caucasus - Asia (Avrupa- Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru Sistemi)

UEA :Uluslararası Enerji Ajansı

GİRİŞ

Coğrafi konumu ile bölgesel ölçekte olduğu kadar küresel ölçekte de jeopolitik ve jeostratejik bakımdan önem taşıyan birkaç bölgeden biri de Kafkasya'dır. Kafkas coğrafyasını en iyi ifade edecek kavram "kesişim"dir. Dinlerin, dillerin, ırkların, tarihlerin, yolların, çıkarların, amaçların, kesiştiği bir coğrafyadır Kafkasya.

Kafkas Dağları, coğrafyanın alâmet-i farikası niteliğindedir. Bölgeyi şekillendirdiği gibi bölge insanını da şekillendirmiştir. Nispeten dar bir bölgede pek çok etnik unsurun yaşadığı coğrafyada, halkların etnik bilinci çok yüksektir. Aynı zamanda ana dillerine de ciddi bir bağlılık söz konusudur.

Dünya üzerinde jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip bölgeler güç mücadelelerine sahne oldukları için istikrarsız bölgelerdir. Kafkasya da sahip olduğu konum dolayısıyla ve en önemlisi farklılıkların kesişim noktasında bulunması ile yüzyıllardır çatışmaların yaşandığı, istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bir coğrafyadır.

Kafkasya konumu dolayısı ile tarihte birçok kez ve birçok kavim tarafından istila ve işgallere uğramıştır. Fakat en kalıcı ve etkili işgal hareketleri Ruslar tarafından gerçekleştirilmiştir. Kiev'de bir prenslik olarak siyasi birliğini tesis eden ve daha sonra imparatorluğa dönüşen Rusya Çarlığı'nın imparatorluk alanını genişleşmek için varmak istediği hedef "sıcak denizler"di. Çar I. Petro ile milli bir hedef ve siyaset olarak benimsenen bu politika Kafkasya'yı da yakından ilgilendiriyordu. Kafkasya Rusya Çarlığı'nın sıcak denizlere inme güzergâhlarından birinin üzerindeydi. Bu nedenden ötürü Kafkasya, Rus tarihinde SSCB dönemi de dâhil hep nüfuz alanı içinde tutulmak istenmiş, bölge üzerinde kontrol sağlanmaya çalışılmıştır.

Kafkasya'yı Rusya Federasyonu için önemli kılan nedenlerden bir diğeri ise enerjidir. Enerji modern çağda hayati bir önem kazanmıştır. Enerji kaynakları arasında tartışmasız üstünlük petroldedir. Son yıllarda doğalgaz da petrol ile birlikte stratejik enerji kaynakları arasına girmiştir. Kafkasya coğrafyası petrol ve doğalgaza sahip olmasının yanı sıra doğusunda zengin petrol ve doğalgaz yataklarının bulunduğu Hazar Denizi'ne ve Orta Asya'ya komşuluğu ile batısında Karadeniz'e olan komşuluğu Kafkasya'yı kaçınılmaz olarak enerji nakil hatlarının da kesiştiği bir noktaya getirmiştir.

SSCB döneminde Orta Asya ve Kafkasya'daki cumhuriyetler kaynak bakımından merkezi yapıyı beslemekteydi. Bakü petrolleri başta olmak üzere bölgedeki yer altı ve yer üstü kaynakları planlı ekonomi ile kontrol altındaydı. Fakat SSCB'nin dağılması sonrası bir bir bağımsızlığını kazanan cumhuriyetler ile Rusya Federasyonu bahse konu kaynaklar

üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir. Rusya Federasyonu kendi topraklarında zengin doğalgaz ve petrol yataklarına sahiptir ve uluslararası piyasalarda tedarikçi ülke olarak önemli bir konumdadır. Özellikle Avrupa enerji konusunda Rusya Federasyonu'na bağımlı durumdadır.

Enerji, Rusya Federasyonu için sadece SSCB'nin dağılması sonrası yaşanan ekonomik buhrandan kurtulmak ve ekonomik düzeyini yükseltmek için kullanılmamıştır. Enerji faktörü, ekonomik getirisinin yanı sıra kaybedilen nüfuz alanlarının yeniden kontrol edilmesinde de değerlendirilmiştir. Özellikle Putin'le enerji, Rus dış politikasının önemli bir argümanı halini almıştır.

Enerjiyi, yeniden küresel bir güç olmak için koz olarak kullanan Rusya Federasyonu için enerji nakil hatlarının kendi çıkarlarına uygun güzergâhtan geçmesi ve bu güzergâhın güvenliği de hayati önemdedir. Bu nedenle Kafkasya, Rusya Federasyonu için güvenlik açısından olduğu kadar ekonomik olarak da önemli bir konumdadır ve Rusya Federasyonu bölgeye birinci derecede stratejik öncelik vermektedir.

Özellikle Hazar Denizi'nde zengin doğalgaz ve petrol yataklarının bulunması ile bölge Rusya Federasyonu'nun olduğu gibi bölgesel ve küresel aktörlerin de öncelikleri arasına girmiştir. ABD başta olmak üzere Almanya, Japonya, Türkiye, İran, Hindistan bölge ile yakından ilgilenen ve bölge üzerinde güç mücadelesine giren aktörlerdendir.

Rusya Federasyonu bu bölgeyi kontrol altında tutabilmek için etnik unsurları kullanmaktadır. Özellikle Güney Kafkasya'da kendine rağmen politikalar izleyen Gürcistan ve Azerbaycan'ı ayrılıkçı unsurları kullanarak nüfuz alanı içinde tutmaya çalışmaktadır. Kuzey Kafkasya'da ise etnik unsurların kendine karşı bir birlik oluşturmaması için ihtilaflı konuları gündemde tutmaktadır. Ayrıca bu bölgede Rusya Federasyonu ayrılıkçı hareketleri bastırmak için askeri güç de kullanmaktadır.

Bu çalışmada Rusya Federasyonu'nun Kafkasya politikaları ve bölge enerji güvenliği incelenecektir. Kafkasya'nın coğrafi, etnik ve linguistik yapısı ele alınarak jeopolitik ve jeostratejik önemi, bölgedeki potansiyel ve sıcak çatışma alanları ve nedenleri analiz edilecektir. Mevcut sorunlar ile çatışmaların ve Rusya Federasyonu'nun bölgede izlediği politikaların bölge enerji güvenliğine etkileri çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, Kafkasya bir bütün olarak ele alınmıştır. Rusya Federasyonu'na bağlı yedi özerk Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ile SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığına kavuşan üç Güney Kafkasya ülkesi Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan da incelemeye dâhildir.

Çalışmanın hazırlanmasında literatür taramasına dayalı bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Konu ile ilgili olarak yazılmış kitaplar, makaleler, yazılı basın, süreli-süresiz

yayınlar incelenerek veri farklılığı yaratılmıştır. Tez hazırlanırken konu "aktör-zaman-mekân" ana ekseninde sınırlandırılmıştır.

Bu tezin amacı, Rusya Federasyonu'nun Kafkasya'ya yönelik politikalarını incelemek, Rusya Federasyonu'nun ortaya koyduğu politikaların enerji güvenliğini ne şekilde etkilediğini tespit etmektir.

Bu genel çerçeve içerisinde tezin hipotezi şudur: Rusya Federasyonu'nun Kafkasya politikaları, bölgedeki siyasal, ekonomik, sosyal gelişmeleri doğrudan/dolaylı etkilemektedir.

"Rusya Federasyonu'nun Kafkasya'da izlediği politikalar, bölge enerji güvenliğini nasıl etkimektedir? İzlediği politikalarla Rusya, bölgede yürütülen enerji politikalarını etkileyerek bölge üzerinde varlığını sürdürebilmekte midir?" sorularını cevaplamak adına çalışmanın birinci bölümünde; enerji ve güvenlik kavramları açıklandıktan sonra enerji güvenliği üzerinde durulmuş, küresel aktörlerin enerji güvenlik politikaları incelenmiştir.

İkinci bölümde; Kafkasya'nın etnik, kültürel, siyasal ve ekonomik yapısına değinilmiş, bölgedeki potansiyel ve sıcak çatışma alanları ve nedenleri irdelenmiş ve bölgedeki etkin aktörler ve politikaları ortaya konmuştur.

Üçüncü bölümde; Rus dış politikasının ana iki akımını oluşturan Batıcılık ve Avrasyacılık Rusya Federasyonu dış politikası üzerindeki etkileri incelenmiş, Rusya Federasyonu'nun ilk devlet başkanı olan Boris Yeltsin döneminden itibaren Rusya'nın Kafkasya politikaları ve bu politikaların bölge enerji güvenliğine etkileri ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ENERJİ GÜVENLİĞİ TANIM VE KAPSAMI

Rusya Federasyonu, dönemin süper gücü SSCB'nin dağılması sonrası onun mirasını devralan bakiye bir devlettir. SSCB Orta Asya, Kafkasya, Baltık Bölgesi ve Doğu Avrupa'ya egemen, ideoloji enstrümanı ile dünyanın önemli bir bölümünde etkili, nükleer gücü ile dünyanın iki süper gücünden birini oluşturan bir devlet olmuştur. Doğu Bloku'nun liderliğini yapan SSCB Uzakdoğu, Latin Amerika, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da da etkinliğe sahiptir.

Zamanla sistem içinde çeşitli sorunlarla karşılaşan SSCB kendini yeniden yapılandıramaması sonucu 1991'de dağılmıştır. Kimilerine göre sürpriz olan bu dağılma kimilerine göre mukadderdir. Artık 'yeni dünya' düzenine geçilmiştir.

SSCB sonrası yeni dünyada, SSCB'nin ardılı olan Rusya Federasyonu dahil 15 yeni bağımsız devlet yerini almıştır. Rusya Federasyonu'nun devraldığı miras; %20 küçülmüş topraklar, bölünme ile azalmış ve zayıflamış nüfus ve hammadde kaynaklarını kaybetmiş, yapısal sorunları olan kriz içindeki bir ekonomidir.

Dağılmanın etkilerini en aza indirmek ve devleti bütün kurumlarıyla yeniden yapılandırmak için çeşitli yöntemler aranmış, politikalar geliştirilmiştir. Uygulamaya konan ilk çözüm yolu Batı ile her alanda 'işbirliği ve ortaklık' politikasıdır. Bu politikayı öngören Atlantikçilere göre Rusya için asıl tehlike SSCB döneminde inanıldığı gibi Batı'dan değil yakın çevresinden gelmektedir. (Mikoyan, 2000: 40-41) Rusya ancak Batı ile tam işbirliği ve ortaklıkla ve Batılı değerlere sahip olduğu takdirde dağılmanın etkilerini en aza indirebilecek ve uygar devletlerle birlikte uluslararası sistemde yerini alabilecektir.

Rusya Federasyonu Batılı devletlerle işbirliği içinde politikalar yürüttüğü bu dönemde Orta Asya ve Kafkasya gibi SSCB'yi oluşturan fakat dağılma sonrası bağımsızlığını ilan eden bölgelerle ilgilenmemiş, bu coğrafyaya arkasını dönmüştür.

1991 yılında başlayan Atlantikçi politikaların uygulandığı dönem kısa sürmüştür. Rusya Federasyonu 1993 yılında açıkladığı 'Yakın Çevre Doktrini' (blijniy zarubejniye, near abroad) ile eski Sovyet coğrafyasına geri dönmüştür.

Rusya Federasyonu, 1993'te ilan ettiği "yakın çevre" politikasıyla, eski Sovyet coğrafyasını ekonomi ve güvenlik açısından 'yaşamsal çıkar alanı' ilan etmiştir. (Tellal, 2010) Yaşamsal çıkar alanı ilan ettiği yakın çevresinde RF, etkinliğini artırmak için ne tür politikalar izleyeceğini şöyle açıklamıştır:

1. BDT çerçevesi içinde ve esas olarak ikili ilişkiler temelinde olmak üzere bağımsızlığını yeni kazanmış devletler ile siyasi, iktisadi ve askeri işbirliğini derinleştirme,

2. Bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerin alt yapısını genişletme ve güçlendirme,

3. Yeni bağımsız devletlerin her biri ile Rusya vatandaşlarının haklarının korunması konusunda anlaşmalar yapılması,

4. BDT sınırlarının müşterek olarak korunması. (Tanrısever, 2005: 45)

İlk dönemde Rus dış politikasının temel belgelerinden olan Nisan 1993 tarihli 'Dış Politika Doktrini' ve Kasım 1993'te kabul edilen 'Askeri Doktrin' ile de 'Yakın Çevre' doktrini desteklenmiştir.

"Karaganov Doktrini" olarak da anılan Askeri Doktrin ile Rusya Federasyonu;

— Eski SSCB'nin nükleer silahları ilk kullanan taraf olmama yükümlülüğünü terk etmiş,

— Silahı kuvvetlerin iç güvenlikten de sorumlu olacağı ilkesi kabul edilmiş,

— Eski Sovyetler Birliği topraklarını tek bir stratejik alan olarak muhafaza edilmesi,

— RF sınırlarının ileride savunulması,

— 'Yakın çevre' bölgelerine gerektiğinde askeri müdahalede bulunulması ve bu maksatla gerektiğinde ülke dışında asker konuşlandırılması ilkeleri kabul edilmiştir.

— Ayrıca, güvenlik için gerekli finansmanının sağlanmasında silah satışına öncelik verilmesi karalaştırılmıştır. (The Basic Provisions of The Military Doctrine of The Russian Federation, 2013)

Bu doktrin çerçevesinde RF, Kafkasya'da ve Orta Asya'da askeri üsler kurmuş, bu ülkelerin sınırları Rus askerleri tarafından denetlenmeye başlanmıştır.

Rusya Federasyonu, "yakın çevre doktrini" ile "ulusal güvenlik sahası" olarak kabul ettiği Kafkasya ve Orta Asya bölgesine yönelebilecek herhangi bir saldırının RF'ye yönelmiş gibi kabul ettiğini açıklamıştır. Doktrin, RF silahlı kuvvetlerine, RF'nin kendisinin ve müttefiklerinin egemenlikleri ve toprak bütünlükleri ile RF'nin yaşamsal çıkarlarının korunması, BM veya uluslararası hukuk çerçevesinde ortaya çıkmış barışı oluşturma ve koruma faaliyetlerine katılması, ülke sınırları ile uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülükler çerçevesinde diğer cumhuriyetlerin sınırlarındaki silahlı çatışmaların sona erdirilmesi görevini yüklemektedir. (Öztürk, 2001: 36)

1993 sonrası dönem Rus dış politikasında 'Avrasyacı' akımın etkili olduğu dönemdir. Bu dönemde Rusya Federasyonu'nun, eski Dışişleri Bakanı Kozirev'un ifadeleri ile "Rusya'nın asırlarca uğraşarak gerçekleştirdiği geleneksel nüfuz alanları"na askeri, ekonomik ve siyasi enstrümanlarla yöneldiği dönemdir.

1999'da Yeltsin'in başkanlık görevinden çekilerek tüm yetkiyi Putin'e devretmesi ile Rusya Federasyonu'nda yeni bir dönem başlamıştır. Yeni dönem yeni belgeleri de beraberinde getirmiştir. 10 Ocak 2000 tarihinde Ulusal Güvenlik Doktrini, 21 Nisan 2000'de Askeri Doktrin ve 28 Haziran 2000 tarihinde de Dış Politika Doktrini kabul edilmiştir.

Dört bölümden oluşan 'Ulusal Güvenlik Doktrini'nde; RF'ye yönelik ulusal güvenlik tehditleri sayılmış, ulusal güvenliğin sağlanması için iç ve dış politikada atılması gereken adımlara yer verilmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası güvenlikte yeni tehdit algılamaları oluşmuştur. Değişen tehdit algılamaları ve çeşitleri Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Doktrini'nde de dikkat çekmektedir. Rusya Federasyonu, ulusal güvenlik tehditleri olarak; ülke ekonomisinin durumu, devlet yönetim birimlerinin ve sivil toplum yapısının yetersizliği, toplumdaki derin sosyo-ekonomik bölünme, örgütlü suçların ve terörizmin boyutlarının artması, etnik gerginlikler, uluslararası ilişkilerde karşılaşılan zorluklar gibi bir dizi iç ve dış faktöre belgede yer vermektedir.

RF'nin ulusal çıkarları bölümünde "RF'nin ulusal çıkarlarının gerçekleştirilmesi, ancak ekonominin sürekli gelişimi ile mümkün olabilecektir. Ekonomik çıkarlar, RF için kilit önemde olan çıkarlardır." denmiştir. (Öztürk, 2001: 22) Ülke ekonomisinin durumunun tehdit algılaması içinde sayılması ve ulusal çıkarlarda ekonominin ön plana çıkarılması dikkat çekicidir. Ekonomik konuların da gücün tanımı içine dâhil olduğu 21. yy'da, RF'nin ulusal güvenlik belgesinde ekonomiye vurgu yapması Rus dış politikasında realist yaklaşımların etkisini göstermektedir.

RF'nin dağılma sonrası yaşanan derin ekonomik krizin aşılmasında en önemli pay enerji kaynaklarının iyi yönetilmesinindir. Putin, enerjiyi ekonominin merkezine oturttuğu kadar dış politikada da önemli bir baskı aracı olarak kullanmıştır. Teknolojik gelişmeler sonucu stratejik bir madde halini alan petrolde Orta Doğu'dan sonra en büyük rezervler % 9'luk payla Rusya Federasyonu ve 'yakın çevre'sini oluşturan BDT ülkelerindedir. (Fosil Yakıtlar, 2012) Petrolden sonra stratejik öneme sahip ikinci kaynak olan doğalgazda ise RF en büyük rezerve sahip ülke konumundadır. Yine 'yakın çevre'yi oluşturan ülkelerden Azerbaycan, Kazakistan gibi bazı Orta Asya ve Kafkas ülkeleri de zengin doğalgaz rezervlerine sahiptir. Kafkasya, enerji kaynaklarını ihtiva etmesinin yanı sıra Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaşmasında da önemli bir konumdadır.

Soğuk savaş döneminde, SSCB egemenliğinde olarak uygulanan jeopolitik teorilerin buluşma noktalarından biri olan Kafkas Havzası, Doğu - Batı, Kuzey - Güney arasında geçiş

bölgesi olarak Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde, Avrasya'da kurulan enerji ve ulaştırma koridorlarının kesiştiği noktada yer almaktadır.

Kafkasya, bölgenin önemli aktörlerinden Rusya Federasyonu için jeopolitik ve jeostratejik olarak hayati bir önem ihtiva etmektedir. Avrupa ile Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü olmasının yanı sıra, Karadeniz ve Hazar Denizine kıyısının olması sebebiyle, Rusya'nın Karadeniz-Boğazlar-Akdeniz yolu ile Süveyş Kanalına inebilmesine imkân sağlamaktadır. (Kantarcı, 2006: 99) Bu da Rusya Federasyonu'nun stratejik menfaatleri bakımından son derece önemli bir jeopolitik hedeftir. Kafkasya'nın, RF için ayrıca iki özelliği bulunmaktadır. Bunlardan biri, Asya'daki rakipleri Türkiye ve İran ile buluşma noktası olması, ikincisi de Kafkasya'nın Orta Asya'ya açılan kapı durumunda olmasıdır. (Caşın, 2002: 291)

Kafkasları arka bahçesi olarak gören RF, Kafkaslarda gücünü yitirmesi durumunda, Karadeniz'de, Boğazlardan Akdeniz'e geçişte, Orta Doğu'da ve Orta Asya'da etkinliğini kaybedecektir.

Kuzey Kafkas Sıradağları RF'ye güneyden gelebilecek saldırılara karşı en önemli coğrafi engeli oluşturmaktadır ve stratejik savunma imkânı vermektedir. Kuzey Kafkasya, Hazar Havzasını, dolayısıyla Orta Asya'yı Karadeniz'e, oradan da Avrupa'ya bağlayan, aksi istikamet olarak da Avrupa'yı Orta Asya'ya bağlayan transit yollar üzerinde bulunmaktadır. Bu nedenle hem askeri hem de ekonomik olarak son derece önemli bir konumdadır. RF için Kafkasya'ya sahip olmak, bölgede askeri üsler ve büyük askeri birlikler bulundurmak, hem derinlemesine savunma imkânı sunmaktadır hem de bölgeye olası müdahaleler için büyük stratejik imkânlar ve caydırıcılık sağlamaktadır.

Enerji kaynakları bakımından zengin olan Güney Kafkasya ise Karadeniz'in kontrolü için olduğu kadar Orta Asya'ya açılım imkânı vermesinden ötürü başta RF ve ABD olmak üzere tüm büyük güçler arasında nüfuz mücadelesinin yaşandığı alan haline gelmiştir. Bahsi geçen bölgede Çin, Hindistan, İran, Pakistan ve Japonya doğrudan ya da dolaylı kontrolü sağlamak için mücadele eden diğer önemli oyunculardır.

Söz konusu bölgenin sadece kendisi için değil dünya için de ne kadar stratejik bir noktada olduğunu kavrayan RF, yaşam alanı ilan ettiği bölge üzerinde egemenlik kurmak isteyen güçlere nazaran daha çok argümana sahiptir. Bölgeye en uzun sınırı olan ülke RF'dir. Bölgedeki bağımsızlığına yeni kavuşmuş devletlerin ve etnik unsurların konuştuğu ortak dil Rusçadır. Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetleri ne kadar siyasi olarak bağımsız olsa da ekonomik olarak RF'ye karşı ciddi bir bağımlılık söz konusudur. Özellikle petrol ve doğal gaz gibi doğal kaynakların pazarlanmasında RF birinci oyuncu konumundadır.

SSCB'nin dağılmasından önce bu coğrafyadaki tüm üretim ve dağıtım kanallarını kontrolü altında tutan Moskova, SSCB'nin dağılmasından sonra bu kontrolü kaybetmiştir. Bununla beraber RF, yakın çevre politikası çerçevesinde üretim boyutunda olmasa dahi dağıtım boyutunda kontrolü elinde tutma, bu şekilde bu ülkeler üzerinde siyasi nüfuzunu devam ettirerek bölge devletlerinin Avrupa ve ABD ile işbirliği içine girerek kendi kontrolünden çıkmasını engellemeyi amaçlamaktadır.

RF'nin Kafkasya politikası bölgedeki etnik yapı üzerinden kurgulanmakta ve yürütülmektedir. RF'nin Kafkasya'da etkinliğini sürdürebilmek için izlediği politikalardan biri, bölgedeki etnik unsurlar arasındaki çatışmaları körüklemek ve daha sonra arabulucu olarak bölgeye dönmek ve kontrol etmektir. İzlediği bir diğer politika, kimi etnik gruplara özerklik vererek hem kendine bağlamak, hem de diğer etnik unsurlarla aralarını açmaktır.

2000 yılında RF siyasi yapısında bazı değişikliklere gitmiştir. Bu değişiklikler sonucu RF yedi Federe bölgeli bir yapıya dönüşmüştür. Değişikliklerin Kuzey Kafkasya'ya yansıması ise isim ve coğrafi olarak kaplanılan alanın değiştirilmesi şeklinde olmuştur. Kuzey Kafkasya bölgesinin adı, Güney Rusya olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklik ile vurgulanan Kafkasya'nın RF'nin bir parçası olduğudur. Kuzey Kafkasya değil, Güney Rusya vurgusu. Coğrafi olarak yapılan değişiklik ise Kuzey Kafkasya'nın yüzölçümünün kuzeye doğru genişletilmesidir. Yeni düzenleme ile Astrahan, Rostov ve Kalmukya yeni oluşturulan güney bölgesinin sınırları içine alınmıştır. (Kanbolat, 2006: 90) Bu yeni idari yapıda Rus nüfusu çoğunluğu oluşturmaktadır.

Düzenlemeler sonucu, Adıge Özerk Cumhuriyeti'nin diğer Kafkas cumhuriyetleri ile ortak sınırı kalmamıştır. Diğer Kuzey Kafkasyalı topluluklarla sınırları olmayacak şekilde Adıge'nin Krasnador vilayeti içinde olması, Adıgelerin bağımsız bir Adıge Cumhuriyeti amacının gerçekleştirmeleri önünde önemli bir engeldir. Adıge Cumhuriyeti'nin diğer Kafkasyalı topluluklarla sınırı olmadığı gibi denize de kıyısı yoktur. Birinci adım olarak Adıge'yi Kafkas halkalarından uzaklaştıran RF, ikinci adım olarak bu Kafkas Cumhuriyeti'ni 2010 yılında yaptığı düzenleme ile Krasnador Eyaleti'ne bağlayarak feshetmiştir.(Cafersoy, 2011)

RF'nin Karadeniz'de, Kafkasya kıyılarında, Novorossisk ve Tuapse olmak üzere iki limanı mevcuttur. Her iki limanda da petrol tesisleri yer almaktadır. Novorossisk Bakü'den ve Kazakistan'dan gelen petrol boru hatlarının Karadeniz'e açılma noktasında yer almaktadır. (Tavkul, 2002: 19) Karadeniz'den Hint Okyanusu'na ulaşmak, RF'nin kuzeybatısındaki St. Petersburg limanlarından ulaşmaktan 6 bin kilometre, Uzakdoğu'daki Nahodka limanından ise 8 bin kilometre daha yakındır. RF açısından Karadeniz'in ekonomik ve stratejik önemi

büyük olmasına rağmen kendi sınırı oldukça azdır. Bu nedenle RF sadece kendisi için değil diğer Kafkas ve Orta Asya ülkeleri için de stratejik bir öneme sahip olan Karadeniz'e kıyısı olan Abhazya bölgesi ile özel olarak ilgilenmektedir.

Bölgeden geçen ve geçmesi planlanan boru hatları ve enerji koridorlarını belirleyen unsur enerji güvenliğidir. İstikrarsız bir coğrafya olan ve birçok çatışma alanını bünyesinde bulunduran Kafkas Havzası için enerji güvenliği, etnik çatışmaların çözümünde oluşan bloklaşmalarla paralel bir şekilde gelişmektedir. (Kamalov, 2006: 92) Etnik çatışmaların çözümünde en önemli rol ise Rusya Federasyonu'nun politikalarına bağlıdır.

1.1. Enerji Kavramı ve Sınıflandırması

Enerji, kuskusuz milyonlarca yıldan bu yana insanoğlunun yaşamını devam ettirmesinde en önemli temel kaynaklardan birisi olmuştur. İlk toplumlardan günümüzün modern dünyasına kadar yaşam kalitesini arttırdığı düşünülen tüm değişmeler, enerji alanındaki gelişmelerle birlikte mümkün olabilmiştir. Bu açıdan enerji, insanoğlunun yaşamında iki önemli işlevi gerçekleştirmektedir. İlk olarak, diğer canlılarla birlikte insanoğlunun biyolojik varlığının devamı kesintisiz bir enerji akışına ihtiyaç duymaktadır. İkincisi, toplumsal yaşamın sağlığı ancak sürekli ve güvenilir enerji tedariki ile mümkündür.

Enerji kavramı, etimolojik olarak incelendiğinde Yunanca "etkileyen kuvvet" anlamına gelen "energia" sözcüğünden geldiği görülmektedir. (Mayer-Tasch, 2006: 6) Bir hareketin yapılabilmesi veya bir işin ortaya çıkabilmesi için "etkileyen bir kuvvete", "enerjiye" gereksinim vardır. Enerji bu özelliği ile yaşamsal açıdan temel bir ihtiyaçtır. Enerji kaynağı ise uygun teknik kullanıldığı takdirde enerji verebilen maddeleri ifade etmektedir. İnsanoğlunun yeryüzünde besin dışında ilk kullandığı enerji kaynağı ateştir. Ateş çok uzun yıllar ısınma, aydınlanma, silah yapma, yemek pişirme ve su ısıtma amaçlarıyla kullanılmıştır. Ayrıca enerji kaynağı olarak su ve rüzgâr gücünden de istifade edilmiştir. M.Ö. 100. yüzyılda tahıl öğütme işinde su çarkları kullanılmıştır. Özellikle deniz ulaşımında yelkenli gemilerde kullanılan rüzgâr enerjisinden ise, M.S. 12. yüzyılda yel değirmenleri aracılığıyla daha çok istifade edilmiştir. (İnan, 2001: 4)

Isı, ışık, mekanik, kimyasal ve nükleer olmak üzere birçok farklı şekil alabilen enerji ve enerji maddeleri sınıflandırılırken, sağlandığı kaynaklar, kullanılma yeri ve kullanılma amaçları baz alınmaktadır. Enerji; iş görme bakımından, potansiyel ve kinetik enerji, elde edilmesine göre birincil ve ikincil enerji, devamlılığına göre yenilenemez ve yenilenebilir enerji şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Potansiyel enerji, her maddenin yapısında bulunmaktadır ve iş görmeyen bir enerjidir. Kaynağı güneştir. Güneş yaydığı radyasyonla maddelerin yapısında birikir ve zamanla herhangi bir biyolojik, jeolojik, fizyolojik, fiziksel veya kimyasal olayla dönüşüme uğrayarak potansiyel bir güç durumunu alır.

Kinetik enerji ise maddenin içinde mevcut olan iş görmeyen, potansiyel enerjinin yanma, düşme, sürtme, sürtünme veya benzeri bir fiziksel veya kimyasal hareketle açığa çıkması sonucu oluşan, iş gören enerji çeşididir. Irmak yatağı boyunca duran suyun bünyesinde saklı olan enerji, potansiyel enerji olarak tanımlanır. Suların önüne yüksek bir set

inşa edilip, su daha yüksek bir konumdan düşürülürse, potansiyel enerji, kinetik enerji durumuna dönüşür ve daha fazla iş yapar. (Doğanay, 1998: 1)

Kömür, petrol, doğal gaz, nükleer enerji, birincil enerji kaynaklarıdır ve doğrudan kullanılabilirler. İkincil enerji kaynaklarını oluşturan elektrik enerjisi ve ısı enerjisi ise birincil kaynakların kullanılması ile elde edilen kaynaklardır.

Yenilenemez enerji kaynakları, kısa bir süre içerisinde yenilenemeyen, gelecekte tükenebileceği öngörülen, kendini yenilemeyen enerji kaynaklarıdır. Kömür, petrol, doğalgaz gibi fosil yakıtlar, uranyum, toryum, lityum gibi çekirdeksel yakıtlar yenilenemez enerji kaynaklarıdır. Fosil yakıtlar, milyonlarca yıl dünyanın çekirdeğinin ısısı ve ölü bitki ile hayvanların kalıntıları üzerindeki toprak ve taş baskısıyla oluştuklarından dolayı fosil yakıtlar olarak adlandırılmaktadırlar. Uranyum, toryum, lityum gibi bazı elementlerin çekirdekleri bölünerek ısı ve elektrik enerjisi elde edilmesi dolayısıyla bu kaynaklar çekirdeksel yakıtlar ismini almıştır. Yenilenebilir enerji kaynakları, kısa bir sürede yenilenebilen, insanlık için oldukça uzun sayılacak bir gelecekte tükenmeden kalacak kaynaklardır. En sık kullanılan yenilenebilen enerji kaynakları; biokütle, su, jeotermal, rüzgâr ve güneş enerjileridir. (Alemdaroğlu, 2007: 9)

Kömürün bulunup işletilmesine kadar yaygın olarak kullanılan enerji kaynakları su ve rüzgârdır. 1600'lü yıllarda Hollanda'da kömürün bulunup çıkartılması ile o dönem için en önemli enerji kaynağı da keşfedilmiş olmuştur. Hollanda, Avrupa'da kömürü ilk bulan ülke olarak uzun süre bu ürünü dış ülkelere de pazarlamıştır. Ardından İngiltere kendi kömürünü çıkarıp işlemiş ve ihraç etmeye başlamıştır. Kömürün tercih edilme nedeni buharlı makinelerdir. Bu makinenin icadı da kömür dolayısıyla olmuştur. İngilizler tarafından madenlere dolan suyu pompalamak için ilk buharlı makine icat edilmiştir. Kömürden elde edilen yüksek sıcaklıktaki ısı enerjisiyle insanoğlu daha önceleri eritip işleyemediği madenleri de büyük çapta işleme olanağı bulmuş, yeni metal işleme teknikleri geliştirerek sanayi devrimine girmiştir. (İnan, 2001: 4-8) Sanayi devriminin temelini kömürden elde edilen ısı enerjisinin büyük miktarda sanayide kullanımı oluşturmaktadır.

1800'lü yıllarda endüstri devrimi İngiltere'de başlamış ve Avrupa ile Kuzey Amerika'ya yayılmıştır. 1804'te ilk buharlı lokomotif, 1807'de ilk buharlı gemi çalışmaya başlamıştır. Gelişimin doğal sonucu olarak, daha çok makine fakat daha ucuz enerji arayışları başlamıştır. Elektrik üretimi için kömüre alternatif olarak, hidroelektrik, güneş ve jeotermal kaynaklar gündeme gelmiştir. Bu alternatif kaynaklardan güneş enerjisi ilk olarak 1860'ta Fransa'da kullanılmaya başlanmıştır. Kömürün en önemli alternatifi olan, keşfinden sonra

dünyanın en önemli enerji kaynağı haline gelen petrol ise ilk olarak 1857 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Pennsylvania'da üretilmiştir. (Yüce, 2006: 57)

1900'lü yıllarda Daimler-Benz'in ilk otomobili yapması ve Ford'un seri üretime geçmesi ile enerji ihtiyacı önemli ölçüde artmıştır. Wright kardeşlerin uçmayı başarması ile süratli taşımacılığın önünü açması ve tekstil gibi sektörlerin güçlenmesi petrol tüketimini hızlandırmıştır. Bütün bu teknolojik gelişmeler petrolün modern hayattaki yerini önemli ölçüde artırmıştır. Petrolün yenilenemez fosil kaynaklardan olması ise onu stratejik bir enerji kaynağı konumuna getirmiştir. Petrole alternatif bulma süreci ise devletleri doğalgaz ve nükleer enerji gibi kaynaklara yöneltmiştir. Alternatif kaynaklar bulmanın yanı sıra çeşitli enerji politikaları ile enerjinin verimli kullanılması çalışmaları da artmıştır.

Klasik üretim faktörleri olarak emek-sermaye-hammadde sıralamasına teknolojik gelişim, enerji faktörünü de dâhil etmiştir. Enerji unsuru, kişi başına yıllık üretim seviyeleriyle ülkelerin gelişmişlik düzeyini gösteren temel ölçü haline gelmiştir. Bu nedenle devletler, toplumun ve ekonominin gereksinim duyduğu enerjiyi güvenilir, temiz, kesintisiz ve ucuz yollardan bulmak ve bu kaynakları da çeşitlendirmek durumunda kalmıştır.

Enerji; sanayinin, üretimin, gelişmenin ve kalkınmanın en temel girdisidir. Uygarlığın ve refahın itici gücüdür. Enerji, hemen her alanda kullanılmakla birlikte, yoğun olarak kullanımı, üretim, aydınlatma, ısı sağlama, alanlarındadır. Sürekli kullanımı gerektirdiği için, enerji kaynaklarının tükenme tehlikesi vardır. Bu amaçla tükenme sürecindeki enerjinin kıt kaynak haline gelmemesi enerji verimliliğinin, tüm alanlarda yükseltilmesi sağlanmalıdır.

Enerjinin daha verimli ve tasarruflu kullanılması, bu yakıtların sınırlı rezervlerinin korunması anlamı taşımaktadır. Özellikle son dönemlerde Dünya enerji tüketimi; nüfus artısına, sanayileşmeye ve teknolojik gelişmelere paralel olarak, baş döndürücü bir hızla artmaktadır.

Günümüzde Dünya toplam elektrik enerjisi gereksinimi yaklaşık 15 trilyon kilovat saat düzeyindedir, enerji gereksiniminin % 80'i kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtlarca, geri kalan % 20'si de başta hidrolik ve nükleer enerji olmak üzere, hayvan, bitki atıkları, rüzgâr, güneş, jeotermal enerji gibi kaynaklardan karşılanmaktadır. Fosil yakıtların Dünya'da bilinen rezerv dağılımları petrol eşdeğeri olarak % 68 kömür, % 18 petrol, % 14 doğal gaz olarak hesaplanmaktadır. Buna göre; enerji tüketim trendinin bugünkü seviyesiyle, bilinen petrol rezervlerinin ömrü yaklaşık 44 yıl, doğal gazın 62 yıl, kömürün ise 216 yıldır. Bu durumda, Dünya'nın 21. yüzyıldaki en önemli ve güvenilir enerji kaynağı yine kömür olmaktadır. Nitekim Dünya enerji üretiminde, günümüzde % 40 civarında olan kömür payının 2020 yılında % 48'e yükseleceği tahmin edilmektedir. (OECD ve IEA, 2005)

Enerji, 21. yüzyılda ülkelerin birbirlerine rekabet üstünlüğü sağlamada kullandıkları en önemli kaynak haline gelmiştir. Teknolojide ortaya çıkan yenilikler, uluslararası sınırların giderek kalkması, sermaye hareketliliğinin uluslararası boyutta serbestçe yapılması ve iletişimde sağlanan gelişmeler, dünya üzerinde enerji kullanımının artmasına neden olmuştur.

Enerji talebi, başlıca iki sebepten dolayı artış göstermektedir. Bunlardan birincisi dünya nüfusunda meydana gelen artıştır ki giderek artmaya devam etmektedir. İkincisi ise gelişmiş ülkelerin daha yüksek bir hayat standardını yakalayabilmeleri için ortaya koydukları çabalar ile gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme çabalarıdır. (Veziroğlu, 2003: 78)

Bir ülkenin sahip olduğu enerji kaynakları kısıtlı ve elde edilme mahiyeti yüksek ise o ülke ekonomisi içinde enflasyon, işsizlik, durgunluk gibi ekonomik risklerin oluşması ihtimali oldukça yüksektir. Enerji politika ve planlamalarının yanlış yapılması, sadece gelişmekte olan ülkelerin değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerin de sosyal ve siyasi istikrarsızlıklarına yol açabilecek ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, enerjiyi sadece ekonomik bazda ele almayıp, ulusal güvenlik boyutuyla da değerlendirmek daha faydalı olmaktadır.

Enerji, doğada farklı formlarıyla yer almaktadır. İhtiyaçların karşılanması, farklı enerji türlerinin arzu edilen amaçlara hizmet edecek şekilde dönüşümden geçirilmesi ve tüketime uygun hale getirilmesi ile mümkündür. Dolayısıyla, enerjinin tespiti, üretimi, iletimi, dağıtımı ve ihtiyaç duyulduğunda tekrar depolanması gerekmektedir.

Doğada bulunan farklı enerji formları; Güneş enerjisi, nükleer enerji, jeotermal enerji, hidroelektrik enerjisi, biokütle, rüzgâr enerjisi, bor ve toryum, fosil kökenli yakıtlar (petrol, doğalgaz, v.b.) ve su gücü olarak sıralanabilir. Bu enerji türlerinden enerji kaynakları içindeki Güneş enerjisi şu veya bu şekilde tüm enerji çeşitlerinin oluşumunda etkin rol oynamaktadır. Bu bakımdan Güneş enerjisine tüm enerji türlerinin kaynağı gözüyle bakılmaktadır. (Eyice ve Külünk, 1989: 2)

1.2. Enerji Türleri

Dünya, yeryüzünün içinden ve uzaydan olmak üzere iki önemli enerji kaynağından beslenmektedir. Bunlardan bir tanesi, gezegenin merkezinden kaynaklanan ısı, diğeri de Güneş'ten gelen ışık enerjisi ya da elektromanyetik enerjidir. Güneş ışığı başta olmak üzere, rüzgâr, hidrolik gibi enerji kaynak ve akımlarını kullanan bütün teknolojiler, bir anlamda yeryüzünün yaşam kaynağı Güneş enerjisinden faydalanmaktadır. Güneş ışığı, yeryüzündeki besin zincirinin temelini teşkil eden fotosentezin meydana gelmesinde de baş aktör olarak rol oynar. Güneş ışığını kullanarak kimyasal moleküllerin sentezlenmesi, yeryüzünde foto sentetik biokütlenin oluşumunu sağlar. Bu açıdan, canlılığın temel yapı taşlarının sentezlenmesi de güneş ışığı sayesinde gerçekleşir.

Modern dünyanın enerji sisteminin temelini oluşturan petrol, kömür ve doğalgaz gibi fosil yakıtların oluşumu da Güneş kaynaklı ışık enerjisi ile bağlantılıdır. Güneş enerjisinin fotosentez ile başlayan süreçler sonucu, biokütleye çevrilmesi, oluşumu başlatan ilk süreçtir. Fosil yakıtların oluşumu, bitki ve hayvan kalıntılarının milyonlarca yıl boyunca yeryüzünün derinliklerinde yüksek sıcaklık ve basınç altında kalmasıyla açıklanmaktadır. Fosil yakıtların yakılması, bir anlamda, milyonlarca yıl önce gerçekleşen ışık enerjisi-kimyasal enerji dönüşümünü tersine çevirmekten başka bir şey değildir. (Kaufmann, t.y.: 8) Dünya tarihinin son iki yüz elli yılına damgasını vurmuş olan fosil yakıtlar, kendilerinden önce kullanılmakta olan geleneksel kaynakların yerini almışlardır. Bu fosil yakıtların en önemlileri kömür, petrol ve doğalgazdır.

1.2.1 Kömür

Kömür, katmanlı tortul çökeller arasında bulunan katı, koyu renkli ve karbon bakımından zengin kayaç olarak tanımlanmaktadır. Kömür, yanabilen organik bir kayadır ve başlıca karbon, hidrojen ve oksijen gibi elementlerin bileşiminden oluşmuştur. Dünyanın çoğu bölgesinde bulunan kömüre, yeryüzünün yüzeye yakın bölümlerinde ya da çeşitli derinliklerde rastlanır.

Kömür işletmeciliğine ait ilk dokümanlar 12. yüzyıla aittir. Kömürün yoğun olarak kullanımı ise 18. yüzyılın ikinci yarısına rastlanmaktadır. Özellikle gelişen sanayi ve endüstri kömür kullanımını arttırmış kömürü önemli bir mineral haline getirmiştir. Bu özelliği ile kömür insanoğlunun yaşamında önemli yer tutmaktadır. Kömür, elektrik üretiminde, demir-çelik ve çimento imalatında, endüstriyel süreçlerin birçok aşamasında buhar üretmek ve ısınma amacı ile kullanılır. Dünyada elektrik üretiminin yaklaşık %40'ı kömürden

sağlanmaktadır. Birçok ülkede elektrik üretiminin önemli bölümü halen kömürden elde edilmektedir. (Tamzok, 2005)

Kömürün, diğer iki fosil yakıt olan petrol ve doğalgaza göre, bol bir kaynak olduğu görülmektedir. Kömürün fiziksel özelliklerine ek olarak, kömür rezervlerinin dengeli dağılımı, kömürün, uluslararası ticaret içindeki payının sınırlı kalmasını sağlamaktadır. Genel olarak, enerji ve kömür tüketim miktarları yüksek olan büyük ekonomiler, (Japonya dışında) kömür açısından kendisine yeterlidir. Bu durum, petrol ve doğal gaz konusunda dışarı bağımlı olan bazı ülkelerin, iki fosil yakıtı ikame edebildikleri alanlarda kömürü enerji güvenliğini sağlayan temel araç olarak kullanmalarına neden olmaktadır. Örneğin, 2005 yılında, kömürün elektrik üretimindeki payı ABD'de %50,4, Çin'de %78 olarak gerçekleşmiştir.

Kömür ithalatının petrol ve doğal gazdan farklı bölgelerden yapılabilmesi, kömürün enerji güvenliği açısından olumlu bir yönü olarak görülmektedir. Uluslararası kömür ticaretini sağlayan pek çok deniz rotasının petrole nazaran daha az korumaya ihtiyaç duyması, doğal gaza nazaran daha kolay depolanabilmesi, farklı ülkelerden geçen boru hatlarına ihtiyaç duymaması gibi faktörler kömürün enerji güvenliğine katkı yapan özellikleri olarak kabul edilmektedir. Avustralya, Güney Afrika, Kolombiya, Polonya gibi ülkeler kömür ihracatında önemli paylara sahiptir.

1.2.2 Petrol

Petrol, adını Latince taş anlamına gelen "petra" ile yağ anlamına gelen "oleum" sözcüklerinden almaktadır. Petrol, yer altında rezervuar denen kumtaşları veya kireç taşları içeren katmanlarda bulunur. Petrol katmanlarının oluşumu kıvrımlanma, faylanma ve kırılma sonucudur. (Çebi, 2006: 27)

Petrol, koyu renkli, yapışkan ve yanıcı bir sıvıdır. Ham olarak petrolün kullanım alanı çok sınırlıdır. Ham petrolün yoğunluğu, kimyasal bileşimine ve yapışkanlığına (viskozite) göre değişmektedir. En hafif, Rus petrolünün özgül ağırlığı 0.650 gr/cm^3 ve en ağır Meksika petrolünün özgül ağırlığı 1.080 gr/cm^3'tür. Yapışkanlık değeri yüksek petrol, boru hattı içerisinde kolayca akamamaktadır. (Yıldırım, 2003: 2)

Ham petrolün rafine edilmesi ile daha değerli ürünler elde edilir. Bunlar; sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG), nafta, normal benzin, süper benzin, kurşunsuz benzin, solvent, jet yakıtı, gazyağı, motorin kalorifer yakıtı, fueloil, asfalt, madeni yağ ve diğerleridir. Ham petrolün arıtımı ile parfüm ve böcek ilaçları gibi çeşitli ikincil ürünler de elde edilmektedir. Ayrıca, yukarıda sayılan ürünlerin bir kısmı petrokimya sanayilerinde kullanılmaktadır. Temel

petrokimya ürünleri etil, propilen, benzen, amonyak, metanol vb. olarak sayılsa da 4000'in üzerinde petrokimya ürünü bulunmaktadır.

Dünya petrol rezervleri açısından bugünkü rezervler ve yıllık üretim ve tüketim miktarları dikkate alındığında petrolün 44, doğalgazın 62, kömürün ise 216 sene daha yeteceği görülmektedir. Petrol tüketimindeki artış, üretimindeki artıştan hızlı olup, yeni rezerv ve petrol yatakları arayışları hız kazanmaktadır. Büyük petrol yatakları bazı bölgelerde toplanmıştır. Petrol rezervinin 102 milyar tonu (%57) Ortadoğu ülkelerinde, 16,7 milyar tonu (%9) Rusya Federasyonu ve BDT ülkelerinde, 16,9 milyar tonu Afrika'da (%10) ve % 8,6'lık kısmı Orta ve Güney Amerika'da bulunmaktadır. (Fosil Yakıtlar, 2012)

Ticari amaçlı ilk petrol arama faaliyeti ''Pensilvania Rock Oil Company'' isimli bir şirket tarafından 1850'li yılların sonlarına doğru ABD'nin Pensilvania eyaletinde gerçekleştirilmiştir. (Yüce, 2006: 57) Petrolün yükselen değer haline gelmesi ile petrol arama işine hız verilmiş ve açılan kuyu sayısı gittikçe artmıştır. 1859'da varili 2 dolar olan petrolün değeri açılan kuyuların artması ve kullanımın yeterince yaygınlaşmaması nedeniyle 1862 yılında 10 sente kadar düşmüştür.

20. yüzyılın başlarına kadar enerji politikasından bahsetmek oldukça güçtür. Çünkü I. Dünya Savaşı öncesine kadar ki süreçte petrol tüketimi enerji diplomasisinin ortaya çıkmasını gerektirecek kadar yaygın değildir. Enerji diplomasisinin ortaya çıkmasını sağlayan faktör 20. yüzyılın başından itibaren çok hızlı bir gelişim gösteren sanayileşme ve bu sanayileşme ile yakalanan kalkınmanın sürdürülebilir olması için gerekli olan enerji ihtiyacıdır. Petrolün en önemli enerji kaynağı haline gelmesi ve uluslararası ilişkilerde temel güç olması ise I. Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır. (Yüce, 2006: 58) I. Dünya Savaşı sonunda kazananların, kaybedenlerin topraklarını paylaşırken göz önünde bulundurdukları en önemli faktör petrol rezervleri olmuştur. Bu sebepten Ortadoğu'nun petrol zengini toprakları, başta İngiltere olmak üzere galip devletler tarafından uzun süren pazarlıklar sonunda pay edilebilmiştir. Mısır ve Basra Körfezi ülkelerinde denetimi daha önceden tesis eden İngiltere, savaşın ardından Ürdün, Irak ve Filistin'de manda yönetimleri kurmuştur. Fransa ise Tunus, Cezayir ve Fas'ın dışında Lübnan ve Suriye'yi ele geçirmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın sonunu belirleyen en önemli faktör de petroldür. Hitler, savaşı kazanmak için Orta Avrupa üzerinden önce Romanya petrollerine daha sonra da Hazar petrollerine saldırmıştır. Savaşın Almanya tarafından kaybedilmesinde bu bölgelerdeki kontrolün kaybedilip tank ve gemilerin yakıtsız kalmasının büyük etkisi olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya siyasetindeki en önemli olaylar, ABD ve SSCB'nin petrol zengini Ortadoğu'da etkinlik ve nüfuz alanlarını genişletme çabaları sonunda meydana gelmiştir.

Rezerv rakamları, madenlerin yeraltında kesin olarak mevcut miktarlarını ifade etmektedir. Bu rakamlar, jeolojik araştırmalar ve petrol arama / çıkarma alanında gerçekleşecek teknolojik gelişmelerle değişmeye açıktır. 1980 yılından bu yana, dünyadaki net petrol rezervleri %60 oranında artmıştır. Bu artışın büyük bir kısmı, 1980'li yıllarda OPEC üyesi ülkelerde gerçekleşen petrol aramaları sonucu meydana gelmiştir. (Yüce, 2006: 85)

Dünya üzerindeki petrol rezervlerinin %57'si Ortadoğu bölgesinde bulunmaktadır. Suudi Arabistan tek başına rezervlerin %21,9'una sahiptir. Onu %11,4'lük payla İran, %9,5'lik payla Irak, %8,4'lük payla Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri izlemektedir. 1980'li yıllardaki artıştan sonra fazla bir artma olmamış, sadece 1990'lı yıllarda Irak rezervleri 12,5 milyar varil, Katar rezervleri de 9,5 milyar varil artmıştır.

Ortadoğu'dan sonra en büyük rezervler % 9'luk payla Rusya Federasyonu ve BDT ülkelerinde, daha sonra % 8,6'lık payla Orta ve Güney Amerika bölgesindedir. Bu bölgede ki en büyük rezervler ise 1981–2001 yılları arasında rezervleri 4 kat artan ve dünya petrol rezervlerinin % 6,6'sına sahip olan Venezüella'dadır. Afrika kıtası petrol rezervlerinin %10'una sahiptir. Afrika'da ki petrol zengini ülkeler; % 3,4 ile Libya, % 3 ile Nijerya ve %1 Cezayir'dir. (BP, 2007) Dünya Enerji Konseyi'nin tahminlerine göre, dünyada ki petrol rezervleri 2040–2060 yılları arasında tükenme noktasına gelecektir.

Günlük 75 milyon varil olan dünya petrol tüketimi göz önüne alındığında, bilinen petrol rezervleri 860 milyar varil olduğundan, mevcut rezervler 30 yıl sonra bitecektir. Mevcut yataklardaki rezerv genişletme çalışmaları ve keşfedilebileceği tahmin edilen rezervlerle bu rakamın 70–75 yıla kadar uzayabileceği düşünülmektedir.

Ham petrol, enerji yoğunluğu yüksek bir yakıt olması yanında, normal şartlar altında sıvı fazda bulunuşu dolayısıyla, iletimi ve depolanması da kolay bir yakıttır. İletim ve depolama kolaylıkları nedeniyle, petrol ve petrol türevi yakıtlar, enerji sisteminde yer alan diğer enerji kaynak ve akımlarına üstünlük sağlamaktadır. Ham petrol, herhangi bir ek işleme ihtiyaç duymaksızın boru hatları ve tankerler vasıtasıyla iletilebilir. Petrolün tankerler vasıtasıyla taşınmasını sağlayan gelişmeler, petrol endüstrisinin kurulduğu ilk yıllardan itibaren onun küresel bir emtia haline gelmesinde etkili olmuştur. (Yergin, 2003: 66) Bunun yanında, petrolün fiziksel özellikleri yakıtın boru hatları ile iletimini kolaylaştırabilmektedir.

1.2.3. Doğalgaz

Doğalgaz yanıcı, kokusuz, renksiz ve havadan hafif bir gazdır. Doğalgazın büyük bölümü metan gazı adı verilen hidrokarbon bileşiğinden oluşmaktadır. Doğalgaz yandığında metan tamamen yanarken, karbondioksit ve su buharı kalmaktadır. Doğalgazın karbondioksit emisyonu diğer fosil yakıtlara göre daha azdır ve sülfür dioksit emisyonu yoktur. Bu durum doğalgazın kömür ve petrole göre daha temiz bir yakıt olmasını sağlamaktadır. Doğalgaz oda sıcaklığında ve atmosfer basınç altında tamamen gaz halindedir. Doğalgazın havada % 5-15 arasında bir karışımı söz konusu ise patlama tehlikesi vardır.

Avrupa'da 1669'da İngiltere'de tanınan doğalgaz 1670'de kömürün damıtılması yoluyla üretilmeye başlanmıştır. İtalyan bilim adamı Lazzora Spollanzoni'nin 1795'te "doğalgaz" terimini kullanan ilk kişi olduğu ileri sürülmektedir. (Dokuzlar, 2006: 21) İlk doğalgaz şirketi "The Frediona Gas, Light Water Works" 1858 ABD'de yılında kurulmuştur, gaz ile çalışan mutfak sobaları ise 1878 yılında ortaya çıkmaya başlamıştır. 1951'de 1840 mil uzunluğunda 30 inç'lik 19 kompresör istasyonunun olduğu ilk uzun mesafeli kıtalararası boru hattı inşa edilmiştir. 1970'te dünya gaz dağıtım sistemlerinde geleneksel dökme demirli boruların yerini sıcak kaynaklı polietilen boruların almaya başlaması ile doğalgaz kullanımı daha da yaygınlaşmıştır.

Doğalgaz depolanma özelliği olmakla birlikte büyük miktarlarda depolanmaya müsait değildir. Kısa sürede kullanılması gerekmektedir. Bunun için boru hatlarıyla tüketim yerlerine bağlanmalıdır. Boru hattının olmadığı yerlerde doğalgaz sıvılaştırılarak taşınabilmektedir. Doğalgaz sıvılaştırılmış haliyle dünyanın her yerine ulaştırılabilse bile sıvılaştırılmış doğalgazın (Liquified Natural Gas, LNG) maliyeti yüksektir. Doğalgazın sıvılaştırılmasının en önemli nedeni, gaz fazından sıvı faza geçerken hacminin yaklaşık 600 kat küçülmesidir. Böylece çok büyük miktarlarda enerjinin daha uygun biçimde taşınması ve depolanması mümkün olmaktadır. (Dokuzlar, 2006: 23)

Dünya üzerinde Antarktika dışında tüm kıtalarda doğalgaz üretilmektedir. Dünyadaki en büyük üretici Rusya Federasyonu'dur. ABD, Kanada, Hollanda ve İran önemli doğalgaz üreten ülkelerdendir. Üretilen doğalgazın yaklaşık olarak beşte ikisi petrolle aynı yatakta, geriye kalan beşte üçü ise petrolün rastlanmadığı yataklarda bulunmaktadır. Kuyudan çıkan gaz, kullanılmadan önce çeşitli süreçlerden geçirilmekte ve temizlenmektedir. Bu süreçler esnasında gazyağı, doğal benzin, etan, propan ve bütan gibi yan ürünler elde edilmektedir. Temizlenmiş ve kullanıma hazır hale getirilmiş gazın basıncı kompresör istasyonlarında yükseltilmektedir.

Doğalgazın iletimi genellikle boru hatları ya da sıvılaştırılarak tankerler vasıtasıyla gerçekleştirilir. Boru hatları ile iletilen doğalgazın, içindeki aşındırıcı bileşiklerinden arındırılması gerekmektedir. Bununla beraber, gaz sızıntısını engelleyen ve gazın iletimini sağlayan pompaların bulunduğu basınçlı boru hatlarına ihtiyaç vardır. (Yücel, 1994: 5) Boru hattı boyunca doğalgazın hareketini sağlayan pompalama istasyonlarına da ihtiyaç bulunmaktadır. Bu istasyonların çalışması için gerekli enerji, genellikle hat boyunca iletilen doğalgaz kullanılarak üretilmektedir. Doğalgazın boru hattı boyunca pompalanması, ham petrole nazaran yaklaşık olarak 3 kat daha fazla enerjiyi gerektirmektedir. Üretim ve tüketim bölgeleri arasındaki mesafe ve boru hattı sisteminin büyüklüğü göz önünde bulundurulursa, geniş bir doğalgaz iletim sisteminin tüketmiş olduğu doğalgaz, önemli boyutlara yükselebilmektedir.

1.3. GÜVENLİĞİN BOYUTLARI VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

1.3.1. GÜVENLİK VE GÜVENLİĞİN BOYUTLARI

Güvenlik, bireyin emniyetinden devletin güvenliğine kadar çok geniş bir alanı kapsamakta ve her bir alan için güvenlik kavramı farklı tanımlar içermektedir. Devlet için güvenlik, bağımsızlık ve bütünlüğünü koruma yeteneği olarak tanımlanmaktadır. (Mütercimler, 2001: 18) Güvenlik ülkelerin var olma sorunudur. İnsanları, kurumları ve değerleri ile birlikte bir ülkenin gelecekte de mevcudiyetini sürdürebilmesi için vazgeçilmez bir unsurdur. Toplum için güvenlik, yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmeleri, emniyet içinde yaşam sürmeleri durumudur.

Güvenliği sadece askeri yönden ele almak mümkün değildir. Ekonomik, politik, psikolojik ve sosyolojik yönleri ile de güvenlik bir bütündür. Ulusal güvenlik kavramının, devletin sınırları içerisinde kalan bireyleri kapsayacak şekilde iç güvenliği diğer yandan devlete karşı dışarıdan gelen tehlikelere yönelik dış güvenliği kapsadığı genel kabul görmektedir. Bununla beraber, ulusal güvenlik bir bütündür, bu ayrım daha çok güvenliğe yönelik tehditlerin kaynağını işaret etmek içindir. (Caşın, 1995: 14)

Uluslararası sistemde güvenlik anlayışları dönemlere göre farklı içerikler kazanmıştır ve her aktör tarafından da her zaman farklı biçimlerde ifade edilmiştir. Çünkü her aktörü aynı yoğunlukta, aynı zaman aralığında ve aynı şiddette zarara uğratacak bir tehdit mevcut olmamıştır. Güvenlik kavramının içeriği konjonktüre ve ideolojik tanımlara göre değişmektedir. Soğuk Savaş döneminde Batı için tehdit algılaması komünist ideoloji ve onun temsilcisi SSCB iken, SSCB için ise ABD tehdit unsuru olarak algılanmıştır. Tehdit algısı, ekonomik ve sosyal anlamda gelişmişlik düzeyine göre de değişmektedir.

3.2.2. Değişen Güvenlik Algılamaları

Günümüz dünyasında güvenliğin boyutlarının değişmesine sebep olan ve içerik değişikliğini zorunlu kılan önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Gerekli bölgesel ve uzun vadeli düzenlemeler yapılmadıkça önceden kestirilmesi ve önlem alınması zor olan gizli tehdit unsuları ortaya çıkmış, tehdit unsurları çeşitlenmiştir.

Bugün asıl mücadele, bütünleşme ve parçalanma eğilimleri arasında olmaktadır. İletişim devriminin, birbirine bağımlı ekonomilerin, sınır tanımadan yayılan düşünce sistemlerinin ve yaygın hale gelen güvenlik anlayışının belirlediği bütünleşme eğilimi, artan milliyetçilik ve dinsel bağlılıkların yol açtığı parçalanma eğilimi ile çatışmaktadır. Bu çatışmanın tehlikesi ise çeşitlenen ve devletlerce önceden önlem alınması giderek zorlaşan çok yönlü tehditlerdir. (Sander, 2007: 590)

Soğuk Savaş sonrası, jeopolitik açıdan meydana gelen değişiklikler iki kutuplu yapıdan sonra karmaşık bir süreç ve etkin coğrafi faktörlerin katılımı ile çok taraflı yeni bir güvenlik ve tehdit algısını beraberinde getirmiştir. Güvenlik ve tehdit algısını değiştiren önemli gelişmelerden biri de enformasyon alanında yaşanan devrim niteliğindeki yeniliklerdir. Teknolojinin üretimi ve transferi yazılımın kontrolü ve diğer konular küresel politikayı şekillendirmekte önemli yer tutmaktadır. Buna ek olarak gelişen iletişim teknolojilerinin sınırları kaldırması da tehdit unsurlarının çeşitlenmesine ve önlem alınmasının zorlaşmasına yol açmaktadır.

21. yüzyılda devletlerin güvenliği için tehdit gördüğü unsurlar tehdit algısına göre şöyle sıralanabilir:

—uluslararası terörizmle mücadele

—saldırma amacı güden saldırgan politikayı engelleme

—tehlikeli silahların (nükleer, biyolojik, kitle imha silahları) yaygınlaşmasını engelleme

—demokrasiyi yaygınlaştırma ve koruma

—insan hak ve hürriyetleri ile küresel demokratik değerleri yayma ve koruma

—piyasa ekonomisini geliştirme ve yayma

—finansal istikrarı koruma

—refahı yaygınlaştırma ve arttırma

—çevre ve sağlık koşullarını iyileştirme ve koruma

—yolsuzlukla ve organize suçlarla mücadele

—göçler, nüfus ve mülteci hareketlerini kontrol

Uluslararası ilişkiler alanında sistemin yapısını belirlemede önemli rol oynayan güvenlik kavramı, ulus devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen temel belirleyici faktördür. Uluslararası ilişkiler alanındaki geleneksel yaklaşımlar, güvenliğe bakışlarında barış ve güç kavramlarına odaklanmıştır. Realist ekol güvenliği, gücün bir uzantısı olarak görürken; idealistler güvenliği barışın bir sonucu olarak görmüşlerdir. Güvenlik tanımları ya da ilkeleri incelendiğinde güvenliğin hükümet politikalarına bir çeşit rehberlik sunduğu, kamuoyunu yönlendirdiği, aynı zamanda güç ve paranın dağıtımını doğrudan etkileyen bir potansiyel olduğu görülür. Bu nedenle, Soğuk savaş döneminde güvenlik kavramı, realist bakış açısının etkisinde "devlet güvenliği" ile özdeşleştirilmiştir. (Öke, 2001: 53)

ABD Savunma Bakanlığına göre "Ulusal güvenlik, ülkenin savunmasını ve dış ilişkilerini içine alan müşterek bir terimdir." Ulusal güvenlik kavramı kapsamı uluslararası aktörler arasında farklılık göstermekle birlikte bazı temel kavram ve durumları da

kapsamaktadır. Bunlar; herhangi bir yabancı ülke veya ülkeler grubu üzerinde oluşturulan askeri avantaj veya savunma üstünlüğü, dış ilişkilerde çok elverişli bir pozisyonun yaratılması, dışarıdan veya içeriden gizli veya gizli olmayan düşmanca veya bölücü bir müdahaleye başarılı bir şekilde karşı koyacak yeterli savunma gücünün mevcudiyetidir. (Denk, 2000: 2)

Soğuk Savaş döneminin belirleyici ulusal güvenlik anlayışı ağırlıklı olarak merkezinde askeri parametrelerin bulunduğu ABD ile SSCB'den oluşan iki süper gücün etki alanlarındaki statünün korunmasına odaklanmıştır. Bu iki küresel güç arasında askeri güce ve bu alandaki rekabete dayanan ulusal güvenlik anlayışının dönem içerisinde yaşanan bazı gelişmeler nedeniyle, değiştiği görülmektedir. 1980'li yıllardan itibaren ekonomik, siyasal, toplumsal ve çevresel meselelerin stratejik gündeme dâhil edilmeye başlanmasıyla kapsamlı güvenlik anlayışı ortaya çıkmıştır. Kapsamlı güvenlik, uluslararası güvenlik için en büyük tehdidin, küresel çevre sorunları, ülkeler arasındaki hayat standartlarındaki uçurumlar, nükleer savaş gibi sorunlardan kaynaklandığını varsaymaktadır.

Soğuk savaş döneminin kitlesel olan tehdit kavramı yerini; etnik çatışmalar, ülkelerin iç istikrarsızlıkları, ekolojik faktörler, göç, insan hakları, kökten dincilik, kaçakçılık ve terörizm gibi yeni tehdit ve risk alanları almıştır. Artık barış ve güvenlik, sadece askeri güvenliğe bağlı değildir. Eski askeri tehdidin yerine, birbirinden izole edilemeyen iç içe geçmiş tehditler ulusal güvenliği tehdit ederken, tehdit kavramı da gün geçtikçe çok yönlü, değişken, karmaşık ve belirsiz hale gelmiştir. (Öke, 2001: 55)

Çok kutuplu yeni dünya düzeninde, uluslararası koşulların ulusal güvenlik kavramını çok etkilediği ve değiştirdiği gözlenmektedir. İlk olarak bu dönemde, bölgesel sorunların daha ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. Ayrıca etnik çatışmalar ve uluslararası terör gibi asimetrik güçlere karşı orduların, geleneksel savaş yöntemlerinin dışında mücadele vermesi de bu dönemin güvenlik kavramını dönüştüren unsurlardandır. Bu gelişmelerin ortak sonuçları, ülkelerin stratejileri ve dış politikalarını etkilemekle kalmamış, askerlik mesleğinin yeniden tanımlanması, orduların yeniden yapılandırılması gibi eksenlere de kaymıştır. Ordular savaştan başka barışın korunması, arama kurtarma operasyonları, kaçakçılıkla mücadele, savaş hasar onarımı gibi görevleri yürütmek için teşkilatlanmaya başlamışlardır. Artık, askerlik mesleğinde, savaşçı olmanın yanı sıra farklı operasyon türlerini birlikte yürütebilecek yetenekte ordulara gereksinim vardır. (Özcan, 2000: 16)

Güvenlik artık ülkelerin tek tek kendi başlarına sağlayamayacakları, küresel boyut kazanmış ortak çaba ve işbirliği gerektiren bir kavram olmuştur.

1.3.3. ENERJİ GÜVENLİĞİ

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası güvenlik, yeni tehditlerle birlikte ifade edilmeye başlanırken, ekonomik konular da güç kavramına ilave edilerek gücün tanımı içerisinde kullanılmaya başlanmıştır. Güç kavramındaki bu değişiklikler devletlerin stratejik tehdit algılamalarında da bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

Ülkelerin ulusal güvenlik anlayışı veya algılaması, içinde bulundukları coğrafya ve millet olarak o coğrafyada yaşadıkları, deneyim ve birikimleri ile oluşmaktadır. Yine, coğrafyaya bağlı olarak ülkelerin sahip oldukları petrol, su, maden, tarım gücü gibi doğal zenginliklerini korumak, pazarlamak düşüncesi ve kıt olan doğal kaynakları ülkelerine sağlamak gerekliliği de ulusal güvenlik düşünceleri üzerinde etki yapmaktadır.

Askeri güç ile ekonomik güç ulusal güvenliğin vazgeçilmez iki boyutunu oluşturmaktadır. Ulusal güvenliğin bu iki boyutu arasında aynı zamanda hem önemli bir rekabet hem de birbirine güç katan ilişki mevcuttur. İşte bu nedenledir ki, ekonomik öğeler, askeri güç ve güvenlik arasındaki ilişkiler, güvenlik konularının irdelenmesinde kaçınılmaz şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Güvenliğin ekonomisi için ekonominin güvenliğini sağlamak temel esastır. Ekonominin güvenliği ise üç aşamalıdır. Birinci aşama, ekonomik yapının global ölçeklerde üretim, rekabet ve kalite olanaklarına sahip olmasının sağlanmasıdır. İkinci aşama, ekonomik yapının yukarıda ifade edilen olanaklarla donatılmasını ve sürdürülmesini sağlayacak bir yönetime sahip olmasının sağlanmasıdır. Üçüncü aşama ise, kurumsal ve sektörel olarak ekonomik yapının fiziki ve stratejik güvenliğinin sağlanmasıdır. Modern güvenlik yaklaşımının geleceğinde ekonominin güvenliği ve güvenliğin ekonomisi arasındaki ilişki öncelikli yerini koruyacak ve ekonomik tehditler güvenlik açısından birincil seviyeye çıkartılacaktır. (M. Demir, 2002: 35)

Güçlü bir ekonomi sürdürülebilir bir ulusal güvenliğin öncelikli nedenlerinden biri olmakla beraber bu zenginliğin muhafazası, korunması da güvenliğin, savunma unsurlarının yeterli ve etkin olması gereğini ortaya koymaktadır.

21. yy'da güçlü bir ekonominin en temel girdisi enerjidir. Enerji, özellikle sanayi devrimi ve sonrasında yaşanan teknolojik gelişmelerle medeniyetin itici gücü halini almıştır. Modern insan için vazgeçilmez bir unsura dönüşen enerjinin elde edilmesi ve sürekliliği enerji güvenliği kavramını ortaya çıkarmıştır.

Enerji güvenliği kavramına genel olarak iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan bir tanesi "enerji"ye diğeri de "güvenliğe" ağırlık vermektedir. Bunlardan

"güvenliğe" vurgu yapan tanım, daha çok enerji arama, geliştirme, üretim, iletim, çevrim, dağıtım, pazarlama ve tüketim ağındaki tesislerin her türlü kötü niyetli saldırıya karşı fiziki olarak korunması anlamını taşımaktadır.

"Enerjiye" vurgu yapan tanım, yeterli miktardaki kaliteli ve çevre dostu enerjinin makul fiyatlarla ve kesintisiz olarak temin edilmesi olarak nitelendirilmektedir. (Ediger, 2007:3)

Enerji güvenliği, arz kaynakları çeşitlendirilmiş, güvenilir, temiz ve yeterli miktarda enerjinin uygun fiyatlarla temin edilmesidir. Enerjinin güvenli ve yeterli miktarda tanımı ile "kullanılacağı ekonominin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar kesintisiz olması" anlaşılmaktadır. Dünya enerji kaynaklarındaki önemli bir kesilme, enerji ithalatlarındaki bağımlılık seviyesine bakılmaksızın, ülkelerin ekonomisini, ekonomi-politik hedeflerini olumsuz olarak etkileyebilecektir. Bu nedenle enerji sağlama güvenliği, enerji sağlama zincirinin tüm kısımlarını oluşturan ulusal ve uluslararası enerji alt yapısının verimliliğine bağlı olmaktadır. Enerji güvenliğini sağlayabilmek için global enerji sağlama kaynaklarını ve tiplerini genişletmek, enerji pazarını etkili yönetmek gerekir. (Dokuzlar, 2006: 32)

Enerji güvenliği kavramı, tarihsel seyri açısından, zaman içinde genişletilmiş ve bir üst kavramı olmasına rağmen enerji arz güvenliği ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Enerji güvenliği, tanım olarak farklılıklar göstermekle birlikte, her tanımda yer alan ve vurgu yapılan dört unsuru içermektedir. Bunlar, enerji kaynağının mevcut olması (Availability), ulaşılabilirliği (Accessibility), ekonomik olması (Affordability) ve sürdürülebilir olması (Acceptability)'dır. (Kruyt vd, 2009: 2167)

Enerji güvenliği açısından enerjinin elde edilebilirliği, özellikle tükenecek olan petrol, doğalgaz ve kömür gibi fosil yakıtlar için fiziksel olarak mevcut olmayı içermektedir. (Jansen vd, 2004: 5) Bunun yanında fiziksel olarak mevcut olan kaynakların korumacı politikalarla kaynaklara ulaşılmasını engelleyen yönetimlerin elinde olması, kaynaklara erişimin fiziksel ve ekonomik nedenler dışında engellenmesi de enerji güvenliğinde kaynağın mevcudiyetini etkilemektedir.

Enerjinin ulaşılabilir olması, enerji rezervlerinin ve mevcut enerji kaynağının enerji üretim ve tüketimi arasındaki mesafe açısından enerjinin ulaşılabilir olması ve kesintiye uğramamasını ifade etmektedir. (Jansen vd, 2004: 5)

Enerji güvenliğinin üçüncü temel unsurunu oluşturan ekonomik olma, enerji kaynağı rezervinin yatırım ve üretim maliyetini karşılayacak derecede karlı olmasını ve fiyat istikrarını içermektedir. Fiyatların dalgalanması ekonomik ve sosyal zararların yanı sıra siyasi

istikrarsızlığa da neden olabildiği için güvenlik kavramı içinde önemli bir yer tutmaktadır. (OECD ve IEA, 2011)

Modern toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanmasında hayati öneme sahip enerjinin üretim sürecinin sürekliliği ve uzun vadede sürdürülebilir olması da enerji güvenliğinin önemli bir boyutunu teşkil etmektedir.

Sürdürülebilirlik, günümüzün enerji ihtiyaçlarının, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetlerine zarar vermeden karşılanması olarak tanımlanmaktadır. Enerji arzının sürdürülebilirliğinin artırılması için, verimliliği artıran teknolojilerle yenilenebilir enerji kullanımının artırılması temel alınmalıdır. Bugün tükenen kaynaklar ve çevresel bozulma nedeniyle, enerji arzının sürdürülebilirliliği, en önemli gündem haline gelmiştir. (Ediger, 2009: 18)

Enerji arz güvenliğinde, güvenlik endişesi eşit oranda arz ve talebin yetersizliği ile ilgilidir ve kısa ve uzun vade gibi zaman boyutlarına göre de ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, mevcut olan arzın, teknik nedenler, hava muhalefeti veya siyasi müdahalelerle riske girmesi kısa vadeli bir güvenlik problemi iken; artan enerji talebini karşılamak için, ilave arzın zamanında tedarik edilememesi uzun vadeli bir güvenlik problemidir. Bu durumda üretim ve taşıma kapasitesini artırmak için gerekli altyapı yatırımlarının ekonomik, finansal veya siyasi faktörlerin engellemesi nedeniyle yapılamaması önemli bir sorundur.

Günümüzde enerji arz güvenliği, kısa ve uzun vadede, fiziksel anlamda enerji kaynağına ulaşılabilirlikten, arz fiyatının farklılığı ve her ülkenin yatırım eksikliği gibi kendi altyapı sorunlarının doğuracağı kesintiler, enerji altyapısına yönelik içerden veya dışarıdan gelecek her türlü tehdit ve terörist saldırılara kadar birçok tehdide maruz kalan bir hususdur. Ayrıca sel, deprem, kasırga, ağır kış koşulları gibi doğal engeller; ambargo, iç savaş, işgal gibi beklenmedik sosyal ve siyasi riskler gibi birçok olasılığın birlikte değerlendirilmesini gerektiren geniş kapsamlı bir kavram olarak kabul edilmektedir. (Pamir, 2007: 14)

Geniş enerji güvenliği kapsamı içinde enerji arz güvenliği, enerji nakli ve talebinin, yeterli miktarda ve kaliteli olarak, makul maliyet ve fiyatlarla, kesintisiz ve çevreye duyarlı biçimde gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Enerji arz güvenliğinin sağlanabilmesi için (UN ESCAP, 2013: 205);

- Enerji talebi ve arzı arasındaki açığın en aza indirilmesi,
- Enerji yoğunluğunu azaltarak enerji verimliliği ve tasarrufunun artırılması
- Yerel kaynakların değerlendirilmesi
- Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi
- Tedarikçi ülkelerin çeşitlendirilmesi

- Alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelinmesi
- Enerji fiyat dalgalanmalarına karşı kırılganlığın azaltılması gerekmektedir.

Enerji güvenliğinin dört temel unsurundan biri olan ve özellikle tükenir fosil yakıtlar için enerji kaynağının fiziksel olarak mevcut olması ve üretim rezerv oranı, enerji arz güvenliğinin en önemli göstergelerinden biridir. Dünyada en fazla fosil yakıt rezervine sahip olan ülkelerin arz güvenliği, yerli kaynağı mevcut olmayan, ithalat bağımlısı ülkelere göre çok daha yüksektir. Rusya, dünyada en fazla petrol ve doğal gaz rezervine sahip ülkelerden biri olarak 2000–2004 arasında ortalama %7 ekonomik büyüme ile küresel dünyada ekonomik gücünü daha da artırmıştır. Ülke ekonomisindeki büyümenin temel nedeni, endüstriyel büyümenin %70'i ve GSYGH'nin %19'nu oluşturan petrol ve doğal gaz sektöründeki büyümedir. Petrol sektörü tek başına GSYGH'ın %25'ni oluşturmaktadır. Zengin enerji rezervleriyle Rusya, Avrupa'ya doğal gaz, elektrik ve petrol ihraç eden bir ülke olarak uluslararası toplumda siyasi ve ekonomik etkinliğini artırmıştır. (Meulen, 2009: 847)

Rezerv azlığı, ithalatçı ülke için ithalat bağımlılığı iken; rezerv ve rezerv üretim oranının büyüklüğü ihracatçı ülke açısından ihracat gelirine olan bağımlılığı, yani enerji talep güvenliğini ifade etmektedir. Dolayısıyla ihracatçı ülke için de talep güvenliğini söz konusu olmaktadır. (Pascual and Zambetakis, 2013: 10)

Enerji talebini ithalatla karşılayan bir ülke açısından ithalat bağımlılığı, arz güvenliğini olumsuz etkilemektedir. Bir ülkede, petrolde yaşanan arz kesintisi dolaylı olarak yatırımları, tüketimi veya ithalat kararlarını, dolayısıyla enerji arz güvenliğini olumsuz etkilemektedir.

Enerji aynı zamanda, geleceğin dünyasının küresel aktörlerini de belirlemektedir. Küresel enerji arzında yeni rezervlerin keşfedilmesi ve yeni ve yenilenebilir enerji teknolojileri, enerji piyasalarına yeni aktörlerin katılmasını sağlamıştır. Küresel enerji arzında Brezilya en büyük biyoyakıt üreticisi ve petrol kaynaklarına sahip ülke konumuna gelmiştir. (Gülen, 2013: 3)

Enerji zengini, önemli bir petrol ve doğalgaz ihracatçısı olan İran ve Rusya gibi ülkeler enerji arzında ağırlıklarını devam ettirmektedir. Küresel enerji talebinde, AB ve ABD'nin yanında devasa tüketim oranları ile Çin ve Hindistan gibi ülkelerin, büyük birer aktör olacağı tahmin edilmektedir. Japonya ise en büyük ekonomilerden biri olarak, küresel krizden etkilenen ekonomik göstergelerini iyileştirmeye çalışmaktadır.

Uluslararası ilişkiler açısından, enerji güvenliğinin farklı boyutları birbirini etkilediği için birbirinden bağımsız olarak değerlendirilemez. Bu etkileşim içinde küresel dünyada uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkiler, enerji ihtiyacını güvence altına almaya çalışan devletlerin güvenlik endişelerine göre şekillenen bir biçim almıştır. Enerjiye ulaşabilirlik

dolaylı olarak ülkelerin askeri güç kapasitelerine destek sağlamaktadır. Enerji güvenliğinin ekonomik boyutu, sürdürülebilir kalkınma için gerekli enerji ihtiyacının karşılanmasını içerir. Çevreye yansımaları ise hızlı ekonomik gelişme ve doğal kaynakların korunması çerçevesinden olmaktadır. 1970'li yıllarda enerji güvenliği, özellikle petrol olmak üzere fosil yakıtların tükenmesi üzerine yoğunlaşırken; 1990'lı yıllara gelindiğinde ekolojik bozulmaya dikkat çekerek çevre boyutuyla öne çıkmaktadır. (Pamir, 2006: 1)

Enerji arz güvenliği kavramı, potansiyel enerji kaynağının tükenme ihtimalinden ziyade, var olan kaynağa ulaşamamayı bir arz güvenliği riski olarak görmektedir. Bu endişe, özellikle tükenir kaynaklar olan fosil yakıtlar için geçerlidir. Çünkü enerji kaynaklarının dünya üzerinde eşit bir dağılım göstermemesi, enerji arz güvenliği açısından önemli bir husustur.

Birçok ülke enerji kaynağı bakımından başka bir ülkeye bağımlı durumdadır. Örneğin, dünyanın en güçlü entegrasyonlarından ve gelişmiş ülke bloklarından biri olan Avrupa Birliği (AB), şu anda dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz ithalatçısı konumundadır. Birlik, Eurostat (2010) verilerine göre; petrol ihtiyacının % 83,5'sini, doğalgaz ihtiyacınınsa % 64,2'sini ithal etmektedir. (Eurostat, 2013: ss. 31-33) AB'nin en büyük tedarikçisi Rusya'dır. Fakat Rusya'nın AB'ye enerji ithalat güzergâhı üzerindeki komşularıyla yaşadığı uzlaşmazlıklar, ne kadar güvenilir bir arz kaynağı olduğu yönünde soru işaretleri yaratmaktadır.

Enerjinin büyük oranda tüketiminin yapıldığı Avrupa kıtasında yaşanan enerji arz problemlerine çözüm olarak enerji arz kaynağı çeşitliliği ve coğrafî çeşitlilik politikaları yürütülmektedir. Bu politikalarla Hazar Havzası, Orta Asya ve Afrika'dan Avrupa'ya yeni enerji hatlarının kurulmasıyla, Avrupa'nın arz güvenliği sağlanmaya çalışılmaktadır.

Enerji güvenliğini sağlamak için devletler çeşitli enerji politikaları izlemektedir. Küreselleşmeyle birlikte enerji piyasalarında artan ticaret hacmi, ülkeleri ve bölgeleri enerji tüketimi ve ticaretinde birbirine bağımlı hale getirmiştir. Bu nedenle enerji konusunda ülkeler arası ilişkiler ve anlaşmalar çoğu zaman üçüncü bir ülkeyi de bağlar bir nitelik kazanmıştır ve bir ülkenin tek başına karar almasını güçleştirmiştir. Küreselleşme çağında bir ülkenin tek başına bir "*enerji politikası*" belirlemesi ve yürütmesi oldukça zorlaşmıştır.

Enerji politikası ve bu politikanın uygulanmasıyla ilgili stratejilerin belirlenmesi devletlerin ekonomik, siyasi, askeri gücüne ve jeopolitik konumuna göre farklılık göstermektedir. Örneğin, kaynak ülkeleriyle Pazar ülkelerinin enerji politikaları ve uyguladıkları stratejiler birbirinden farklıdır.

Pazar ülkeleri acısından enerji politikası, arzın kesintisiz bir şekilde devam etmesini sağlamak, arzın güvenliği ve maliyetlerin ucuzlaması açısından çeşitliliği arttırmak, enerji kaynaklarının daha güvenli ve daha ucuz bir şekilde ulaşımını sağlamak enerji ticareti üzerindeki baskıları ve riskleri en aza indirgemek, enerjiyi verimli, kaliteli ve daha ucuza kullanma hedeflerini kapsar. (M. Demir, 2007: 101)

Kaynak ülkelerin enerji politikaları ise sahip oldukları kaynakları geliştirmek, yeni rezervlere yatırım yapmak ve yatırım yapılmasını sağlamak, enerji pazarı olan ülkelerde de pozisyonlarını güçlendirici karışlıklı yatırımlar yapmayı kapsar. Enerji kaynaklarına sahip ülkeler, küresel konumlarına ve bölgelerindeki gelişmelere göre öncelikle ülkesinin güvenlik ve istikrarını sağlayıcı tedbirler almak, Pazar ülkeleri ile karşılıklı bağımlılık çerçevesinde güvenlik ve istikrar maliyetlerini düşürücü adımlar atmak üzere strateji geliştirmektedir. (M. Demir, 2007: 102)

Enerji politikaları devletlerin konumlarına göre farklılık göstermesine rağmen küresel enerji politikasının ve stratejisinin, enerji arzının güvenli bir şekilde sürmesi gibi ortak bir amacı vardır.

1.4. Küresel Aktörler ve Enerji Güvenliği

Soğuk Savaş sonrasında ideolojik mücadele yerini ekonomik çıkarların ön planda olduğu mücadeleye bırakmıştır. Bu yeni dönemde ilişkilerin ekonomik faktörlerle belirlendiği ve ülkelerin dış politikalarında ekonomik unsurların öne çıktığı bir uluslararası ilişkiler ortamı yaşanmaya başlanmıştır. Bu ekonomik unsurlar içerisinde enerji unsuru özellikle öne çıkmaktadır. Dünyada nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşme olguları, küreselleşme sonucu artan ticaret olanakları, doğal kaynaklara ve enerjiye talebi giderek arttırmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) tarafından yapılan projeksiyonlar, mevcut enerji politikaları ve enerji arzı tercihlerinin devam etmesi durumunda dünya toplam enerji talebinin 2005–2030 yılları arasında % 55 artarak 11,4 milyar Ton Petrol Eşdeğerinden (TEP) 17,7 milyar TEP düzeyine ulaşacağını göstermektedir. (Pamir, 2006: 8)

Mevcut durumda, enerji kaynaklarının ticaret hacmi dünya ticaretinin yarısından fazlasına denk gelmektedir. Dünyanın en güçlü sektörü denebilecek enerji sektörü ekonomik ve politik bir silah olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan enerji değerlendirildiğinde bu doğrultuda yapılan güvenlik sınıflandırmalarının da enerji güvenliği kavramıyla ilişkili olduğu görülmektedir. (Özden, 2006: ss. 59-67)

Enerji güvenliği, enerjinin arz kaynakları çeşitlendirilmiş, kesintisiz, temiz ve yeterli miktarda uygun fiyatlarla ve zamanında temin edilmesidir. Enerji arz güvenliği ile ilgili

endişelerin başlıca kaynağı, dünya enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayan coğrafyaların politik ve ekonomik olarak istikrarsız ve güvenlik riski taşıyan bölgeler olmasıdır. Dünya üzerinde mevcut çatışma alanlarının enerji zengini bölgelerde yoğunlaşması bir rastlantı değildir.

Enerji, bir ekonominin en önemli girdilerinden birisidir ve gelinen süreçte tek başına bir üretim faktörüdür. Enerji ekonominin itici gücü konumundadır. Günümüzde enerji sadece ticari bir mal değil, aynı zamanda dış politika aracı olarak da kullanılabilen stratejik bir faktör halini almıştır. Enerjide büyük ölçüde dışa bağımlı tüketici ülkelerin ekonomik dengelerinin ve sanayi işleyişinin planlanan şekilde yürümesi, ihtiyaçları olan enerjiye zamanında, güvenli ve uygun maliyetle ulaşmalarına bağlıdır. Üretici ülkeler için ise ekonomileri büyük ölçüde enerji temelli olduğu için enerji alanında yaşanacak herhangi bir sorun ülke ekonomisindeki dengeleri önemli ölçüde etkileyecektir. Bütün bu belirtilen nedenlerin bir sonucu olarak enerji güvenliği uluslararası politik arenadaki devletler için yaşamsal öneme sahip bir konuma gelmiştir.

Enerji politikaları belirlenirken dikkate alınması gereken öncelikli hususlardan biri, ülkenin enerji kaynakları potansiyelinin doğru belirlenmesidir. Ülke enerji kaynakları potansiyelinin saptanmasından sonra söz konusu kaynakların nasıl geliştirileceği, yerli ya da yabancı özel sektörün hangi alanlarda katkısına gereksinim olduğu, ithalatın gerekli olup olmadığı gibi konularda strateji geliştirilebilir. (Demirbilek, 2006: 99) İthalatın kaçınılmaz olduğu veya dönemsel olarak kullanılması gereken koşullarda, kaynak çeşitliliği, enerji politikasının en önemli gerekliliklerinden biri olarak dikkate alınmak durumundadır.

Enerji fiyatları ülke ekonomilerinin rekabet gücünü etkilemektedir. Bir ülke enerjide ne kadar az dışa bağımlı ise ya da ithal ettiği enerjiyi ne kadar düşük fiyata mal edebiliyorsa o ülkenin uluslararası piyasadaki rekabet gücü o kadar yüksektir. Enerji çeşitlenmesinin gerekliliği ise enerjinin mevcudiyeti ve daha istikrarlı fiyatlardan sağlanması için bir ön koşuldur. Enerji sektöründe çeşitlendirmenin üç boyutu vardır. Birinci boyut; petrol, doğalgaz, kömür ve yenilenebilir enerji kaynakları gibi farklı enerji kaynaklarından oluşan ülke enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, ikincisi; ihtiyaç duyulan enerji tedarikinin coğrafi olarak ve üretici ülke olarak çeşitlendirilmesi ve üçüncü olarak; nakil yollarının, yöntemlerinin ve transit ülkelerin çeşitlendirilmesidir.

Bir ülkenin enerji kaynaklarına sahip olması ve bu kaynakları kullanması enerji güvenliğini sağlamasının en kolay yoludur. Fakat özellikle fosil enerji kaynakları (petrol, doğalgaz) dünya üzerinde eşit miktarda dağılmamıştır. Belli bölgelerde toplanan bu fosil kaynaklara sahip ülke sayısı da fazla değildir. Bu durum, enerji güvenliği konusunda ülkeleri

hem enerji kaynağı noktasında hem de enerji ithal edilen ülke konusunda çeşitliliğe itmektedir. Enerji ithal edilen ülkelerde çeşitliliği oluşturmak, söz konusu ülkeyi diğer ülkelerin enerji konusundaki hegemonyasından bir nebze de olsa kurtarmaktadır. Enerji kaynaklarının çeşitliliği ise ülkeyi herhangi bir enerji kaynağı darboğazında alternatif enerji kaynaklarına yönelmesini kolaylaştıracaktır. Bunu gerçekleştirmek için ülkenin enerji sistemlerini çeşitlendirmesi gerekmektedir. Örneğin elektrik üretimini sadece doğal gazla sağlamak yerine rüzgâr enerjisini de kullanabilmelidir. (Yergin, 2006: ss 69-82)

Ülkelerin enerji güvenlikleri ile ulusal güvenlikleri arasında doğrudan ve güçlü bir ilişki vardır. Ucuz, kesintisiz, verimli gerek kaynaklar gerekse temin yolları açısından çeşitlendirilmiş enerji politikası, her ülke için ulusal güvenliğin vazgeçilmez bir unsurudur. Enerji kaynaklarının aranması, çıkarılması ve üretilmesi sürecinde olduğu kadar uluslararası pazara ulaştırılmalarında da büyük ve kıyasıya bir rekabet yaşanmaktadır. Bu rekabet bölgesel ve küresel güç mücadelesinin ayrılmaz ve belki de en önemli halkasını oluşturmaktadır. Dünya enerji varlığının belirli bölge ve ülkelerin kontrolünde olması üretici ve tüketici ülkelerin kendi ulusal hak ve çıkarlarını korumak için stratejik önceliği ve hedefi olan politikalar oluşturmalarını ve çeşitli düzeylerde gerçekleşebilecek işbirliği, entegrasyon ve örgütlenmeleri zorunlu hale getirmektedir. Üretici ülkeler kotalarla piyasayı kontrolleri altında tutmaya çalışırken, tüketici ülkeler enerji arz güvenliğini sağlamanın ve rekabet ortamı yaratmanın yollarını aramaktadır. (İşcan, , 2002: 99)

Gelişmiş toplumlarda, yalnız enerji kaynağı teminini ve enerji üretimini temel alan planlamaların yerini, enerji-ekonomi-ekoloji dengesini özenle gözeten planlama anlayışı ile kaynak çeşitliliğini ve jeopolitik gerçekleri dikkate alan enerji güvenliği modelleri almaya başlamıştır. (Pamir, 2006: 1)

1.4.1. ABD Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği

ABD, 2000 itibariyle, dünya ekonomik üretiminin % 26'sını tek basına gerçekleştirmektedir. ABD'den sonra dünya üretimine sırasıyla Japonya % 16, Almanya % 8, Fransa % 5 oranında katkıda bulunmaktadır. Gelişmiş ülkeler hep birlikte dünya ekonomik üretiminin % 77'sini karşılamakta ve dünya enerji tüketiminin % 48'ini gerçekleştirmektedir. Dünya üretiminin % 26'sını karşılayan ABD, tek başına gelişmiş ülkelerin petrol tüketiminin % 58'ini gerçekleştirmekte ama bu pay ABD'ye yetmemektedir. Sonuç itibari ile ABD bugünkü gücünü koruyabilmek için her geçen gün kendi toprakları dışındaki petrole daha fazla bağımlı hale gelmektedir. Özellikle petrol, teknolojiyle üretilemeyen ve stoka dayalı bir unsur olduğu için esas savaş, sahip olmadıkları petrolü tüketen gelişmiş ülkeler arasında

yaşanmaktadır. ABD, Almanya, Fransa, Japonya, Çin ve diğer gelişmiş ülkeler bu paylaşım savaşının taraflarını oluşturmaktadır.

"Azgelişmiş ülkeler" olarak nitelendirilen yaklaşık yüz ülke ise dünya petrolünün %52'sini tüketmektedir. Bu oran asgari bir orandır. Bu nedenle azgelişmiş ülkelerin dünya petrolünden aldıkları payı düşürmek mümkün değildir. Bu pay daha azalırsa, bu ülkeler gelişmiş ülkelerin ürettiklerini tüketemeyecek duruma düşebilmektedir. (Gürlesel, 2003: 27) Bu durum ise dünya üzerinde gelişmiş ülkelerin yol açacağı gerilimlere neden olmaktadır. Gelişmiş ülkeler arasındaki bu mücadele nedeniyle dünya enerji haritası ve dengeleri yeniden biçimlenmektedir.

ABD'nin açıkladığı "Ulusal Enerji Stratejisi" ne göre:

_ Küresel enerji politikaları küresel ekonomik büyümeyi güvence altına alacak biçimde tasarlanmalıdır.

_ Enerji güvenliği, dış politika, ekonomi ve ticaretin birinci önceliği olmalıdır.

_ Enerji kaynakları ve taşıma hatları (boru hatları) güvenlik altına alınmalıdır.

_Enerji kaynakları ülkeler bazında çeşitlendirilmeli ve bağımlılık dengesi korunmalıdır.

Amerikan Ulusal Enerji Stratejisi göstermektedir ki ucuz enerji ve enerji güvenliği Amerikan dış politikasında ve dolayısı ile dünya gündeminde öncelikli bir sıraya sahiptir. ABD'nin enerji güvenliği noktasında hedefinde olan iki bölge ve hayata geçirmek istediği iki güvenlik koridoru vardır.

1. Doğu Akdeniz Güvenlik Koridoru (Ortadoğu),

2. Güney Batı Asya Güvenlik Koridoru (Hazar Havzası)

ABD ulusal enerji stratejisi açısından bu iki alanın yeniden yapılandırılması, Ortadoğu bölgesi ve Hazar Havzası'nın uluslararası sisteme entegre edilmesi gerekmektedir. Bu bölgelerde rejim değişikliklerine gidilerek, yeni bir hukuk sistemi, yeni bir ekonomik yapılanma ile küresel ekonomiyle bütünleşmelerini sağlamak amaçlanmaktadır. (Üşümezsoy ve Şen, 2003)

SSCB'nin dağılmasından sonra Avrasya coğrafyasında gündeme gelen yeni "büyük oyun" olarak da adlandırılan uluslararası mücadelenin arka planında yine enerji kaynaklarının kullanımı, elde edilmesi veya nakli ile ilgili çıkar çatışmaları vardır. Bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetlerinin sahip oldukları petrol ve doğalgaz rezervlerinin önemli bir potansiyele işaret etmesi, yeni büyük oyunda Hazar Denizi'ne kıyısı olan ülkeleri de işin içine katmıştır.

İki kutuplu siyasal yapılanmanın sona ermesiyle, değişimlerine öncelik verilen kıta Avrupa'sındaki dışa kapalı ülkeler konusunda bu güne kadar önemli mesafe alınmıştır. Şimdi dünyanın siyasi ve ekonomik yeniden düzenlenmesi sürecinde sıra Ortadoğu, Kafkasya, Orta Asya ile genel olarak Asya kıtasına gelmiştir. Bu süreçte, demokrasi, insan hakları ve özgürlüklerini kısıtlayan yönetim biçimlerinin yeniden şekillendirilmesi, siyasi ve ekonomik ilişkiler bakımından içe dönük rejim ve yönetimlerden dışa açık demokrasilere geçişin gerekirse zor kullanılarak sağlanması ve ekonomik ve siyasi özgürlüklere değer veren bir yönetim anlayışının hâkim unsur kılınması hedeflenmektedir. Bu çerçevede, başta ABD ve İngiltere olmak üzere geçiş sürecini zorlayan güçlerin Afganistan harekâtı çerçevesinde özellikle enerji kaynaklarının ihraç güzergâhlarını denetim altına almaları temel unsur olarak belirmektedir.

ABD, 1989 yılından beri Balkanlara, Kafkasya'ya, Ortadoğu ve Orta Asya'ya yerleşerek kısa vadede AB'nin (özellikle Almanya) Doğu Akdeniz, Ortadoğu ve Hint Okyanusuna açılma stratejisini etkisiz hale getirmek, orta vadede ise Çin, RF ve Japonya'nın gelişmesini durdurmayı hedeflemektedir. Bu paylaşım mücadelesinde, Orta Asya'da stratejik konumda olan Afganistan, arkasından Irak'ta "istikrarın oluşturulması" ABD açısından "enerji güvenlik koridorunun" oluşturulmasında atılan adımlardandır. Ayrıca Irak işgali ile rejim değiştirilmiş, İsrail'in güvenliğinin sağlanması yanı sıra petrol kaynaklarının denetimi yoluyla ABD ve İngiliz petrol şirketlerini egemenliği sağlanıp OPEC'in etkinliğinin azaltılması hedeflenmiştir.

ABD, rezervler açısından petrolde dünyada 11'inci, doğalgazda 6'ncı, kömürde ise 1'inci sırada bulunmaktadır. ABD dünyanın en büyük petrol tüketicisidir, dünya petrol tüketiminin % 24,6'sını tüketmektedir. Tükettiği petrolün yarısından fazlasını ithal etmektedir. ABD dünyanın en büyük doğalgaz tüketicisi, ikinci en büyük doğalgaz üreticisidir, küresel ithalattaki payı % 16'dır.

ABD 2007 yılında petrol ithalatının % 44'ünü OPEC ülkelerinden, % 18'ini Kanada, % 11'ini ise Meksika'dan karşılamıştır. ABD petrol ithalatında RF'nun payı 1995 yılında % 0.28 iken bu oran 2007 yılında % 3 seviyelerine çıkmıştır. Bununla birlikte ABD doğalgaz ithalatını büyük oranda Kanada ve Meksika'dan doğalgaz boru hatlarıyla karşılamaktadır.

Hazar Havzası, doğalgaz kaynakları ile dünyanın diğer bölgelerine alternatif olma özelliği taşımakta, petrolde ise OPEC'in tekel gücünü yıkma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle küresel aktörler ABD, Çin, AB, RF hem kendi ekonomiler için bu kaynaklara sahip olmak hem de diğer aktörlerin etki alanına girmesine engel olmak için bu bölge üzerinde güç mücadelesi vermektedir. Bu güç mücadelesi sadece bölgedeki enerji kaynaklarının aranıp

çıkarılması sürecinde değil uluslararası pazarlara ulaştırılmasında da yaşanmaktadır. Bu rekabet bölgesel ve küresel güç mücadelesinin ayrılmaz ve belki de en önemli halkasını oluşturmaktadır. Bölge devletleri daha dar bir bakış açısıyla enerjiyi kısa dönemli planlamalarla değerlendirmekteyken dış güçler bölgede hegemonyalarını kurmaya çalışmakta, enerjiyi stratejik, uzun dönemli bir etken olarak ele almaktadır. (Somuncuoğlu, 2006: 10)

Hazar Havzası'nın enerji kaynaklarını Batı'ya taşıyan boru hatlarının çoğu, birden fazla çatışma alanının bulunduğu Kafkasya'dan geçmektedir. Güney Kafkasya ve Kuzey Kafkasya'nın güvenlik sorunları birbiri ile bağlantılı ve derin köklere sahip olması dolayısı ile çözümü zor ve zaman alacak güvenlik sorunlarıdır. Küresel güçler ve uluslararası örgütler, bölgesel güvenlik sorunlarının çözülmesinde yetersiz kalmaktadır.

SSCB'nin dağılmasının ardından Hazar Havzası'nda ekonomi, siyaset ve güvenlik alanlarında ortaya çıkan jeostratejik boşluk, bölgede yaşanan güç mücadelesinin de itici gücü oluşturmuştur. Bölgede en çok konuşulan ABD-RF çekişmesinin yanı sıra Hindistan-Pakistan ve İran-İsrail gibi devletlerin geri planda kalmak suretiyle kendi lehlerine çalışmalar yaptıkları bilinmektedir. Ortadoğu'da jeopolitik bir sıkışmışlık yaşayan İsrail, Orta Asya'daki faaliyetleri aracılığıyla kendi lehine yeni açılımlar yaratma çabasındadır. Türkiye'nin de diğer güçler tarafından bölgede ciddi bir rakip olarak algılanmaktadır. (Kıraç, 2007: 15)

Hazar Havzası enerji kaynaklarının işletilmesi ve uluslararası piyasalara ulaştırılması konusunda ABD, Çin ve RF; bölgesel güçlerden Türkiye ve İran; ve bölge ülkeleri Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Gürcistan arasında yaşanan rekabet sadece eski SSCB sahasıyla ilgili gelişmeler içersinde değil dünya politikası açısından da büyük öneme sahiptir. Hazar Havzası coğrafyasında RF, ABD, Çin Halk Cumhuriyeti, Avrupa Birliği, İran arasında yaşanan iktidar mücadelesinin temelinde, bölgenin jeopolitik öneminin yanı sıra enerji politikalarına yön verme arzusu da yatmaktadır.

1990 yılını müteakiben başlayan Orta Asya güç mücadelesi hiç beklenmeyen bir olayla boyut değiştirmiş ve hız kazanmıştır. Bu olay, 11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen ve Dünya Ticaret Merkezi'nin bulunduğu ikiz kuleleri ve Pentagon'u hedef alan terör olayıdır. 11 Eylül 2001'de New York ve Washington'da gerçekleştirilen terörist eylemler, ABD'nin güvenlik stratejisini değiştirmesine ve uluslar arası ilişkilerde parametre değişikliklerine sebep olmuştur. ABD, bu eylem sonrasında Afganistan ve Irak'a askeri müdahalede bulunmuş, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan'da askeri üsler konuşlandırarak Orta Asya'ya uzun süreli bir giriş yapmıştır.

Bu gelişme sonucunda ABD, Orta Asya güç mücadelesinde büyük bir oyuncu olarak sahneye çıkmıştır. Saldırının ardından Özbekistan'ın topraklarına ABD'nin üs yerleştirmesi,

Rusya Federasyonu'nun tüm planlarını alt üst etmiş, Çin'i derinden sarsmış ve tüm stratejilerin yeniden yapılandırılmasına sebep olmuştur. Bir süre sonra da Orta Asya'da egemenlik kurma araç ve politikaları zorunlu değişikliklere uğramıştır. Bölgenin sahip olduğu değerler daha da kıymetlenmiştir. "Petrol ve doğalgaz nakil hatları için güzergâhların belirlenmesinde" söz sahibi olmak da bu değişen politikalar içinde devletler için her zamankinden daha değerli ve önemli bir noktaya gelmiştir. Her taşıma koridorunun belli bir devlet grubuna avantaj sağladığı düşünüldüğünde enerji kaynağına sahip olmak kadar güzergâhlara ev sahipliği yapmak da önem taşıyan bir konu haline dönüşmüştür. Enerji yollarının geçtiği bu ülkeler, adeta "ateş koridoru" haline gelmiştir. (Birsel, 2006: 79)

Hazar Bölgesi'nin enerji rejiminin belirlenmesinde Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan üretici ülkeler olarak merkezde yer alırken bu üretici ülkelerin etrafında ABD, AB ile Çin, Hazar Havzası'nın petrol ve gazını uluslararası ticarete açmaya ve bundan pay almaya çalışmaktadır. Türkiye ve İran ise bölgesel güçler olarak petrol ve doğalgaz ticaretinden pay almaya ya da boru hatlarını kontrol etmek suretiyle stratejik üstünlük sağlamaya uğraşmaktadır. RF ise diğerlerinden farklı olarak enerji açısından bölge üzerinde direk egemenlik kurmayı amaçlamaktadır.

Bölgenin sahip olduğu enerji rezervleri, Çin'in hızlı büyüyen ekonomisinin yanında askeri gelişimi ile birlikte değerlendirildiğinde, boru hatlarının çoğunluğunun SSCB tarafından inşa edilmiş olmasının sonucu olarak, RF'nun sağlamış olduğu enerji tekeli de dikkate alınınca ABD'nin Soğuk Savaş sonrası enerji arzını kontrol etme politikasını çok daha hayati hale getirmiştir. Maliyetinin yüksekliğine karşın ABD, RF ve İran'ın gücüne denge oluşturabilmek adına Bakü-Ceyhan ve Trans-Hazar Boru Hatları'na destek vermiştir. (İyidoğan, 2007: 19)

ABD'nin hedefi, Orta Asya ve Kafkasya içinde sıkışmış ülkeleri Batı'ya ulaştırabilecek çıkış noktaları oluşturarak RF'nun Avrasya'daki ülkeler üzerindeki politik, ekonomik ve askeri nüfuzunu kırmaya çalışmaktır. Nihai hedef Avrasya'da kalıcı ve genişlemeci bir statüye sahip olmaktır. Bu hedefe ulaşmak maksadıyla uygulanan stratejinin temel unsurları:

— Ülke yönetimlerinde ABD yanlısı kişilerin görev almasını sağlamak,

— Çok uluslu ABD şirketlerinin ekonomik gücü ve etkinliği ile ülkeler üzerinde politik nüfuz kazanmak,

— Resmi dış yardımlarla ülkeler üzerinde askeri ve ekonomik açıdan bağımlılık yaratmaktır. (Tarakçı, 2004: 53)

ABD'nin Hazar Havzası'nı ekonomik kriterlerden öte siyasi saiklerle değerlendirdiği sonucuna varmak mümkündür. Bu siyasi saik, ABD'nin öncelikle RF, İran ve Çin'in güç pekiştirmesini engellemek için Hazar Havzası petrol ve doğalgazının dünyaya açılımını kontrol etmek ve Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı mümkün olduğunca kendi tarafına çekmek istemektedir.

ABD'nin Hazar Havzası üzerindeki etkinliği, kendi kontrolündeki bir Kafkasya ile Türkiye'yi içine alan taşıma projelerinin hayata geçirilmesi ile artacaktır. Batı ülkelerine doğru Türkiye üzerinden yönelen taşıma projelerinin gerçekleştirilmesi RF'nun göreceli etkinliğini azaltabilecek, İran bu tür taşıma projelerine girmek istese bile ABD'nin kuşatma politikası nedeniyle dünya sahnesine çıkma eğilimini belirsiz hale getirecektir. Eğer Kazakistan ve Türkmenistan bu tür projelere dahil edilebilirse, bu iki ülkenin Çin ve Hindistan gibi enerji tüketimleri hızla artan ülkelere petrol ve doğalgaz satma ihtiyaçları ortadan kalkabilecektir. Bu bakımdan Gürcistan'ın ABD için özel bir önem taşıdığı söylenebilir. Bu ülkede etkinliğini artıran ABD, Kafkasya'daki oluşumları yakından denetleyebilecektir.

ABD'nin Afganistan'a müdahalesi Hazar Havzası'nın doğudan kontrol altına alınmasını sağlamıştır. Nitekim ABD'nin Afganistan'ı kontrol etmesi RF'nun bu ülkeyi aşarak sıcak denizlere ulaşma imkanını kısıtlamıştır. Bu durum, Kazakistan ve Türkmenistan'ın Afganistan üzerinden kendi başlarına yapabilecekleri petrol ve doğalgaz ticaretine de önemli kısıtlamalar getirdiği gibi Afganistan'ın kontrol altına alınması sadece kuzeyden güneye inebilecek boru hatlarının inşasında ABD'nin onayını önemli bir zorunluluk olarak getirmekle kalmamış aynı zamanda Orta Asya üzerinde ABD'ye stratejik üstünlük sağlamıştır.

1.4.2. Çin'in Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği

Dünyanın yüzölçümü itibariyle en büyük dördüncü ülkesi olan Çin, 1,3 milyarı geçen nüfusu ile aynı zamanda dünyanın en kalabalık ülkesidir. Büyük bir hızla büyüyen ekonomi, 1,3 milyara ulasan nüfus potansiyeli, on milyon kilometrekarelik geniş bir coğrafyayı kapsayan jeostratejik konumu, bölge ülkeleriyle 2800 kilometreye ulaşan doğrudan komşuluk ilişkisi ile birlikte neredeyse bin yılı aşan tarihsel bir geçmiş, Çin'e bölgesel rekabette büyük avantaj sağlamaktadır.

Çin anakarası 14 ülkeyle komşudur ve kara sınırları 22 bin kilometreyi aşmaktadır. Orta Asya ülkeleri ile olan sınırları Kazakistan 1533 km., Kırgızistan 858 km. ve Tacikistan 414 km. olmak üzere toplam 2805 km.dir. Rusya ile olan 4300 km. buna eklenirse, Çin ile

eski SSCB cumhuriyetleri arasındaki sınırların uzunluğu 7105 km.ye ulaşmaktadır. Çin'in diğer ülkelerle olan sınırları şöyledir: Afganistan 76 km., Pakistan 523 km., Hindistan 3380 km., Nepal 1236 km, Butan 470 km, Burma 2185 km., Laos 423 km., Vietnam 1281 km., Kuzey Kore 1416 km. ve Moğolistan 4677 km. (Andican, 2006: 10)

Çin, kalkınma hızı oldukça yüksek, hem teknolojik açıdan hem de sanayileşme açısından büyük hamleler içerisinde olan bir ülkedir. Ancak küreselleşme kapsamında çeşitli problemleri vardır. Bunların başında, küreselleşme olgusu içinde yabancı sermayeyi yüksek oranda içine kabul etmesi, kalkınmasını yabancı sermayeye bağlı olarak sürdürmesi gelmektedir. Yönetimde Maoist olan Çin, demokratik düzende liberal ekonomiyi ve küreselleşmenin gereklerini uygulaması mümkün gözükmemektedir. Fert basına düşen milli gelir yeterli değildir. Belirli bölgeleri kalkınırken, bazı bölgeleri kalkınmadan nasibini alamamaktadır. (Kuloğlu, 2007)

1990'lı yıllardan bu yana Orta Asya ülkelerine yönelik Çin politikalarının dört temel alana yöneldiği görülmektedir. Bu hedefler; "sınır güvenliğinin sağlanması, Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketinin kontrol altında tutulması, bölgede ekonomik hegemonyanın gerçekleştirilmesi ve enerji güvenliğinin sağlanması"dır. (Andican, 2006: 11)

Orta Asya'daki ABD varlığı Çin için birçok yönden güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Bölgedeki otokratik yönetimlerin ABD yardımıyla demokratikleşerek, Ukrayna- Gürcistan örneğinde olduğu gibi, Batı-ABD kampına dâhil olması, Çin'i kendi sınırları içine kapanmaya zorlayacak ve Orta Asya ile ilgili uzun vadeli siyasi, ekonomik ve askeri çıkarlarını gerçekleştirmesini engelleyecektir.

ABD'nin bölgede kalıcı olması ve Orta Asya enerji kaynaklarının dış dünyaya açılım yollarını belirlemesi durumunda Çin'in Orta Asya merkezli "enerji kaynaklarını çeşitlendirme" stratejisi başarısızlığa uğrayacaktır. Ayrıca Çin'in, Ortadoğu enerji kaynaklarının Orta Asya üzerinden ülkesine taşınması şeklindeki uzun vadeli arzusu da darbe alacaktır.

Orta Asya ülkelerinde ve Afganistan'da kalıcı bir ABD, Çin'in ekonomik büyümesinin ve istikrarının engellenmesini gerekli gördüğü dönemde "Doğu Türkistan Kartı"nı oynamaya karar verebilir ve gerek Doğu Türkistan içinde mücadele eden gerek komşu ülkelerde konuşlanan bağımsızlık yanlılarını destekleyerek Çin açısından hayati bir iç güvenlik sorunu yaratabilir.

ABD bölgede oluşturacağı askeri üsler sayesinde Çin anakarasının her noktasına ulaşabilecek bir saldırı yeteneği elde etmiş olacaktır. Bu durumda Çin'in Orta Asya sınırları bütünüyle tehdit altında olacaktır ve şu anda 200 bin civarında asker bulundurmakla yetindiği

batı bölgelerinde (Doğu Türkistan) çok daha nitelikli ve ekonomisine büyük yükler getirecek pahalı savunma sistemleri kurmak zorunda kalacaktır. (Andican, 2006: 28-30)

Pekin hükümeti, kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere üç aşamalı bir ulusal strateji planı hazırlamıştır. İlk aşamada, kısa vadede hedefi, ekonomisini güçlendirmek, ikinci aşamada orta vadede özellikle enerji ve strateji bakımından önemli olan Güneydoğu Asya bölgesini ve bu bölgedeki çıkarlarına uygun durumunu kaybetmemek, üçüncü aşama ise uzun vadede askeri ve ekonomik güce dayalı 21. yüzyılın süper gücü olmaktır. Çin'in bu büyük stratejik planına göre, ana hedef Çin'in doğusu ve güneyi, yani Asya Pasifik bölgesi olacaktır. Ancak bu ana hedefe ulaşabilmek için Çin'in batıya açılan tek doğal kapısı olan Doğu Türkistan'daki egemenliğini sağlamlaştırmak, arka bahçesi olarak telakki ettiği Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve kuzeyden gelebilecek tehlike olarak gördüğü RF ile olan ilişkilerini emniyete alma zorunluluğu vardır. (Karaca, 2003: 11)

Tüm ülkeler gibi Çin için de enerji güvenliği, ulusal güvenliğin en yaşamsal gerekliliklerinden birini oluşturmaktadır. Bu gerçek, 1978 ile 2000 yılları arasında ekonomisi dört kat büyüten ve önümüzdeki 20 yılda da aynı oranda büyümeyi hedefleyen 1,3 milyar nüfuslu Çin için çok daha yıkıcı, çok daha yaşamsal olarak öne çıkmaktadır. Çin'in böylesine büyük bir büyümeyi gerçekleştirebilmesinin olmazsa olmaz koşullarından biri de kesintisiz enerji sağlayabilmesine olanak verecek, enerji güvenliğini ön planda tutacak, kapsamlı bir enerji stratejisini yaşama geçirebilmesidir. Buna ek olarak, enerji verimliliğini mevcut olumsuz durumundan çok daha iyi düzeye getirebilecek, tutarlı ve sürekli enerji politikalarını uygulayabilmesi de Çin'in bu büyüme hedefine ulaşması yolunda izlemesi gereken adımlardandır.

Dikkat çekilmesi gereken durumlardan bir diğeri ise, Çin'in geçtiğimiz 20 yıllık süreçte ekonomisini dört kat büyütürken, enerji tüketiminin yalnızca 2 kat artmış olmasıdır. Ekonomik büyüme ile enerji talep artışı arasında benzer bir oransal ilişkinin beklendiği önümüzdeki on yıl içinde, enerji talep artışının geçen döneme oranla daha fazla olacağı şeklinde bir sonuç ortaya çıkmaktadır. (Pamir, 2005: 64)

Çin'in enerji tüketiminde, ağırlıklı kaynak % 69 ile kömürdür. Bunu % 22 ile petrol izlemektedir. Doğal gaz, % 2 düzeyindedir. Ülkenin ispatlanmış doğalgaz rezervleri 2,2 trilyon metre küptür. Üretilen yıllık 41 milyar metreküp gazın tamamı tüketilmektedir. Çin, 114 milyar ton kömür rezervi ile dünya toplam kömür rezervlerinin % 13'üne sahiptir. Yılda 990 milyon ton üretim, 960 milyon ton kömür tüketimi gerçekleştirmektedir. (Pamir, 2005: 67) Dünya petrol rezervlerinin % 1,7'sine (18,3 milyar varil) sahip olan Çin, 2002 yılında dünya petrol tüketiminin %6'sını gerçekleştirmiştir. 2020'de petrol tüketiminin 506 milyon

tona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Halen yılda 162 milyon ton petrol tüketen Çin, dünyanın en önemli petrol ithal eden ülkeleri arasında yer almaktadır.

Halen zengin kömür kaynaklarının varlığı nedeniyle çok sınırlı miktarda doğalgaz ve nüfusuna kıyasla az petrol tüketen Çin'in, önümüzdeki yıllarda özellikle petrol talebinin hızla artması beklenmektedir. Çin'in petrol tüketimi için 2025 yılı tahminleri, 13 milyon varil/gün civarındadır.

Çin'in 2000 yılına ait 88,3 milyon ton düzeyindeki ithalatının, 38,4 milyon tonu (% 43,5) Orta Doğu (Basra Körfezi) kaynaklıdır. Çin petrol ithalatının, 2010'da 95 milyon ton ve 2020 yılında ise 140 milyon ton düzeyine ulaşması beklenmektedir. Çin'in ithal enerjiye bağımlılığı 2030'a kadar ciddi biçimde artacaktır. 2002'de kullandığı petrolün % 34'ünü ithal eden Çin için söz konusu oranın 2020'de % 68'e ve 2030'da % 74'e kadar ulaşacağı öngörülmektedir.

Petrol miktarının yeterli olmaması, kömürün yüksek maliyetli bir enerji kaynağı olması nedenleriyle, Çin hükümeti enerjide çeşitliliğe yönelmeye başlamış ve gelecek yıllar için doğalgaz yatırımlarını artırmıştır. Çin, Güney Çin Denizi'nin yanı sıra Erdos, Sichuan, Tarim Havzası, Junggar ve Qaidam bölgelerinde oldukça bol miktarda doğalgaz rezervlerine sahiptir. Çin hükümeti Sinopec ve CNOOC'nin Xihu havzasındaki Chunxiao doğalgaz alanını beraber geliştirmeleri için görüşmelerde bulunmuştur. Pekin, Sincan'ın kuzeybatısındaki gaz rezervleri ile Şanghay arasında 4000 km.lik boru hattı yapmayı planlamaktadır. Günde 34-54 metreküp gazın taşınmasının planlandığı ve 4,8 milyar dolara mal olacak bu boru hattı için Exxon Mobil-HongKong'dan CLP ile, Royal Dutch Shell HongKong Oil and Gas ile, Rus Gazprom ve Stroitrangas firmaları teklif vermiştir. (Karaca, 2003: 135)

Çin'in yerli petrol üretiminin % 85'i karasal sahalardan yapılmaktadır. Toplam 3,6 milyon varil/gün düzeyindeki üretimin 900 bin varil/günlük kısmı, kuzeybatıdaki tek bir sahadan (Daqing) yapılmaktadır. Ülkenin batısında ve deniz alanlarında yoğun arama çalışmaları sürmektedir. Deniz alanlarında, ABD'li ConocoPhilips, ChevronTexaco, Kerr-McGee ve Kanadalı Husky Oil, önemli yatırımcılar arasındadır. Vietnam ile de ortak çalışmalar sürdürülmektedir. Çin petrol şirketleri son yıllarda çok akılcı ve kararlı bir politika dahilinde, uluslararası arenada, sadece acil gereksinimleri için değil, gelecek nesilleri için de yaşamsal gördükleri petrol ve gazın elde edilebilmesi için, yoğun bir arama-üretim çabası içindedirler. (Pamir, 2005: 69)

Çin'in, petrol ithalatında Ortadoğu bölgesinden Suudi Arabistan ve İran öne çıkarken, Afrika'da Sudan, Angola ve Kongo ön plana çıkmaktadır. ABD tarafından sakıncalı ilan edilen Sudan ve İran ile 11 Eylül sonrasında El - Kaide örgütüyle işbirliği yaptığını iddia

ettiği Suudi Arabistan'ın, Çin'in petrol ithalatındaki toplam paylarının % 36'lara ulaştığı görülmektedir.

Çin, petrol ithalatının % 80'ini deniz yoluyla sağlamaktadır. Bu bağlamda Çin, enerjiyi sorunsuz elde etmenin önündeki en önemli engelin Basra Körfezi'nden Tayvan Boğazı'na kadar olan bölgeyi kontrol eden ABD deniz gücü olduğunu düşünmektedir. Özellikle Malakka Boğazı Çin için stratejik bir önem taşımaktadır. Boğazın kontrolünün ABD tarafından yapılması ve Tayvan konusunda oluşabilecek en ufak bir Çin - ABD gerginliğinde ABD'nin Çin'e olan petrol akışını kesebilecek olması, Çin'i enerjiyi elde etme konusunda tedirginliğe itmektedir. Çin bu durumu; ABD kadar bir deniz gücüne sahip olmasıyla ya da enerji kaynaklarını karadan elde etmesiyle çözebilecektir. Nitekim Çin yönetimi bu soruna çözüm olması adına İran, Türkmenistan, Kazakistan ve RF ile yaptığı petrol ve doğalgaz boru hattı anlaşmalarıyla karadan enerjiyi elde etme girişimlerini hızlandırmıştır. (Karaca, 2003: 73)

Aslında Avrasya bölgesindeki Çin politikalarına bakıldığında, ilişkilerin İran ve Kazakistan üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Geçmişten beri uyumlu bir siyaset içerisinde olduğu İran'la, özellikle askeri alanda gerçekleştirdiği işbirliği dikkati çekmektedir. Böylece Çin, İran üzerinden bölgedeki etkinliğini arttırmaya yönelik politikalar uygulayabilmektedir. Son yıllarda Kazakistan'la yaptığı çeşitli enerji anlaşmaları ile de bölgedeki ağırlığını gittikçe hissettiren ülke, her yıl artan enerji ihtiyacını karşılamak adına gereksinim duyduğu petrol ve doğalgaz'ın büyük bölümünü İran'dan temin etmektedir. (Yüce, 2006: 209)

Çin'in enerji alanında işbirliğine gittiği bir diğer ülke Kazakistan'dır. Çin'in durdurulamaz ekonomik büyümesi ve buna mukabil enerji ihtiyacı, Kazakistan'ın petrolünü satmak isteyeceği alternatif pazar ihtiyacı ile birleşince, enerji konusunda iki ülke arasında ilişki ve yatırımlar kaçınılmaz olmuştur. Haziran 1997'de, CNPC (Çin'in Milli Petrol Şirketi), Kazakistan'ın Aktubinsk petrol şirketinin % 60 hissesini 4,3 milyar dolara satın almış ve Zhanazhol ile Kenkiyak petrol alanlarının imtiyaz haklarını ele geçirmiştir. Ayrıca, Çin ile Kazakistan arasında Batı Kazakistan ile Çin'in Sincan bölgesini bağlayacak 3000 km'lik bir petrol boru hattının yapımına da karar verilmiştir. Kazak petrolünün, RF topraklarını kullanmadan boru hatlarıyla bir başka ülkeye ihracına imkan verecek bu boru hattına, ileride RF petrol boru hattı sisteminden de bağlantı yapılması planlanmıştır. 3000 km'lik boru hattı toplam inşaat maliyetinin 3 milyar dolara ulaşacağı hesaplanmaktadır. Söz konusu petrol boru hattının, Çin yıllık petrol ithalatının 1/6'sını karşılayacağı öngörülüyor. (Dokuzlar vd, 2006: 306)

Çin açısından Avrasya, liderliğini göstereceği veya ilan edeceği bir coğrafya olmaktan çok, Çin'in küresel güç olmaya giden yolda ihtiyaç duyduğu yer üstü ve yer altı bakir kaynaklara sahip olan bir alan olarak değerlendirilmiştir.

2001 sonrası dönemde Çin'in Orta Asya ilişkilerinin büyük ölçüde ŞİÖ çerçevesi içinde şekillendiği görülmektedir. Özellikle güvenlik alanındaki ilişkilerde söz konusu örgütün bir araç olarak kullanımı, Çin yönetimine, artık bir bölge gücü haline dönüşen ABD ile doğrudan sürtüşmemek ve her türlü işbirliğine rağmen Orta Asya konusunda RF ile devam etmekte olan rekabetin açığa çıkmasını engellemek gibi avantajlar sağlamaktadır. (Andican, 2006: 9-10)

2005 yılı rakamlarına göre, Çin'in ŞİÖ'nün diğer beş resmi üyesi arasındaki ticaret hacmi 40 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakam, örgütün kurulduğu 2001 yılına göre iki kat artmıştır.

Çin, Ortadoğu ve Orta Asya'nın dışında Afrika'dan da son yıllarda önemli miktarda petrol ithal etmeye başlamıştır. 2006'nın sonlarında Nijerya ve Kenya'yı ziyaret eden Çin'in lideri Hu Jintao, 2007'nin Ocak ve Şubat aylarında da sekiz Afrika ülkesini; Mısır, Gana, Kongo Cumhuriyeti, Angola, Sudan, Güney Afrika, Tanzanya ve Uganda'yı ziyaret etmiştir. Bu geziler 2006'yı "Afrika Yılı" olarak ilan eden Çin'in Afrika'ya verdiği önemin bu yıl da devam ettiğini göstermektedir. Çin'i bölgeye iten güç ABD'nin dünyadaki etkinliğini kısıtlayarak çok kutuplu bir dünya yaratma çabası ve daha önemlisi hızla büyüyen ekonomisinin enerji güvenliğini sağlama isteğidir.

2007'de Angola, Suudi Arabistan'ı geçerek Çin'in bir numaralı petrol sağlayıcısı durumuna gelmiştir. 2006 Ocak-Mayıs aylarında Çin, petrolü % 46'sını Ortadoğu'dan, % 32'sini de Afrika'dan sağlamıştır. Çin'e Afrika petrolü sadece Angola'dan değil, Sudan, Çad, Nijerya, Cezayir, Gabon, Ekvatoral Gine ve Kongo Cumhuriyeti'nden de gelmektedir. (Pehlivantürk, 2007: 79-80)

1.4.3. AB Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği

20. yüzyılda, kıtasında iki dünya savaşı gören ve büyük bir yıkım yaşayan Avrupalı devletler, yaşanan bu tecrübeler sonrası Avrupa'yı barışçıl amaçlarla birleştirme çabası içine girmiştir. Bu birlik çalışmalarına ise ilk olarak, o dönem için savunma sanayi için oldukça önemli olan ve Almanya ve Fransa arasında sorun teşkil eden kömür ve çelikten başlanmıştır. İlk aşamada ortak ekonomik çıkarlar üzerine inşa edilebilecek bir birlik modelinin daha uygulanabilir olduğu düşünülmüştür. Nihai olarak siyasi birliğin gerçekleştirilmesi ekonomik bütünleşme süreci ve sonrasında meydana gelen refah artışıyla birlikte daha kolay olacaktır.

Benimsenen bu politika doğrultusunda 1951'de Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda arasında imzalanan Paris Antlaşması'yla Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Topluluk üyesi devletler aralarında kömür, demir cevheri, hurda demir ve çelik ürünleri ticaretine konan kısıtlamaları tamamen kaldırmışlar ve topluluk dışındaki ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulamaya başlamışlardır. Savaş sanayinin en önemli hammaddeleri olarak kabul edilen demir, çelik ve kömürün, savaştan ziyade, üye ülkelerin ekonomilerinin gelişmesine katkıda bulunması amaçlanmıştır.

Topluluk üyesi devletler, 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Roma Antlaşmasını imzalamışlardır. AET'yi kuran Roma Antlaşmasıyla Avrupa Atom Enerji Topluluğu'nun (EURATOM) kurulmasına da karar verilmiştir. Topluluk, atom enerjisinin sanayi ve enerji üretiminde barışçıl amaçlar için kullanılmasını amaçlamıştır. (Karluk, 2002: 12)

Bu dönemde kömürün ve nükleer enerjinin ön plana çıkmasının yukarıda bahsi geçen nedenler dışında dünya petrol fiyatlarının o dönem çok düşük olması dolayısı ile aşırı miktarda petrol ithalatının önüne geçerek enerjide dışa bağımlılığın kontrolden çıkmasını engelleme düşüncesi de etkili olmuştur. Bu politika ile hem dışa bağımlılık azalacak hem de nükleer araştırmalarda birliktelik sağlanacak ve sahip olunan kömür yatakları korunup geliştirilecektir. Ancak o yıllarda Avrupa ekonomisinin hızla büyümesiyle artan enerji talebini iç piyasa karşılayamaz duruma gelmiştir. Uluslararası petrol fiyatlarının son derece uygun olması ve Avrupa ekonomisinin artan büyüme hızı dolayısıyla Avrupa ülkeleri petrol ithal etmeye başlamıştır. Bu durum Avrupa ülkelerinin enerji de aşırı derecede dışa bağımlı bir hale gelmesine yol açmıştır. (Sütalan, 2004: 107)

Günümüzde 27 üyeli bir uluslarüstü örgüte dönüşen AB'de, enerji konusunda yapılan düzenlemelerin tümü, birliğin temel antlaşmalarında yer alan hükümlere dayanmaktadır. AB içindeki kömür politikaları, 1952-2002 yılları arasında yürürlükte kalan AKÇTA, nükleer enerji politikası ise 1957 yılında kurulan EURATOM antlaşmasına göre düzenlenmektedir. Bu tarihi süreç göstermektedir ki enerji konusu, AB'nin kurulmasını sağlayan gelişmelerin temelini teşkil etmektedir.

AB içinde hemen hemen her üye ülkede bulunan enerji kaynağı kömürdür. En büyük üreticiler İngiltere, Almanya ve Fransa'dır. Topluluk 1950'lerde kömür üretimini ve tüketimini teşvik etmiştir. (Ege, 2004: 109–119) Fakat 1980 sonrası çevre bilincinin oluşmaya başlaması ve AB ülkelerinin Kyoto Protokolünü imzalamasıyla kömüre karşı kamuoyunda başlayan tepkilerde eklenince, AB kömür üretimini arttırmaya yönelik bir politika uygulayamamıştır. Şu an Avrupa'da, İngiltere, Almanya ve İspanya dışında kömür üreten

ülke bulunmamaktadır. AB ülkeleri arasında Almanya ve Yunanistan hariç tüm diğer ülkeler asgari %50 oranında ithal kömüre bağımlı durumdadır. Ancak bağımlı olduğu ülkeler çeşitlilik göstermektedir. En fazla ithalat % 26 oranında Güney Afrika'dan yapılmakta olup sırasıyla; Avustralya % 15, Kolombiya % 11, ABD % 10 ve RF % 8 takip etmektedir.

AB enerji tüketiminde dünyanın en yoğun bölgelerinden biri durumundadır. Buna rağmen üretim konusunda en az kaynağa sahip bölgelerdendir. Tüketimde ABD'den sonra ikinci olan AB'nin elinde çok fazla enerji kaynağı bulunmamaktadır. Birliğin enerji konusunda en şanslı bölgesi Kuzey Denizi'dir. Bu bölgeden İngiltere, Hollanda, Danimarka, Almanya ve üye olmasa da AB ile her zaman yakın ilişki içinde olan Norveç doğalgaz ve petrol çıkarmaktadır. Fakat bölgenin zorlu şartlarından dolayı çıkarılan enerji kaynakları normal maliyetinin iki katına mal edilmektedir.

AB enerji konusunda aşırı derecede dışa bağımlı durumdadır. Üretimi tüketiminden fazla olan sadece iki Birlik ülkesi vardır. Bunlar, İngiltere ve Danimarka'dır. AB üyesi olmasa da Norveç de üretimi tüketiminden fazla olan ülkelerdendir.

Petrol, AB'nin enerji tüketiminde birinci sıradadır. Yaşanan petrol krizlerine rağmen petrolün AB'nin enerji tüketimindeki birinciliğini koruyacağı tahmin edilmektedir. AB'nin tükettiği enerji kaynakları ürettiğinden fazla olduğundan gelecekte de enerji tüketimini karşılamak için Birlik dışından petrol ve doğalgaz gibi yenilenemeyen enerji kaynaklarının ithalatına devam edeceği görülmektedir. Nükleer enerjiye karşı Avrupa kamuoyunda oluşan olumsuz tutuma rağmen elektrik üretiminde birçok AB üyesi ülkenin nükleer santrallerden vazgeçememesinden dolayı %14'lük payını korumaya devam etmektedir.

AB ülkeleri petrol ihtiyaçlarını %30'unu RF'den, %17'sini Norveç'ten, %10'unu Suudi Arabistan'dan, %9'unu Libya'dan, %6'sını İran'dan, kalan kısmı ise dağınık bir şekilde diğer tedarikçi ülkelerinden sağlamaktadır. Petrolde ithalatçının çok olması ve boru hatlarına bağımlı olmadan tankerlerle istedikleri ülkelerden ihtiyaçlarını sağlayabildikleri için ve üreticilerin birbirine alternatif tedarikçi olabildiği için enerji güvenliği konusunda fazla bir sorun yaşanmamaktadır. (European Energy and Transport: Trends to 2030, 2012)

AB üyesi ülkelerde var olan doğalgaz rezervlerinin toplam dünya rezervleri içindeki payı % 3,3'tür. Bu oran 1960'larda Avrupa'nın ihtiyacına cevap vermiş olsa da bugün AB ülkelerinin doğalgaz ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Avrupa'da doğalgaz tüketiminin hızla artması ve Birlik içinde yer alan doğalgaz kaynakları özellikle en fazla üretimin yapıldığı Kuzey Denizi doğalgaz rezervlerinin azalması AB'yi doğalgazda dışa bağımlı hale getirmiştir.

RF, doğalgaz ithalatında AB'nin en büyük tedarikçi ülkesi konumundadır. Birlik ülkelerinin kimi doğalgaz ithalatının % 100'ünü RF'den yaparken kimi hiç ithal

etmemektedir. Toplam tüketimde RF`den yapılan ithalatın yüzde olarak payı Avusturya`da % 67, Belçika`da % 4, Bulgaristan`da % 90, Çek Cumhuriyeti`nde % 78, Estonya`da % 100, Finlandiya`da % 100, Fransa`da % 16, Almanya`da % 39, Yunanistan`da % 81, Macaristan`da % 65, , İtalya`da % 27, Letonya ve Litvanya`da % 100, Polonya`da % 46, Romanya`da % 31, Slovakya`da % 100, Slovenya`da % 51, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç, İngiltere, Danimarka, İrlanda ise RF'den doğalgaz ithal etmemektedir. (Avrupa Rus Petrolüne Bağımlı, 2012)

Eurogas tahminlerine göre, doğalgazın AB'nin kullandığı toplam enerji içindeki payı 2005 yılında % 24 civarında iken bu oranın 2020 yılında % 28,8'e, 2030 yılında % 30,1'a çıkması beklenmektedir. AB kullandığı doğalgazın % 40'ı aşan kısmını ithal etmektedir. 2030 yılında AB'nin doğalgazda dışa bağımlılığının % 74'e çıkacağı tahmin edilmektedir. (Eurogas, 2012)

AB'ye üye ülkelerin enerji kaynakları hiçbir zaman toplam taleplerini karşılayabilecek düzeyde olmamıştır. AB üye ülkelerinin enerjide dışa bağımlılığı ekonomilerinin gelişmesi ve üretimlerinin artışına paralel olarak sürekli artmıştır. Bu sebepten dolayı dışa bağımlılığın azaltılabilmesi konusunda üye ülkeler kendileri politikalar geliştirmeye çalışmışlardır. Fakat Birlik olarak enerji konusunda diğer konularda uygulanan politikalar kadar net ve istikrarlı bir politika ortaya konamamıştır. Daha çok tarihsel süreçte yaşanan bir takım sıkıntılar ve konjonktür gereği bir takım politikalar oluşturulmaya çalışılmıştır. (Ege, 2004a: 13–14)

1973 yılında yaşanan ilk petrol bunalımı ile birlikte Topluluk içinde, enerji güvenliği konusunda ortak politika oluşturulması gerektiğinin önemi anlaşılmaya başlanmıştır. Ancak bu ortak politika, gerek ülkelerin gerekse kurumların anlaşamamasından dolayı çerçeveden öteye gidememiştir.

Bu dönemde gerçekleşen ve ortak enerji politikasının gerekliliğini ortaya koyan önemli bir diğer gelişme 1979'da yaşanan ikinci petrol krizidir. Bu ikinci kriz ile kaynak ve ithalatçı ülke çeşitlendirilmesinin önemi anlaşılmış ve alınan bir kararla hiçbir ülkeden yapılan ithalatın %10'nu geçmemesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Enerji kaynaklarında dışa bağımlılık enerji güvenliğini ön plana çıkarmıştır. AB, enerji güvenliğini sağlamaya yönelik çeşitli politikalar uygulamaktadır. Öncelikle tam manasıyla sonuç alınamamış olsa da AB'nin enerji konusunda ortak bir Pazar kurma amacı vardır. Bu sayede her hangi bir enerji kaynağının arzında kesinti olması durumunda ortak politika sayesinde birlik üyesi ülkeler arasında işbirliği sağlanacak ve birbirlerine enerji aktarımında bulunabileceklerdir. Bu sayede krizler daha rahat aşılabilecektir. Ayrıca dünyanın en fazla enerji tüketen ikinci bölgesi olarak uluslararası enerji piyasalarına karşı izlenecek ortak

politikalarla iyi bir koordine sağlanmış olacaktır. Ortak enerji politikaları ile fiyatlara müdahale etme şansları bile doğabilecektir. Ayrıca iç pazarın bütünleşmesi ile sıkıntı yaşanan bölgeye daha kolay hareketlilik sağlanmış olacaktır.

Enerji güvenliğinde uygulanacak ikinci politika ise özellikle enerji konusunda bağımlı olduğu üçüncü ülkelerle iyi ilişkileri devam ettirmek hatta işbirliğine gitmektir. Bu doğrultuda üçüncü ülkeler arasında yaşanan uyuşmazlıklarda taraf olmaktan sakınmayı ve daha çok çözüm üretilmesine çabalamayı tercih edeceklerdir. " AB… arz güvenliğinin sağlanması için gerek arzı, gerekse geçişi sağlayan ülkelerle iyi ilişkiler kurulması ve enerji alışverişinin getireceği karşılıklı bağımlılık temelinde, bağımlılığa ilişkin risklerin idare edilebileceğine dayanan bir çözümü benimsemektedir."

"Politika bağlamında bakıldığında, enerji arz güvenliğinin garanti altına alınması ancak üretici ve tüketici arasında kurulabilecek güçlü bir enerji işbirliğiyle mümkündür. Bu konuda Avrupa Komisyonu; tedarikçilerle geliştirilecek enerji diyalogları sayesinde arz kaynaklarında istikrarın sağlanması, dış kaynakların güvenlik standartlarının yükseltilmesi, fiyat mekanizmasının düzgün işlemesi ve uzun dönemli kontratlar-özellikle gaz kontratları-için müzakere çerçevelerinin oluşturulması gibi konuların garanti altına alınabileceğini açıklamıştır. 10 Ayrıca Ocak 2004 yılında "Enerji Arz Güvenliği ve Jeopolitik üzerine Çalışma" adıyla yayınlanan Yeşil Kitap enerji arz güvenliğinin arttırılmasında üretici ülkelerle kurulacak enerji diyaloglarının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bunun için AB üretici ve transit ülkelerle/ bölgelerle enerji işbirlikleri kurmaya ve geliştirmeye çalışmaktadır. Bunu da hukuki ve teknik anlaşmalar imzalayarak, bu bölgelerde serbest ticaret alanları kurarak, ortak çıkarlara hizmet eden öncelikli projeleri belirleyerek, mevcut altyapıları iyileştirerek, yeni petrol ve gaz boru hatları ve elektrik şebekeleri kurarak yapmaya çalışmaktadır." (Aras ve Yorkan, 2005: 6)

AB 2006 yılında yayınlanan "Avrupa için Güvenli, Rekabetçi ve Sürdürülebilir Enerji Politikası" isimli Yeşil Kitap'ta AB-RF Enerji Diyalogu'na öncelik verilmesi ve Enerji Şartı Anlaşması'nın tamamlanmasına ve Güney-Doğu Avrupa Enerji Birliği modeline dayanan bir Pan-Avrupa Enerji Birliği Anlaşması yapılması yönünde çalışmaların başlatılması istenmiştir. 2007 yılı içinde ise Yeşil Kitap'ta uygulanması istenen öneriler hakkında üye ülkelerin ve uzmanların taraf veya karşı fikirlerini içeren "Stratejik Gözden Geçirme" yayınlanmıştır. (Green Paper, 2011)

Enerji güvenliğinde uygulanacak üçüncü politika ise enerji kaynaklarında stoklamaya gitmektir. Bu sayede altından kalkılması zor krizlerde belli süreliğine de olsa eldeki stoklarla idare edilebilecektir. Bu süre genellikle 90 gün olarak düşünülmüştür. Komisyon tarafından

stokları denetlemek üzere her ülkede "Stok Tutma Ajansları" kurulması 1996 Beyaz Kitap'ta önerilmiştir.

Enerji güvenliği konusunda Birliğin uygulamaya çalıştığı diğer bir politika da enerji kaynaklarını çeşitlendirmektedir. Bu sayede uluslararası enerji arzlarına karşı diğer enerji kaynağı kullanılarak cevap verilebilecektir. Bu konuda fosil yakıtlar yerine özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılmasına çalışılmaktadır. Bu konuda AB birçok destekleme programları açıklamıştır. Ancak AB gerçekçi bir politika izleyerek; yenilenebilir enerji kaynaklarının fosil kaynaklarının yerini tamamen almasını beklememekte ve açıkça ifade etmektedir.

Bunlara ek olarak enerji güvenliğinde dışa bağımlılığı azaltmak adına enerji kaynaklarının daha verimli kullanılması ve tasarrufa gidilmesi doğrultusunda politikalar da uygulanmaktadır. Halkı bilinçlendirerek gereksiz enerji kullanılmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca enerji verimliliğini arttırmaya yönelik projelere destek verilmektedir. Bu konuda özellikle ısınma ve ulaşımda kullanılan enerjinin azaltılmasına yönelik araştırmalar teşvik edilmektedir. Örneğin ısı kaybını önleyici bina yalıtımları, daha az yakıt tüketimi sağlayan motor çeşitleri ve toplu ulaşım desteklenmektedir.

AB enerji politikasının uygulanabilirliğini sağlamak amacıyla birçok program devreye koymuştur. Özünde hepsi AB'nin Enerji politikasını oluşturmak adına uygulanmasına rağmen her biri farklı bir alanı destekler niteliktedir. Bir kısmı Birlik içinde birlikteliği sağlamayı amaçlarken bir kısmı da komşu ülkeler ve aday ülkelerin Birlik politikalarına uyumunu sağlamayı hedeflemektedir. "İşte bu sebeple, AB kendisine enerji kaynaklarının yönetimi ve taşınmasında etkinlik kazandıracak ve küresel bir rol biçecek bir entegre ulaştırma ve doğal gaz-petrol boru hatları ağının inşasına odaklanmıştır. (Özer, 2008: 175) Bu amaçla, birçok program uygulamaya konmuştur.

1991 yılında kurulan "Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım" Programı (TACIS) ile AB, BDT ülkeleri ve Moğolistan ile enerji, ulaşım ve telekomünikasyon şebekeleri, çevre, adalet ve içişleri gibi konularda işbirliğini geliştirmek mevzuatları uygunlaştırmak amaçlanmaktadır. TACIS fonları aracılığı ile adı geçen ülkelere ekonomik refahın arttırılmasına yönelik finansman sağlanmaktadır. Bu fonlar daha çok idari reformlar yapmak, enerji, çevre, eğitim, sosyal hizmetler, özel sektör, ulaşım ve iletişim alanlarının gelişmesini sağlamaktır. (The European Commission's Tacis Programme 1991-2006, 2011)

1993 yılında Brüksel'de başlayan ve 21. yüzyılın İpek Yolu diye adlandırılan "Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru" Programı (TRACECA) projesi ise; Doğu ülkeleri ile AB arasında enerji, ulaşım ve ticaret alanlarında bütünleşmeyi sağlamaya

yöneliktir. Başlangıçta 8 ülkenin katıldığı programa şu an 5 yeni ülkenin katılmasıyla 13'e çıkmıştır. 13 ülke şunlardır: Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Romanya, Türkiye, Ukrayna, Özbekistan, Tacikistan. TRACECA'nın amaçları: "Avrupa, Karadeniz, Kafkasya, Hazar Denizi ve Asya bölgelerinde ekonomik ilişkilerin, ticaretin ve ulaştırma bağlantılarının gelişimi; uluslararası yol, hava ve demiryolu ve de ticari denizcilik konularını içeren ulaştırma pazarına girişleri kolaylaştırmak; malların, yolcuların ve Hidrokarbon'un uluslararası ulaştırmasını teşvik etmek; trafik ehemmiyetinin, malların güvenliğinin ve çevresel korumanın garanti edilmesi; Değişik ulaştırma modları arasında eşit rekabet oluşturma." (TRACECA, 2011) AB bu doğrultuda teknik yardım ve yatırım projelerini finanse etmektedir. TRACECA ile AB genel olarak kuzey-güney ekseninde inşa edilmiş ve edilecek olan boru hatları projelerini doğu-batı eksenine döndürmeyi hedeflemektedir.

1995 yılında oluşturulan diğer bir proje olan "Avrupa'ya Uluslararası Petrol ve Doğalgaz Taşımacılığı" Programının (INOGATE) asıl amacı AB'nin enerji güvenliğini sağlamaktır. Bu sebeple, tüm komşu ülkeleri kapsamakla birlikte özellikle SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Cumhuriyetler arasında bölgesel ilişkileri geliştirmeye ve Avrupa'ya yapılan petrol ve doğal gaz taşımacılığına ilişkin bir uluslararası işbirliği oluşturmaya çalışmaktadır. 21 ülkenin INOGATE Şemsiye Anlaşmasını imzalamış durumdadır.

Programın amacı; üyeler arasında doğal gaz ve petrol boru hatları oluşturmaktır ve mevcut hatların modernizasyonunu sağlamaktır. Ayrıca, Hazar ve Orta Asya'da bulunan enerji kaynaklarını Avrupa pazarına taşınması konusunda alternatif projeler oluşturmaktır. Bu sayede, özellikle bölgede yer alan doğal gazın boru hatları ile AB'ye getirilmesi düşünülmektedir. Büyük oranda TACIS Çerçeve Programı tarafından finanse edilmektedir, ancak üye ülkeler de katkı sağlamaktadır. AB'nin 2007–2013 bütçesinde INOGATE Programı'nın "Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı" kapsamında yer almasına karar verilmiş ve üye ülkelerin katkı paylarının artırılması öngörülmüştür. (INOGATE, 2011)

İKİNCİ BÖLÜM

II. Coğrafi, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Özellikleri İle Kafkasya

2.1. Coğrafi Konum

Kafkasya coğrafi olarak, Kuzey Yarımküre'de 40–45 kuzey enlemleri ile 37–50 doğu boylamları arasında konumlanmaktadır. Batısında Karadeniz ve Azak Denizi bulunan coğrafya, Batı'da Taman Yarımadası'ndan başlayıp, güneydoğu istikametinde uzanarak doğuda Hazar Denizi kıyısında bulanan Abşeron Yarımadası'na ulaşan Kafkas Dağları'nın kuzey ve güneyini kapsamaktadır. (Berkok, 1958: 2) Kuzey sınırında Kuban ve Kuma nehirleri bulunmaktadır. Ayrıca bölgenin kuzeyi olarak Don ile Volga nehirlerinin birbirine en çok yaklaştığı kısım ya da çok sayıda gölün yer aldığı Maniç bölgesi de kabul edilmektedir. (Saray, 1988: 7) Güneyinde ise aynı zamanda Türkiye siyasi coğrafyasına da dâhil olan Çoruh, Arpaçay-Aras nehirleri ve İran bulunmaktadır.

Kafkas Dağları, Kafkasya coğrafi alanının bel kemiğini teşkil etmektedir. Genellikle Kuzey-Güney doğrultulu çeşitli sıradağlardan meydana gelen Büyük Kafkasların uzunluğu 1.200 km'dir. Bu sıradağlar üzerindeki en yüksek tepeler Elbruz (5.642 m), Dintau (5.203 m), Koştantau (5.144 m), Puşkin (5.100 m), Şhara (5.068 m) ve Kazbek (5.033 m)'dir. Dağlarda 1.424 km²'lik alanı kaplayan 2.200 buzul vardır. Kafkas Dağlarının kuzey kesiminde, ana sıraya paralel üç sıradağ bulunmaktadır. Kuzeye doğru büyük bir eğim ve yayılma gösteren Kafkaslar güneyde dik bir duvar gibidir. (Kafkaslar, 1986: 385) Kafkasların güneyinde yer alan Riyon ve Kura çukurluklarının güneyinde siyasi olarak Ermenistan sınırlarına dâhil olan Küçük Kafkaslar yer almaktadır.

Kafkasya, kendi içinde çeşitli bölgelere ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi; Don ve Volga nehirleri arasında kalan, "Step Kafkasyası", ikincisi, steplerin güneyinde yer alan Kafkas Dağlarının eteğindeki, "Büyük Kafkasya"dır. Üçüncü bölge ise, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ı da kapsayan, "Transkafkasya ve Küçük Kafkasya" bölgesidir.

Bir başka tasnife göre ise Kafkasya; Büyük Kafkas dağlarının kuzeyinde yer alan Kuban Çöküntüsü, Stavropol Platosu ve Terek Çöküntülerinin oluşturduğu, "Kafkasönü", ile güneyde Küçük Kafkas Dağları, Rion ve Kura Çöküntülerinin oluşturduğu, "Transkafkasya (Kafkasardı-Kafkas Ötesi)" olarak ikiye ayrılmaktadır. (A. Demir, 2003: 61)

Hayat su ile başlar. Kadim medeniyetler su kenarına kurulmuşlardır. Bunun en müşahhas örneği Nil nehrinin kenarında kurulan ve medeniyet tarihinde önemli bir yere sahip olan Mısır Medeniyetidir. Kafkas coğrafyasında ise Nil nehrinin görevini bölgeye hayat veren

nehirlere kaynaklık yapan Kafkas Dağları üstlenmiştir. Dağların zirvelerinde mevcut olan 2.200 buzul ve 1.424 km²'lik yüzeyi kaplayan kalıcı kar alanları Karadeniz, Azak Denizi ve Hazar Denizi'ne dökülen akarsuları beslemektedir. Bu akarsuların başlıcaları Azak Denizi'ne dökülen Kuban Irmağı ile Hazar Denizi'ne dökülen Kuma, Terek ve Sulak ırmaklarıdır. Sayısız kollar alan Kafkasya ırmakları bu özellikleri ile bölgeyi dünyanın ender görülen su şebekelinden birine dönüştürmüştür. Bol su akıtan ve hızlı akışı olan bu akarsılar özellikle kuzeyde, doğuda ve batıda derin vadiler oluşturmaktadır. Yer yer daralan ve dik boğazlar oluşturan bu vadilerin iç kesimleri, öteden beri yerli halkın sığınma ve barınma alanları olmuştur. Ayrıca Kafkasların eteklerinde çok sayıda kaplıca ve maden suyu kaynağı bulunmaktadır. Bu itibarla Kafkasya'ya tabii karakterini ve hayatiyetini kazandıran Kafkas dağlarıdır. (Berkok, 1958: 4)

Harita 1.Kafkasya Bölgesi ve Kafkasya Dağları (Fiziki ve Siyasi)

Kaynak: Hakan Kantarcı, Kıskaçtaki Bölge Kafkasya, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s. 10

Orta ılıman iklim kuşağı içerisinde yer alan bölge yıllık 1.000 mm'nin üstünde yağış almaktadır. Bu nedenle dağların yamaçları meşe, kestane kayın, çam, dişbudak ve ıhlamur gibi ağaçlardan oluşan ormanlarla kaplıdır. Bölgede dağ keçisi, kızıl geyik, ayı, vaşak, tilki ve yaban sığırı gibi hayvanlar yaşamaktadır ve berrak ırmaklar ve göllerde bol miktarda alabalık bulunmaktadır.

Kafkas dağları; kömür, demir, kurşun, çinko, bakır molibden, manganez gibi maden yataklarıyla yer altı kaynakları bakımından çok zengindir. Ayrıca yapı malzemesi olarak

kullanılan taşlar ve öteki mineraller bakımından zengin olan bölgede önemli oranda petrol ve doğalgaz yatakları da mevcuttur. (Kafkaslar, 1986: 386)

Kafkas coğrafyasını genel olarak Kuzey ve Güney Kafkasya olmak üzere ikiye bölen ve yüksekliğinin yanı sıra sert kıvrımlarıyla bölge insanının karakterini ve yaşam şekillerini önemli ölçüde etkileyen Kafkas Dağları, tarihin en eski dönemlerinden beri Asya kıtasından hareket ederek başka coğrafyalara gitmek için göç eden kavimlerin Anadolu'ya, İran'a ve Mezopotamya'ya geçişlerine engel teşkil eden tabii bir set olmuştur. (Kalkan, 2007: 47) Dağların tabii set oluşturmasında geçitlerinin dar ve aşılmaz olmasının yanı sıra gür orman örtüsünün de payı büyüktür.

Kafkas Dağları, birçok vadi ve geçit ihtiva etmektedir. Fakat bunlardan sadece birkaçı kullanıma uygundur. Bunların en önemlileri Daryal ve Derbent geçitleridir. Daryal Geçidi, Kuzey Osetya'nın başkenti Vladikavkaz ile Gürcistan'ın başkenti Tiflis arasında bulunan önemli bir geçittir. Ruslar tarafından "Gürcü Askeri Yolu" olarak da isimlendirilmektedir.

Kuzey-Güney istikametinde geçişi sağlayan ikinci önemli geçit Derbent Geçidi'dir. Yaklaşık 2 km uzunluğunda olan geçit Hazar Denizi kıyısındadır. Bu iki önemli ve kullanıma uygun geçidin dışında 70'e yakın yol ve patika mevcuttur. Fakat bazıları sadece yük hayvanlarının geçebileceği şekildedir. (Saydam, 1997: 15)

Askeri açıdan önemli ölçüde savunma imkânı sağlayan dağlar, kültür ve etnik bakımdan bölünmüş bir coğrafyanın doğmasına sebep olmuştur. Bölge insanına savunma bakımından doğal imkânlar sunan dağlar, aynı zamanda sahip olduğu gür orman örtüsü, dik ve derin vadiler ile Kafkasya'nın karmaşık beşeri yapısının oluşmasına yol açmış ve Kafkas halklarının birleşmesinin önünde aşılmaz bir engel olmuştur. (Saydam, 1997: 14) Bölgenin genellikle dağlık olması ve birbirine geçit vermez çok sayıda vadiden oluşması, çeşitli kökenlerden gelen farklı toplulukların, tarih boyunca yaşanan işgallerden kendilerini koruyabilmelerini ve kültürlerini sürdürebilmelerini sağlamıştır.

Kuzey Kafkasya ile Güney Kafkasya topluluklarının kültür, dil ve karakter özellikleri bakımından belirgin farklılıklar göstermeleri bile tek başına Kafkas Havzası'nın coğrafi bölünmüşlüğü hakkında fikir vermektedir. Kafkasya, coğrafi bütünlüğü olmaması sebebi ile tarih boyunca Hazar İmparatorluğu hariç hiçbir devlete anayurt olamamıştır. (Özgen, 1998: 123)

Havza coğrafyasının bir diğer özelliği Rusya Federasyonu (RF), Türkiye, İran gibi büyük devletler arasında doğal bir tampon oluşturmasının yanı sıra ticaret ve ulaşımda bir köprü vazifesi görmesidir. (Kantarcı, 2006: 21) Kuzey ve Güney bağlantısı bölge üzerinden yapılmakta ve Orta Asya – Anadolu karayolu bağlantısı ve en kısa deniz yolu bağlantısı bölge

üzerinden sağlanmaktadır. Kafkasya, Rusya Federasyonu'nun Avrupa kısmı ve Orta Asya ile Anadolu ve Ortadoğu'yu bağlar. Bu özelliği bölgeyi Avrupa – Asya sınır bölgesi niteliği kazandırmaktadır.

2.2. Kültürel Yapı

Kafkas adı, ilk defa, Eski Yunan yazarlarından Aiskhylos'un M.Ö. 490 yılında yazdığı bilinen "Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence" adlı romanında geçen "Kavkasos Dağı" deyiminde görülmüştür. (Kırzıoğlu, 1993: xvıı)

Muharrem Yıldız, Azeri araştırmacı Nadir Memmedov'un "Azerbaycan'da Yer Adları" adlı eserinden alıntı yaparak Kafkas kelimesinin kökeni hakkında şöyle bir bilgi aktarmaktadır: "Kafkas adına ilk defa M.Ö. 6–5. yüzyılda yaşamış Yunan bilim adımı Eshil'in eserinde "Kavkosos" şeklinde rastlanır. Yunan tarihçisi Heredot da "İstoriya" adlı eserinde Kafkas adını zikreder. Kadim Yunan tarihçilerinden olan Eratosfen, Kafkasa Azeridı yerine sadece "Kaspios" adını kullanmıştır." (Yıldız, 2006: 23)

Kafkas kelimesinin, ilk kullanımı hakkında bir fikir birliği olsa da kelimenin etimolojisi hakkında aynı birlik söz konusu değildir. Bir görüşe göre sözün birinci bölümü Slav dillerinde olan "metal dövmek" anlamına gelen "kovat" ifadesi ile ilgilidir ve kavim adı bildiren "qas" sözü ile birleşerek Kafkas, "Qasların metal döven dağ ülkesi" anlamına gelmektedir.

Kafkas kelimesi hakkında bir başka mülahaza, "Kafkas" dağ adı Sanskrit dilindeki "ışıldayan" manasına gelen "Qaz" , kaya manasına gelen "Qravan" ve Kaspi Dağları manasına gelen Kuh-Kasp kelimelerinden türemiştir. Kafkas adını zirvelerin sathi güneşli havada parıldayan kar ve buzullardan almıştır. Kafkas'ın Ak Karlı manasına geldiğini söyleyenler de olmuştur. (Yıldız, 2006: 23) Kelimenin coğrafi esaslara dayanılarak yapılan açıklamaları bu minvaldedir.

Doğu kültüründe ve edebiyatında efsanevi ve ulaşılmaz bir dağ olarak tasvir edilen "Kaf" dağı bugün ki Kafkas Dağlarına tekabül etmektedir. En eski Türk eserlerinden olan Dede Korkut hikâyelerinde de kendine yer bulan Kafkas Dağı'na bu eserlerde "Od Dağı", "Oğuz Dağı" anlamları yüklenmiştir. (Yıldız, 2006: 24)

Kafkas kelimesi, bugün literatürde dağ manasına gelen "Qaf" ile kavim ifade eden "Qas" kelimelerinin birleşmesi ile "Qas kavminin yaşadığı dağ" manasına geldiği şeklinde açıklanmaktadır.

Ruslar ilk defa Gürcistan'a 1767-1774'te girmiştir. 1801 tarihinde yaptığı giriş son olmuştur. Bu bölgeyi işgal eden Ruslar, böyleye kendi renklerini vermek için bölgenin yerel

halk tarafından kullanılan ismini değil, bölgenin eski adı olan "Kavkasos/Kavkasus" ismini kullanmaya başlamışlardır. (Kırzıoğlu, 1993: 4)

Kafkasya halklarının sosyo-kültürel yapıları Kafkasya'yı tarih boyunca dışarıdan etkileyen çeşitli kavim ve medeniyetlerle yakından ilişkilidir. Kafkasya'ya kuzeyden gelen ilk Türk kavimlerinden olduğu kabul edelin Kimmer ve İskitler ile Hun, Bulgar, Alan, Hazar, Kıpçak gibi Türk kavimleri, Karadeniz yolu ile batıdan gelen eski Yunan, Roma, Bizans, Ceneviz ticaret kolonileri, Anadolu ve Ön Asya'dan gelen çeşitli medeniyet temsilcileri Kafkas halklarının kültürleri ile birleşerek günümüzdeki Kafkas kültürünün meydana gelmesinde önemli rol oynamışlardır. (Tavkul, 1997: 140)

Kafkas Havzası'nın kendine has en önemli özelliklerinden biri burada yaşayan etnik unsurların sayısının çok fazla oluşudur. Bu etnik unsurların aynı coğrafyada yaşamalarına rağmen birbirinden ayırt edici derecede faklı kültür, din, dil ve yaşam şekillerine sahip olmaları bölgeyi farklı kılan özelliklerinden bir diğeridir.

Kafkasya'nın coğrafi yapısı sıradağlar, platolar, vadiler, ovalar, ırmaklar ve göllerden oluşan parçalı ve karmaşık bir yapıdadır. Bölgeye kendine has dokusunu ve rengini kazandıran ana unsur ise Kafkas Dağlarıdır. Dağların sert kıvrımlı, geçit vermez yapısı, tarih boyunca doğudan ve batıdan gelen istilaların büyük ölçüde sonuçsuz kalmasına ve bölge üzerinde tam egemenliğin sağlanmasına engel olmuştur. İstila için gelen kavimlerden geri dönemeyip bölgeye yerleşen gruplar olmuştur. Ayrıca, doğudan batıya doğru göç eden pek çok etnik grubun dağları aşamayıp bölgeye sığınmaları da etnik yapının çeşitlenmesinde etkili olmuştur. Dağların ulaşımı engellemesi, bu farklı etnik grupların kaynaşmasına ve birbirleri üzerinde tahakküm kurarak zayıf unsurların asimile edilmesine engel olmuştur. (Yanar, 2002: 28)

Kafkas Havza'sında 300 başka bir kaynakta 350 farklı dilin varlığından söz edilmektedir. En temkinli Avrupalı yazarların bile dillerin sayısı hakkında verdikleri sayı 40'ın üzerindedir. (Baddeley, 1995: 22) Bölgedeki dil sayısının çokluğu, Arapları Kafkaslara "Cebel'ül-Elsine" "Diller Dağı" demeleri konusunda haklı çıkarmaktadır. (Grigoriantz, 1998: 13) Kırkın üzerinde olan bu etnik diller temelde dört ana dil ailesine mensuptur: Eski Kafkas, Hint-Avrupa, Türk ve Sami.

Eski Kafkaslar da denen Kafkasların yerli halkı olarak kabul edilen "Yafesiler" apayrı bir ırk ve dil grubudur. Buna rağmen bugünün Kafkasya'sında küçük bir etnik unsur olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Bölgede meskûn olan Ermeniler ise Hint-Avrupa kavimler grubunun İran Kavimleri dalı mensuplarındandır. (Avrasya Dosyası, 2001) Kafkasya'nın nüfusça en kalabalık olanları Gürcülerdir. Türkler ve Ruslar bölgeye sonradan gelen

kavimlerdendir. Türk nüfusunu oluşturan etnik unsurlar ise Kumuklar, Nogaylar, Kalmuklar, Karaçaylar, Balkarlar, Karakalpaklar, Kundurlar ve Azeri Türkleridir. Çerkezler, Abazalar, Çeçenler, İnguşlar, Avarlar, laklar darginler, Lezgiler, Osetler bu coğrafyada meskûn olan diğer etnik unsurlardır.

Kafkas Havzası, pek çok ırkı ve dili bünyesinde bulundurmanın yanında farklı dinlere de ev sahipliği yapmaktadır. Üç semavi dinin dışında, Budist, Barhmanist, Mecusi gibi diğer inanç mensupları da kendilerine yer bulmaktadır bölgede. (Yıldız, 2006: 135) Ruslar, Ermeniler, Gürcüler, Abhaz ve Osetinlerin bir kısmı Hıristiyan'dır. Bu Hıristiyanların ortak özellikleri Ortodoks olmalarıdır. Hazar Yahudileri, Musevi inancı mensuplarıdır. Etnik Müslüman unsurlar ise Çeçenler, Çerkezler, Azeriler, İnguşlar, Avarlar, Laklar, Darginler Lezgiler, Gürcülerin bir kısmı, Karaçaylar, Balkarlardan oluşmaktadır.

Kafkasya'da etnik bilinç ve anadile bağlılık çok yüksektir. Fakat Kafkas halklarının bütün bu farklılık ve ayrılıklara rağmen, aralarında devam eden ekonomik ve sosyal bağlar ortak bir kültürün "Kafkas Kültürü"nün oluşmasını da sağlamıştır. Özellikle, Osetler, Çerkezler, Çeçenler, İnguşlar ve Dağıstan halkları arasında önemli kültürel benzerlik mevcuttur. (Grigoriantz, 1998: 15)

2.3. Siyasi Yapı

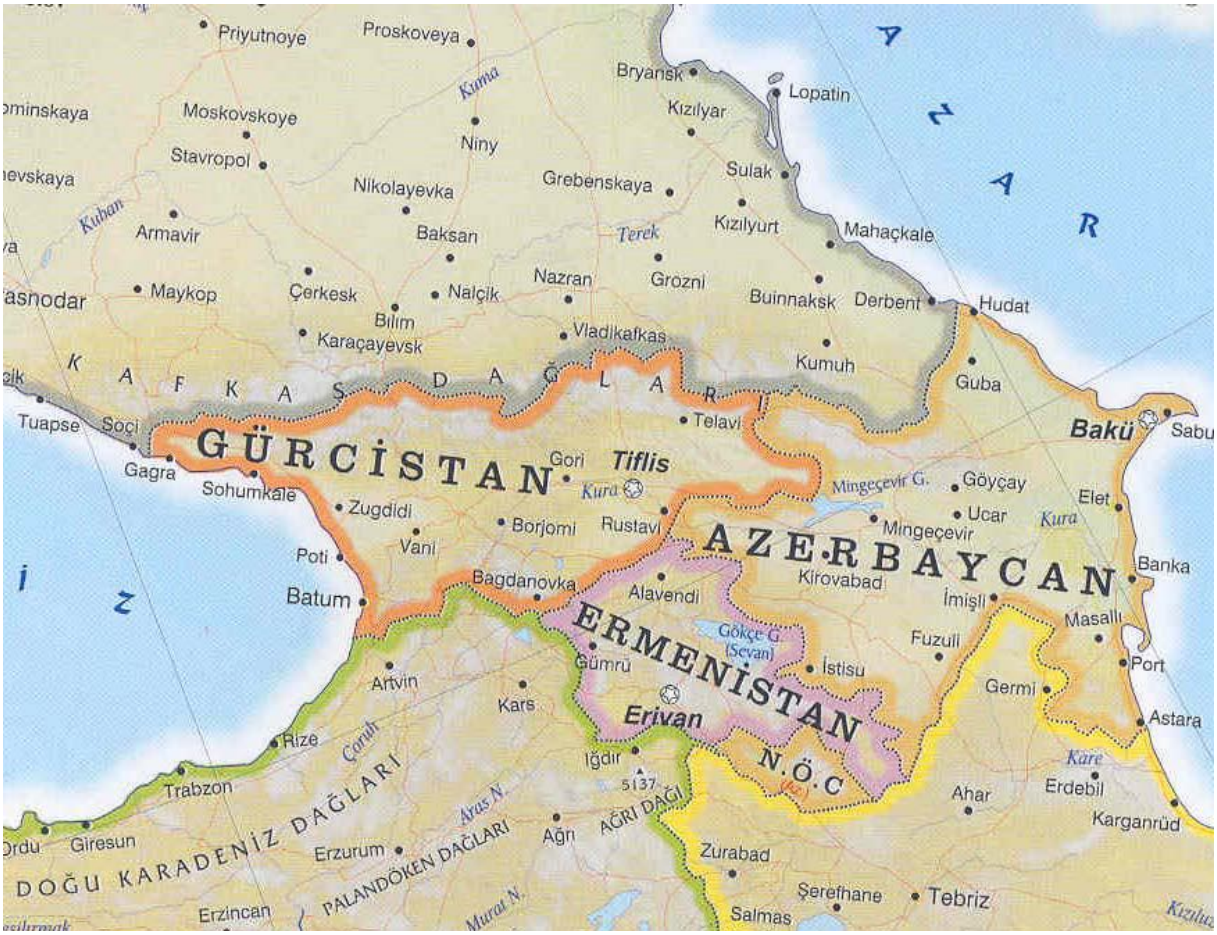
Kafkasya bölgesi; Rusya Federasyonu'nun hâkimiyetinde olan Kuzey Kafkasya ile üç bağımsız cumhuriyetin yer alığı Güney Kafkasya'dan oluşur. Kuzey Kafkasya; doğuda Hazar Denizi, batıda Karadeniz ve Azak Denizi, kuzeyde Maniç nehri ve bataklıkları, güneydoğuda ise Samur Nehrinin Hazara döküldüğü yerden İngur nehrinin Karadeniz'e döküldüğü noktaya kadar uzandığı kabul edilen hat ile çevrili coğrafi bölgeye denir. (Çurey, 1998: 57) Dağların ve İngur Irmağının güneyinde kalan bölge coğrafi olarak Güney Kafkasya'yı oluşturmaktadır. Bu bölgeyi Ruslar Zakavkaza, Araplar "Mavera-i Kafkasya" ve İngilizler Transkafkasya olarak nitelendirmektedir ki üç terimin anlamı da Kafkas Ötesi, Kafkas Ardı anlamına gelmektedir. (Ö. Özbay, 1999: 2) Siyasi ve coğrafi bakımdan genel olarak, "Sirkafkasiyon (Circarucasie)" ve "Transkafkasya (Transcaucasie)" şeklinde ikiye ayrılan Kafkasya bölgesinin doğusu Asya, batısı ise Avrupa kıtaları içinde ele alınmaktadır. (Avşar, 1997: 1875) Kuzeyi, Avrupa'nın güneydoğu ucunu, güneyi, Asya'nın kuzeybatı ucunu oluşturmaktadır. Bu konumu ile Avrupa ve Asya kıtaları arasında sınır olma özelliği taşımaktadır.

Kafkasya Havzası'nın, siyasi, coğrafi, etnik ve kültürel sınırları tarih boyunca maruz kaldığı işgaller ve aldığı göçler sebebiyle sürekli değişikliği uğramıştır. Maruz kaldığı bu dış

etkenler sebebiyle bölgenin coğrafi sınırı ile kültürel sınır, siyasi sınırı ile etnik sınırı birbirine uymamaktadır.

Coğrafyacıların kullanıma soktuğu Kuzey ve Güney Kafkasya kavramları somut bir gerçekliği tezahür ettiriyor olabilir. Fakat bu kavramların siyaset bilimciler tarafından kullanılmasına ve literatüre böyle geçmesine itirazlar vardır. Prof. Dr. Ufuk Tavkul Kuzey ve Güney Kafkasya kavramlarının siyasi ve kültürel tanımlamalar olarak kullanılmasına karşı çıkmaktadır ve bu tutumunu şöyle açıklamaktadır: "Bu tarife göre Kuzey Kafkasya denildiğinde, bugün Rusya Federasyonu sınırları içinde kalan sözde özerk Adige, Karaçay-Çerkes, Kabardin-Balkar, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguşetya ve Dağıstan Cumhuriyetleri akla gelmektedir. Yine bu tarife göre, Güney Kafkasya ise Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Cumhuriyetleri ile Abhazya, Acara, Dağlık Karabağ, Nahçivan Özerk Cumhuriyetleri ve Güney Osetya bölgesinden oluşmaktadır. Ancak masa başında uydurulmuş olan Kuzey Kafkasya-Güney Kafkasya isimleri o bölgenin tarihi, etnik, sosyolojik ve kültürel gerçeklerine uymamaktadır. Bilimsel açıdan gerçekte tek bir Kafkasya vardır, o da bugün pek çok çevre tarafından Kuzey Kafkasya olarak adlandırılan bölgedir. Fakat bu sınırlandırma da eksik kalmaktadır. Çünkü bugün siyasi açıdan Gürcistan'a bağlı olan Abhazya ve Güney Osetya da etnik ve kültürel açıdan Kafkasya'nın bir parçasıdır ve tarih itibariyle de Kafkasya'ya dâhildir. Güney Kafkasya tabiri ise tamamen uydurmadır. Bu bölgenin literatürdeki asıl adı "Kafkas Ötesi"dir. Rusların bu bölgeye verdikleri "Zakavkaz", İngilizlerin verdikleri "Transcaucasus", Osmanlı ve Arapların verdikleri "Mavera-i Kafkasya" adları Güney Kafkasya değil, Kafkas Ötesi anlamındadır." (Tavkul, 1997a: 11)

Harita 2. Güney Kafkasya

Kaynak: Kantarcı, Kıskaçtaki Bölge Kafkasya, s. 11

Güney Kafkasya'da, literatürdeki adıyla Transkafkasya'da, üç bağımsız ülke olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan yer almaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı olan ancak Azerbaycan'la toprak bütünlüğü bulunmayan, Ermenistan, İran ve Türkiye arasında kalan Nahçivan Özerk Cumhuriyeti ile Nagorno Karabağ Özerk Bölgesi bölgedeki diğer idari oluşumlardır. Fakat Nagorno Karabağ Özerk Bölgesi fiili olarak Ermenistan'a bağlı olsa da Özerk Bölge'nin toprakları hukuki olarak Azerbaycan'a aittir. Gürcistan içerisinde yer alan Acara Özerk Cumhuriyeti ile Güney Osetya Özerk Bölgesi de bölgedeki diğer idari yapıları oluşturmaktadır. Büyük kısmı Rusya Federasyonu sınırları içinde bulunan Kuzey Kafkasya'da; Adıgey, Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar, Kuzey Osetya, İnguşetya, Çeçenistan ve Dağıstan Özerk Cumhuriyetleri bulunmaktadır. Abhazya ve Güney Osetya fiziki olarak Kuzey Kafkasya sınırlarında yer almalarına rağmen, siyasi olarak Gürcistan'a bağlıdırlar.

Kuzey Kafkasya'daki 7 Cumhuriyetin kuzeyini bir şemsiye gibi örten, siyasi olarak Rusya Federasyonu'na bağlı bulunan, özel statüdeki Stavropol ve Krasnodar illeri, coğrafi olarak kuzeydeki tarihi Kuzey Kafkasya topraklarında yer almaktadır. (Ö. Özbay, 1999: 2-3)

Harita 3. Kuzey Kafkasya

Kaynak:http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/turizm/kuzey_kafkasya/index.htm

Güney Kafkasya, Rusya Federasyonu, Türkiye ve İran olmak üzere üç bölgesel güçle çevrelenmiş durumdadır. Tarihin önemli bir kesitini, söz konusu üç bölgesel gücün selefi olan imparatorlukların egemenliği altında geçirmiştir. (Ağacan, 2007: 36) RF, Türkiye, İran ve genelleyerek ifade edilecek olursa Orta Asya Türk Cumhuriyetleri olmak üzere dört önemli komşusu vardır. Kuzey Kafkasya'da bulunan 7 özerk cumhuriyetin RF'nun siyasi sınırlarına dâhil olduğu düşünüldüğünde ve Türkiye'nin coğrafi olarak küçük bir bölgesinin Kafkasya coğrafyasının parçası olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu iki ülkenin Kafkasya'ya komşu olmanın yanında bölgenin birer parçası olduğu görülecektir.

2.3.1. Kuzey Kafkasya'da Siyasi Yapı

2.3.1.1. Adıgey Özerk Cumhuriyeti

Adıgey Cumhuriyeti, 27 Temmuz 1922'de "Adıge Çerkezleri Özerk Bölgesi" adıyla kurulmuştur. Daha sonra şimdiki adını almıştır. Başkenti ise Krasnodar'dır. 1937'de Krasnodar Eyaleti kurulup, Krasnodar kenti eyalet merkezi olunca, Adıge Özerk Bölgesi'nin merkezi Maykop'a taşınmıştır.

Tarihte, Çerkez ya da Çerkezistanlılar ifadesi kabileleri belirlemeye yarayan isimler olarak kullanılmamıştır. Bu isimlendirme Abazalar, Sapsığlar, Besleneyler, Kabartaylar ve

Adıge dilini konuşan her kavim için yapılmıştır. Osmanlı kaynaklarında Kafkas halklarının hepsi "Akvam-ı Çerakise" olarak geçmektedir.

Etnografların yaptığı nitelendirmeye göre Çerkezler iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup, Kabardeyler, ikinci grup ise hepsi ayın dili konuşan birçok kabilenin oluşturduğu Adıge halkıdır. Çerkezlerin ne zaman Kafkasya'ya yerleştikleri bilinmemektedir. Kökenleri ise birbirinden farklı çeşitli teorilerle açıklanmaya çalışılmaktadır. Etnik bilinci yüksek, kendi dil ve kültüründen bir şey kaybetmemiş muhafazakâr bir kavim olmalarına rağmen tarihte güçlü bir devlet kuramamışlardır. (Grigoriantz, 1998: 107) Müslüman olan halk bugün, Adıge, Karaçay – Çerkez, Kabardey – Balkar Özerk Cumhuriyetleri'nde varlıklarını sürdürmektedirler.

Adıge Özerk Cumhuriyeti'nin ekonomisi, SSCB'nin geri kalmış kesimlerinden birini oluşturuyordu. Bu durum SSCB sonrası da değişmemiştir. Cumhuriyetteki teknik kadroları ve modern sınaî işgücünü Rus nüfus oluşturmaktadır.

2.3.1.2. Karaçay – Çerkez Özerk Cumhuriyeti

Kuzeybatı Kafkasya'nın orta kesiminde yer alan bu cumhuriyetin başkenti Çerkesk kentidir. Cumhuriyette yaşayan etnik gruplar ; Karaçay, Kabardey,-Besleney, Abaza, Nogay, Rus, Oset, Ermeni, Ukraynalılardır. (Ö. Özbay, 1999: 129)

Çerkezler, 1917 Bolşevik ihtilalinden sonra Kuzey Kafkasya'da "Dağıstan ve Kuzey Kafkasya" adıyla bağımsız bir devlet kurmuştur. Daha sonra cumhuriyet Dağıstan ve Dağlı " Gorski" adıyla ikiye ayrılmıştır. 1924'te Dağlı Cumhuriyeti ortadan kaldırılarak yerine İnguş ve Kuzey Osetya adlarıyla iki bağımsız yönetim bölgesi; 1928'de iki ilden oluşan Karaçay – Çerkez Özerk Yönetim Birimi kurulmuştur.

1944 yılında II. Dünya Savaşında istilacı Alman ordusu ile işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Özerk yönetim birimleri ortadan kaldırılan Çerkezler, Sibirya ve Orta Asya'ya sürgün edilmiştir. 1953'te Stalin'in ölümünün ardından Çerkezlerin ana yurtlarına dönmelerine izin verilmiştir. Karaçay – Çerkez Özerk yönetim birimi yeniden kurulmuştur.

2.3.1.3. Kabardey – Balkar Özerk Cumhuriyeti

Başkenti Nalçik şehridir. Cumhuriyet nüfusunun % 45'ini Kabardeyler, % 37'sini Ruslar, %10'unu Malkarlılar (Balkarlılar) oluşturmaktadır. (Ö. Özbay, 1999: 163)

Kuzey Kafkasya'da yaşayan Müslüman bir halk olan Kabardeyler, Adıge genel dil grubunun doğu kolunu oluşturmaktadır. Kabardey Çerkezleri adıyla da anılmaktadırlar. 1917 Ekim İhtilalinden sonra özerk bir bölgenin yönetiminde Balkarlarla birleştilerse de daha sonra Milli Balkar Eyaletine katılmaya zorlanmışlardır. Kabardey – Balkar Özerk Bölgesi 1944'te

Kabardey Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dönüştürülür. 1957 yılında da Kabardey – Balkar Cumhuriyeti adını alır. Özerk cumhuriyet, 1981'de kendi içinde Kabardey ve Balkar olarak iki özerk yönetim birimine ayrılmıştır. Kabardey ve Balkar'ın % 46'sı Türkçe konuşmaktadır. (Yıldız, 2006: 55-56)

2.3.1.4. Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti

Osetler, Hint-Avrupa ırkındandır. Osetlerin yaşadığı Büyük Kafkasların orta kesimine Osetya denir. Coğrafi olarak bütünlük arz eden bu bölge, bugün kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmış durumdadır. Umumiyetle Hıristiyan olan Osetler arasında sayıları az olmakla birlikte Müslüman Osetler de vardır. Osetler, İron ve Digor olmak üzere iki dil konuşmaktadırlar. Okuryazar oranı fazla olan Osetler, kültürel düzeyi yüksek bir halktır. (Grigoriantz, 1998: 149)

Özerk Cumhuriyet'in başkenti Vladikavkaz'dır. Nüfusun % 66'sını Osetler, % 22'sini Ruslar, % 5 İnguşlar oluşturmaktadır.

1991 yılında Osetler ile Müslüman azınlık olan İnguşlar arasında çıkan çatışmalar sonucu cumhuriyette olağanüstü hal ilan edilmiştir ve 30.000 İnguş komşu Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'ne sığınmıştır.

Kuzey Osetya Cumhuriyeti'nin konumunu stratejik kılan başkenti Vladikavkaz ile Gürcistan'ın başkenti Tiflis arasında bulunan Daryal Geçidi'dir.

2.3.1.5. Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti

Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti Grozni (Caharkala) şehridir. Toplam nüfus içinde Çeçenlerin oranı % 58, Rus nüfusun % 23'tür.

Çeçenler Kuzey Kafkasya'nın yerli halklarından kabul edilmektedir. Çeçen kavmi, birbirlerinden dinleri, yasaları ve özellikle dilleriyle ayrılan yirmi kadar kabileye bölünmüştür. Bir lehçenin sadece yüksek dağlardaki yirmi evlik küçük bir köyde konuşulduğu dahi görülmektedir. Fakat bu dil ayrılıkları temelde büyük bir önem taşımamaktadır. Bu farklı kabilelerin etrafında birleştiği ortak değerler çoktur ve kendilerine "halkımız" manasına gelen Nohçi, ülkelerine ise "Nahçoy" demektedirler. (Grigoriantz, 1998: 168)

Çeçenler Türk asıllı olmamakla birlikte, hangi milletten olduklarına dair muhtelif teoriler vardır.

Bolşevik İhtilali'nden sonra 1922 yılında Çeçen Özerk Bölgesi oluşturulmuştur. 1934'te İnguş Özerk Cumhuriyeti ile birleştirilerek Çeçen – İnguş Özerk Bölgesi oluşturulmuş ve 1936'da özerk cumhuriyet statüsüne yükseltilmiştir. 1944 yılında, İnguş, Karaçay, Balkarlarla birlikte Kazakistan ve Sibirya'ya sürgün edilen Çeçenler, 1957'de

sürgünden dönmüştür. 1946'da SSCB üyeliği lağvedilen Çeçen – İnguş Özerk Cumhuriyeti'ni 1957 yılında yeniden kurmuştur. (Yıldız, 2006: 68) SSCB sonrası dönemde bağımsızlığını ilan eden Çeçenler Rusya Federasyonu'nun tepkisi ile karşılaşmıştır. Grozni'ye giren RF, Çeçen direnişi ile karşılaşmıştır ve dünya 20. yüzyılda da bir Rus-Çeçen savaşına şahitlik etmiştir.

Çeçenistan, yer altı kaynakları bakımından zengin topraklara sahiptir. Petrol ve doğal gazın yanı sıra maden suyu kaynakları boldur. Çeçenistan ekonomisi petrol üretimi ve işletilmesi ile ilgili Petro-kimya endüstrisine dayanmaktadır.

1.1.3.1.6. İnguşetya Özerk Cumhuriyeti

Cumhuriyetin başkenti Nazran'dır. Çeçenler ve İnguşlar aynı millettendirler. Bazı ayrılıklar nedeniyle iki ayrı kol oluşturmuşlardır. İnguşlar kendilerini, İnguş dilinde "dağlarda oturanlar" manasına gelen " Lamur" olarak isimlendirmektedirler. Ruslar da İnguşlar için "Dağlı Çeçenler" nitelendirmesini yapmaktadır. Eskiden animist ve Hıristiyan olan İnguşlar 1860'lı yıllardan sonra Müslüman olmuşlardır. (Grigoriantz, 1998: 177-178)

1944 yılında sürgüne gönderilen İnguşlar, haklarına 1957 yılında Stalin'in ölümü ile kavuşmuştur. Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde varlıklarını devam ettirmişlerdir. SSCB sonrası dönemde 4 Haziran 1992 yılında İnguş Özerk Cumhuriyeti kurulmuştur.

Yüzölçümünün küçüklüğü dolayısı ile nüfus yoğunluğu yüksek olan bir cumhuriyettir. Ekonomisi hayvancılığa dayanmaktadır.

2.3.1.7. Dağıstan Özerk Cumhuriyeti

Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri içerisinde en geniş topraklara sahip olan Dağıstan Özerk Cumhuriyeti, nüfus olarak da en çok nüfusu barındırmaktadır. Belli başlı etnik gruplar; % 24 Avarlar, % 18 Dargılar, % 12 Lezgiler, % 12 Kumuklar, % 6 Laklar, % 5 Tabasaranlar, % 9 Ruslar'dır. Başkenti Mahaçkale şehridir.

Yirmiden fazla dilin konuşulduğu ülkede etnik yapı da çeşitlilik göstererek Dağıstan Cumhuriyeti için yapılan "Diller ve Halklar Mozaiği" nitelemesini haklı çıkarmaktadır. Halkın çoğu Müslüman'dır. Bunun yanında Hıristiyan ve Musevi din mensupları da mevcuttur.

Dağıstan, zengin petrol ve doğalgaz yataklarına sahip olmasına rağmen ekonomisi tarım, hayvancılık, balıkçılık ve geleneksel el sanatlarına dayanan ve dış yardımlarla ayakta kalan bir ülkedir.

2.3.2. Güney Kafkasya'da Siyasi Yapı

2.3.2.1. Gürcistan Cumhuriyeti

Kafkas Dağlarının güneyinde yer alan bir devlet olan Gürcistan'ın başkenti Tiflis şehridir. Nüfusun %69'unu Gürcüler, % 9'unu Ermeniler, % 7'sini Ruslar, % 5'ini Azeriler, % 3'ünü Osetler, % 7'sini diğer milletler meydana getirir.

Gürcüler, Çeçenlerle birlikte Kafkasya'nın yerli halklarından kabul edilmektedir. (Pamuk, 1995: 134) Uzun süre Rus egemenliğinde kalan Gürcistan, Şubat 1917 devriminden sonra Gürcüler, Ermeni ve Azerilerle birlikte "Transkafkasya Federal Cumhuriyeti"ni kurmuştur. (Karabayram, 2011: 59) Fakat bu birlik kısa bir süre sonra dağılmıştır. Gürcüler 26 Mayıs 1918'de bağımsız bir devlet kurarak Alman korumasını kabul etmiştir. (Karabayram, 2011: 60) Almanların yenilmesi üzerine ülke İngiliz işgaline uğramıştır. İtilaf Devletleri 1920 Ocak'ında Gürcistan'ı fiilen tanımıştır. Bir süre sonra Gürcü asıllı Stalin ve Anatoly Gekker'in başında bulunduğu Kızıl Ordu Gürcistan'a girerek 21 Şubat 1921'de Tiflis'i ele geçirmiş ve bölge SSCB hâkimiyetine girmiştir. (Karabayram, 2011: 62) 1936'da kabul edilen yeni Anayasa ile Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsünü almıştır.

SSCB'de 1989'da başlayan reformlar Gürcistan'da da köklü değişikliklere sebep olmuştur. Gürcistan 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş ve aynı sene Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılmıştır.

Gürcistan Cumhuriyeti, içinde üç özerk cumhuriyet barındırmaktadır. Bunlar; Acara Özerk Cumhuriyeti, Abhazya Özerk Cumhuriyet ve Güney Osetya Özerk Cumhuriyeti'dir.

2.3.2.1.1. Acara Özerk Cumhuriyeti

Başkenti Batum şehridir. Nüfusun, % 93.4'ü Gürcüler (Acarlar dâhil), % 2.4'ü Ruslar, % 2,3'ü Ermeniler, % 0,6'sı Rumlar, % 0,4'ü Abhazlar, % 0,2'si Ukraynalılar ve % 0,2'si de diğer etnik gruplardan oluşmaktadır.

Acarların kökeni hakkında iki görüş vardır. Birinci görüşe göre Acarlar Müslüman Gürcülerdir. İkinci görüşün sahipleri ise Acarların Türk soylu olduklarını söylemektedir. Acarlar, Türk soylu olmadığı halde Türk olarak bilinen Kafkas kavimlerinin aksine Türk kökenine sahip olup Gürcü olarak bilinen bir etnik gruptur.

Bolşevik İhtilali sonrası Acara Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olan bölge, SSCB'nin dağılması sonrası 1991 yılında özerk cumhuriyet statüsü ile Gürcistan idaresinde kalmıştır.

Başkent Batum'un konumu ülke ekonomisin ve jeopolitiğini önemli ölçüde belirlemektedir. Batum limanı, Kazak ve Türkmen petrolünün Batı'ya taşınmasında oynadığı rolle stratejik bir öneme sahiptir.

2.3.2.1.2. Güney Osetya Cumhuriyeti

Nüfusun % 66'sını Osetler, % 29'unu Gürcüler oluşturmaktadır. Başkenti Tskhinvali şehridir. Büyük Kafkasların orta kesiminde Osetya olarak tanımlanan bölgede yaşayan Osetler, kuzey-güney olarak bölünen alanın güneyinde yaşamaktadır.

Kasım 1990'da bağımsızlık ilan eden Güney Osetya, aynı zamanda Kuzey Osetya ile birleşme iradesini de beyan etmiştir. Gürcistan'ın durumu kabul etmemesi üzerine iki taraf arasında çatışmalar çıkmıştır. Mart 1991'de ateşkes ilan edilmiştir. Fakat Gürcistan'ın bölgenin özerk statüsünü kaldırması üzerine çatışmalar tekrar başlamıştır. 1992'de Rusya Federasyonu'nun müdahalesi ile barış sağlanmıştır. (Kasım, 2011: 71) Son Gürcü-Oset çatışması 2008 yılında yaşanmıştır. 2008 yılı sonrası bölgede, Rusya Federasyonu'nun desteklediği bağımsızlık yanlısı yönetim ile Gürcistan hükümetinin atadığı yönetim olmak üzere iki yönetim mevcuttur. Ayrılıkçı yönetimin merkezi Tskhinvali, Gürcistan'ın atadığı hükümetin merkezi ise Kurta'dır. Bölgenin yarısı Gürcü hükümeti tarafından idare edilmektedir.

Bağımsızlığını ilan eden Güney Osetya Cumhuriyeti'ni Rusya Federasyonu, Venezuela ve Nikaragua tanımaktadır.

2.3.2.1.3. Abhazya Özerk Cumhuriyeti

Özerk cumhuriyetin nüfusunun ; % 18'i Abhaz, % 44 Gürcü-Laz, % 14 Rus, % 14 Ermeni, % 4 Türk, % 3 Rum'dur. Başkenti Suhumi'dir.

Abhazlar, Karadeniz kıyısında yaşayan halkların en eskilerinden biridir. İki bin yıldan daha fazla bir süredir bu sahil bölgesinde yaşayan Abhazlar, Çerkez ya da Çerkezlerin bir kabilesi değil, kendine ait dilleri olan bir Kafkas kavmidir. (Grigoriantz, 1998: 138) Abhazlar Müslüman bir topluluktur.

1931 yılında Stalin tarafından çok küçük olduğu iddiasıyla Gürcistan'a ilhak edilen Abhazya Cumhuriyeti, bugünki statüsüne 1991 yılında sahip olmuştur. Diğer Kafkas halkları gibi sürgünlere, asimilasyona maruz kalan Abhazlar, bugünkü Abhazya Cumhuriyeti'nin % 18'ini oluşturmaktadırlar.

2.3.2.2. Ermenistan Cumhuriyeti

Başkenti Erivan şehridir. Cumhuriyette nüfusun % 97,9'unu Ermeniler, % 1,3 Yezidiler, % 0,5 Ruslar oluşturmaktadır.

I. Dünya Savaşı'nın ardından Ermeniler, Azeriler ve Gürcüler tarafından kurulan Transkafkasya Federal Cumhuriyeti kısa süre sonra dağılmıştır. Bu arada kısa ömürlü bir Ermeni Cumhuriyeti kurulmuştur. Bolşevik İhtilali sonrası Rus ordusu 1920'de Ermenistan'ı

işgal etmiştir. 1936'da kabul edilen yeni Anayasa ile Ermenistan, Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsü ile SSCB içinde varlığını devam ettirmiştir.

SSCB'de başlayan reformlar Ermenistan'da da yankı bulmuştur. İlk çok partili seçimler 1990'da yapılmıştır. Ülke yeni bir siyasi ve ekonomik döneme girmiştir. 1991 Eylülünde yapılan halk oylamasından sonra Ermenistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Ermenilerin de yaşadığı Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan'a bağlanması için başlatılan gösteriler Azerbaycan ile ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. Gösteriler bir süre sonra iki devlet arasında savaşın çıkmasına yol açmıştır. Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki savaş, uluslararası kuruluşların bütün gayretlerine rağmen devam etmektedir. Dağlık Karabağ sorunu iki devlet arasında hala çözüme kavuşturulamamış bir sorundur.

2.3.2.3. Azerbaycan Cumhuriyeti

Nüfusun % 91,2'si Azeri, % 2,2'si Lezgi, % 1,8'i Rus, % 1,5 Ermeni (Dağlık Karabağ'da yaşayan)'dir. Başkenti Bakü olan cumhuriyete bağlı tek özerk cumhuriyet, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'dir. Dağlık Karabağ bölgesi, Ermenistan tarafından özerk cumhuriyet olarak nitelendirilse de Azerbaycan idari yapısı içinde Karabağ bölgesinin içinde yer alan, rayon denilen illerden oluşan bir bölgeyi temsil etmektedir. (Hurç, 2012)

Azeri halkı Türk kökenlidir. 1917 Bolşevik Devrimi sonrası, 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak 1920'de Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne katılmıştır. 1991 yılında SSCB'nin yıkılması sonrası bağımsızlığını ilan etmiştir.

Hukuki olarak Azerbaycan toprağı olan Dağlık Karabağ, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen Dağlık Karabağ Cumhuriyeti tarafından yönetilmektedir. Bu cumhuriyet Azeri topraklarını işgal altında tutmaktadır. Yaklaşık 800 bin Azeri bölgeden göç ettirilmiştir.

Azerbaycan, Kafkasya'nın en gelişmiş ülkesidir. Bunda zengin yer altı kaynaklarının ve siyasi olarak istikrarın payı vardır. Azerbaycan ekonomisi büyük ölçüde petrol ve doğalgaza dayanmaktadır.

2.3.2.3.1. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti

Siyasi olarak Azerbaycan'a bağlı olmasına rağmen Azerbaycan'la ortak sınırı bulunmayan Nahçıvan'ın başkenti aynı adı taşıyan Nahçıvan şehridir. Etnik yapı ise Azeri, Ermeni, Kürt, Rus Ukraynalı, Tatar, Lezgiler'den oluşmaktadır.

Nahçıvan'ın, kuzeyi ve doğusu Ermenistan ile güneyi ve batısı da İran topraklarıyla çevrilidir. Batısında yer alan diğer komşusu Türkiye ile 13 kilometrelik bir sınırı vardır.

1.1.4. Ekonomik Yapı

1917 Bolşevik Devrimi, bütün Çarlık coğrafyasında olduğu gibi Kafkasya bölgesinde de siyasi, sosyal ve ekonomik hayatı kökünden değiştirmiştir. Devrim sonrası komünist rejim kontrolünde planlı ekonomiye geçilmiştir. SSCB bünyesinde bulunan cumhuriyetlerde her cumhuriyet istediği ürünü üretememektedir. Bir cumhuriyette üretilen ürün başka bir cumhuriyette işletilmektedir. Bu sistem cumhuriyetleri birbirine bağımlı hale getirmiştir.

SSCB sisteminin, bölge üzerinde 1917 yılında kurulmasıyla oluşturduğu derin etki 1990 yılında dağılmasıyla da hissedilmiştir. SSCB bünyesindeki cumhuriyetler, dağılma sonucu bir bir bağımsızlıklarını ilan etmiş ve bağımsızlık sonrası ciddi ekonomik sıkıntılılarla karşı karşıya kalmışlardır. Sosyalist ekonominin dayandığı merkezi planlama ve cumhuriyetler arası bağımlılık sistemi SSCB'nin dağılması ile fonksiyonunu yitirmiştir. Bu da bölge ülkelerinin ekonomilerinde şiddetli düşüşlere sebep olmuştur.

Bölgede, merkezi planlı ekonomik sistemden liberal piyasa ekonomisine geçiş başlamıştır. Ekonomik dönüşümün getirdiği yapısal sorunlara bir de etnik çatışmalarla bunların doğurduğu istikrarsızlık ve belirsizlik eklenmiştir. Savaşlar sonunda ekonomik altyapı tahrip olmuş, üretim adeta durmuştur. (Ağacan, 2007: 39) Özellikle Kuzey Kafkasya'da ekonomi büyük oranda Rusya Federasyonu'ndan gelen yardımlarla ayakta kalmaktadır. Sanayileşme oranı oldukça düşük olan bölgede yapılan tarım da kayda değer nitelikte ve nicelikte değildir. Ciddi boyutlarda işsizlik vardır.

SSCB'nin dağılması sonrası Kuzey Kafkasya cumhuriyetleri, SSCB'nin mirasını devralan Rusya Federasyonu çatısı altında özerk cumhuriyetler olarak varlıklarına devam etmiştir. Güney Kafkasya ülkelerini oluşturan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ise bağımsız devletler olarak uluslararası sisteme dâhil olmuşlardır.

Bahsi geçen üç devlet, merkezi planlı ekonomiden liberal piyasa ekonomiye geçişin yapısal sorunlarını bağımsızlık sonrası uzun bir süre yaşamıştır. Azerbaycan, bu sorunları zengin yer altı kaynaklarını etkili bir şekilde kullanarak aşma yolundadır. Gürcistan, zengin yer altı kaynaklarına sahip olmadığı için bölge ülkeleri ile işbirliğini artırarak ekonomik sorunları ile mücadele etmektedir. Ermenistan ise ekonomisini tamamen Rusya Federasyonu'na bağımlı hale getirmiştir.

2.2. Kafkasya'da Yaşanan Etnik Çatışma Alanları

Kafkas Havzası'nın kendine has en önemli özelliklerinden biri burada yaşayan etnik unsurların sayısının çok fazla oluşudur. Bu etnik unsurların aynı coğrafyada yaşamalarına rağmen birbirinden ayırt edici derecede faklı kültür, din, dil ve yaşam şekillerine sahip olmaları bölgeyi farklı kılan özelliklerindendir. "Diller Dağı" olarak da anılan bölgede 300'den fazla farklı dil konuşulmaktadır. (Grigoriantz, 1998: 13) Kafkas Havzası, pek çok ırkı ve dili bünyesinde bulundurmanın yanında farklı dinlere de ev sahipliği yapmaktadır. Bu kadar farklılığın bir arada bulunduğu bir coğrafya pek çok çatışma potansiyelini de bünyesinde taşımaktadır. Stratejik konuma sahip böylesi bir bölgede çatışma ortamı kendiliğinden oluşmasa bile bölgeye hakim olmak isteyen güçler tarafından rahatlıkla oluşturulmaktadır.

Kafkas Havzası'nda, Kuzey Kafkasya bölgesinde, Dağıstan, Çeçenistan, İnguşetya, Kuzey Osetya, Kabardey-Balkar'da yaşanan etnik problemler ile Güney Kafkasya bölgesinde bulunan, Dağlık Karabağ, Acaristan, Abhazya ve Güney Osetya'da yaşanan etnik problemler olmak üzere derin tarihi kökleri olan ve hala devam eden kriz alanları mevcuttur.

2.2.1. Kuzey Kafkasya'da Mevcut Kriz Alanları

Jeopolitik açıdan Kuzey Kafkasya, Avrupa ile Orta Asya arasında geçiş köprüsü niteliğindedir. RF açısından da Karadeniz ve Hazar Denizi'ne kıyısı olması sebebiyle stratejik bakımdan oldukça büyük önem taşımaktadır. Kuzey Kafkasya RF için Karadeniz, Boğazlar ve Akdeniz yoluyla sıcak denizlere inme imkânı vermesi ile de büyük önem arz etmektedir.

Kuzey Kafkasya coğrafyası, her an sıcak çatışmaya dönüşebilecek potansiyel kriz alanlarını bünyesinde bulunduran bir bölgedir. Kafkas Havzası, pek çok etnik unsurun bir arada bulunduğu bir bölge olması hasebi ile kriz potansiyeli taşımaktadır. Fakat bu potansiyelin sıcak çatışmaya dönüşmesine sebep olan unsur ise bölge üzerindeki güç mücadelesidir. Bölge üzerinde rol oynayan en önemli aktör ise RF'dur. RF bölge üzerindeki egemenliğini kaybetmemek ve daha da pekiştirmek için bölgedeki çatışma alanlarından faydalanmaktadır. SSCB döneminde Stalin'in izlediği zorunlu göç ve iskan politikaları bölgedeki çatışma alanlarına yenilerinin eklenmesine yol açmıştır. Stalin'in sürgüne gönderdiğin halkların topraklarına başka topluluklar yerleştirilmiş, yeni oluşturulan cumhuriyetlerde etnik, tarihi ve kültürel yapı göz önüne alınmamış ilerde sorunlara sebebiyet verecek şekilde sınırlar çizilmiştir. (Akuşba, 2012)

Kuzey Kafkasya bölgesi ekonomik olarak çok kötü bir durumdadır. Kötü ekonomi sorunların temelini oluşturan bir diğer sebeptir. SSCB döneminde uygulanan ekonomik politikalar ve sonrasında yaşanan süreç bölgenin ekonomik olarak çöküntü yaşamasına sebep olmuştur. Bölge hala RF'nin ekonomik düzeyi en düşük bölgesi durumundadır. Önemli ekonomik sorunların yanı sıra etnik çekişmelerin savaşa dönüştüğü bölgede enerji, gıda, ilaç gibi zaruri ihtiyaçların karşılanamaz hale gelmesi sonucu gerginlikler daha da artmış ve sürekli hale gelmiştir. (Çelikpala, 2006: 49)

SSCB'nin dağılması sonrası bölgede oluşan otorite boşluğu yüzünden iktidarı kimin kullanacağı, nasıl kullanacağı, siyasal yapıda ne gibi değişiklikler olacağı tamamen belirsiz durumda kalmış, buda bölgenin hızla militarize olmasına sebebiyet vermiştir. Hukuk düzeninin yokluğu suç oranlarının hızla artmasına ve bölgede yerel silahlı güçlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. (Çelikpala, 2006: 49)

Kuzey Kafkasya'da potansiyel ve sıcak çatışma alanlarının bulunduğu cumhuriyetler ve özerk bölgeler; Dağıstan, Çeçenistan, İnguşetya, Kuzey Osetya, Kabardey-Balkar'dır.

2.2.1.1. Dağıstan

Dağıstan, nüfus ve yüzölçümü olarak Kuzey Kafkasya'nın en büyük özerk cumhuriyetidir. Etnik yapı açısından Kafkasya'nın en karmaşık bölgesi olan Dağıstan'da değişik dil ve lehçelerde konuşan otuzdan fazla etnik grup yaşamaktadır. SSCB döneminde bu etnik grupların sayısı konuştukları lehçelerin birleştirilmesiyle ona indirilmiştir. Dağıstan'daki bu on etnik grubun genel nüfusa oranları şu şekildedir: Avar %27.2, Dargı %15.6, Kumuk %12.9, Lezgi %11.3, Lak %5.1, Tabarasan %4.3, Nogay % 1.6, Rutul %0.8, Agul %0.8, Tsahur %0.3. (Tavkul, 2002: 149)

Doğalgaz zengini olmasına rağmen ekonomisinin çok kötü olması dolayısıyla RF tarafından % 80'e varan oranlarda yardım yapılan Dağıstan'da sıcak bir etnik çatışma yoktur. Fakat etnik yapının en karmaşık olduğu bu Kuzey Kafkas cumhuriyetinde çatışma potansiyeli hep mevcuttur. Toprak zenginliğinin ve siyasi gücün paylaşımı, Lezgi, Kumuk, Dargı, Nogay ve Tabasaranlar arasında etnik sürtüşmeleri kışkırtmaktadır. Bu gruplar Avar yoğunluğa karşı çıkıp 'siyasi otonomi' istemektedirler. Kendi milli politikalarını savunan bu etnik gruplar aynı zamanda silahlıdırlar. (Akuşba, 2012)

Sistemli bir şekilde devam ettirilen göç hareketleri neticesinde Dağıstan'ın başkenti Mohaçkala'da Avarların ve Dargıların çoğunlukta olması cumhuriyetin politik ve ekonomik yönetiminin de bu halkların mensuplarının ellerinde toplanmasına yol açmıştır. Dargı ve Avarların Kumuk arazilerini işgal etmeleri Kumuklarla Avarlar arasında etnik çatışma

tehlikesine yol açmıştır. Bu olay aynı zamanda Avarlar, Dargılar ve Laklar'ın politik olarak birlikte hareket etmesine sebep olmuştur. Böylece Avar, Dargı ve Lakların toplumsal ekonomik çıkarlarının birleşmesi ve cumhuriyetin iktidar mekanizmasının bu üç etnik grubun elinde toplanması bu politik birliğin Dağıstan'da egemen bir tabaka oluşturmasını sağlamıştır. Avar-Dargı-Lak halklarının oluşturduğu politik birlik Lezgileri de sosyo-ekonomik baskı altına almıştır. Lezgilerle Avar-Dargı- Lak halkları arasında etnik çatışma tehlikesi vardır. (Tavkul, 2002: 152)

Dağıstan'da ortaya çıkan en ciddi etnik çatışmalardan biri Lezgilerle ilişkilidir. Lezgiler, Azerbaycan'da bulunan Lezgilerle birleşme isteğindedirler. Azerbaycan'da yaşayan Lezgilerin de Dağıstan'da yaşayan Lezgilerle birleşme çabası içinde örgütlendikleri dikkati çekmektedir. Azerbaycan'daki Lezgilerin ayrılıkçı hareketleri RF tarafından kullanılmakta ve desteklenmektedir. Zira RF Lezgiler vasıtasıyla Azerbaycan üzerindeki baskısını artırmaktadır. (Kantarcı, 2006: 162)

Moskova Dağıstan'ın ikinci bir Çeçenistan olmasından endişe etmektedir. Bu anlamda Avar, Dargı ve Lakları potansiyel tehlike olarak gören RF, ülkede yaşayan diğer etnisitelerle bu gruplar arasında ciddi bir rekabet yaratarak RF'na karşı birleşmelerinin önüne geçmiştir.

Dağıstan, bölgede önemli jeopolitik konuma sahiptir. Ülke, kuzey ve kuzeybatıdan Kalmuk Cumhuriyeti, Stavropol bölgesi ve Çeçenistan Cumhuriyeti ile sınırdaştır. Güney ve güneydoğudan ise Azerbaycan ve Gürcistan'la sınırları bulunmaktadır. Hazar Denizi, RF'na Kazakistan, Türkmenistan ve İran çıkışını sağlamaktadır.

Son yıllarda Hazar Denizi'nin sahip olduğu petrol ve doğalgaz zenginlikleri Hazar Denizi'ne kıyısı olan Dağıstan'ın konumunu daha da stratejik bir noktaya taşımıştır. Mevcut enerji kaynaklarının Batı'ya taşınması hususu özelde Kuzey Kafkasya genelde Kafkasya bölgesinin önemini daha da artırmıştır. Bu bölgenin potansiyel çatışma alanlarını ihtiva ediyor olması enerji güvenliği açısından önemli riskleri beraberinde getirmektedir.

Son yıllardaki gelişmeler Doğu-Batı yönündeki ulaşımı ön plana çıkarmış ve Karadeniz sahilindeki, Abhazya Özerk Cumhuriyeti ile Hazar Denizi kıyısındaki, Dağıstan Özerk Cumhuriyeti ön plana çıkmıştır. (Kantarcı, 2006: 106) Bu nedenle RF'nun bu iki bölgeye verdiği önem artmıştır.

2.2.1.2. Çeçenistan

Çeçenistan, bir Kuzey Kafkasya ülkesi olup RF'nin güneybatısında, Dağıstan'ın batısında, Büyük Kafkas Dağları'nın kuzeyindedir. 2002 yılı RF nüfus sayımı verilerine göre Çeçenistan halkının %93'ünü Çeçenler, %4'ünü Ruslar ve %3'ünü diğer halklar oluşturmaktadır.

Kafkas Dağları, birçok vadi ve geçit ihtiva etmektedir. Fakat bunlardan sadece birkaçı kullanıma uygundur. Bunların en önemlileri Daryal ve Derbent geçitleridir. Daryal Geçidi, Kuzey Osetya'nın başkenti Vladikavkaz ile Gürcistan'ın başkenti Tiflis arasında bulunan önemli bir geçittir ve Çeçenistan Daryal Geçidi'ni kontrol eden, Doğu Kafkasya ile Batı Kafkasya arasında bağlantıyı sağlayan stratejik bir konumdadır. Rus stratejist Aleksandr Dugin Çeçenistan'ı, bugün ki Kafkasya'nın jeopolitik yoğunluk merkezi olarak nitelemekte ve bölgedeki tüm jeopolitik ve stratejik dönüşüm ahenginin sembolü, ibresi ve değişimlerin dinamik merkezi olarak tanımlamaktadır. (Dugin, 2003: 368)

Çeçenistan, Kafkasların ulaşım ağının kavşak noktasında bulunmaktadır. Karayolu ve demiryolunun yanı sıra petrol ve doğalgaz boru hatları da bölgeden geçmektedir. Türkmenistan'ın doğalgazı ve Azerbaycan'ın petrolü buradan RF'nun Novorosisk limanına aktarılarak, Batı pazarlarına ulaştırılmaktadır. (Kumkale, 1998: 68) Bütün yolların kesişim noktasında bulunması nedeniyle Çeçenistan özelde RF için, petrol ve doğalgaz boru hatlarının geçmesi hasebiyle de genelde dünya için büyük bir öneme taşımaktadır.

Çeçenistan, jeopolitik olarak RF için önemli ve vazgeçilmez bir konumdadır. Karadeniz'e açılma yolu ve Doğu-Batı geçiş ilişkilerinde Türkiye'ye alternatif bir duruma sahiptir. Jeostratejik ve jeokültürel Kafkasya bölgesinin merkezinde yer alması Çeçenistan'ı vazgeçilmez kılmaktadır.

Çeçenistan "sıcak" çatışmaların yaşandığı bir coğrafyadır. Problemin temeli ise çok köklüdür. Derin bir arka plana sahip olan Rus-Çeçen mücadelesi RF'nun gerek iç siyaseti gerekse dış siyasetinin ayrılmaz bir parçasıdır. Öyle ki Çeçenistan sorunu Rus devlet adamları tarafından gerektiğinde bir amaç gerektiğinde ise bir araç olarak kullanılmaktadır.

Çeçenistan sorunu, Rusya Çarlığı ordularının Şeyh Şamil liderliğindeki Çeçen güçlerini 1859 yılında yenerek Çeçenistan'ı güç yoluyla Rus İmparatorluğu bünyesine katması, Kuzey Kafkasya'nın binlerce yıllık bu yerli halkının bir milyon kadarını Osmanlı ülkesine zorla sürmesi ve müteakiben II. Dünya Savaşı'nın sonlarında Moskova'nın, tekrar Çeçen halkının önemli bir kısmını sürgün etmesi sonucunda derin bir tarihsel boyut kazanmıştır. (Tanrısever, 2001:182)

SSCB'nin dağılmasından sonra RF'nin girdiği demokrasi, serbest Pazar ekonomisi ve ulusal devlet yapısına geçiş sürecinde Kafkasya bölgesindeki eski SSCB ülkeleri ve özerk yönetimler RF'nin egemenliğinden kurtulmak için zaman zaman çatışmalara yol açan girişimlerde bulunmuştur.

Bağımsızlık isteyen bu cumhuriyetlerden olan Çeçenistan, 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Başlangıçta RF, ekonomik ambargo uygulayarak ve bağımsızlık yanlısı iktidara muhalif grupları destekleyerek sorunu çözmeye çalışmıştır. İzlenen bu politikalarda başarısız olunması sonucu fiili müdahaleye başvurmuştur. Aralık 1994'de başlayan çatışmalar tam 21 ay sürmüştür. I. Çeçen Savaşı olarak da anılan savaşta, 250 bin kişi ölmüş, 80 bin kişi yasa dışı toplama kamplarında tutulmuş ve 12 bin kişi kaybolmuştur. (Kanbolat, 2006: 197)

Çeçenistan'ın stratejik konumu ve başlattığı bağımsızlık hareketinin diğer etnik unsurları da harekete geçireceği endişesi RF'nda Çeçenistan'a müdahale kararının alınmasında etkili olmuştur. (Kanbolat, 2000: 169)

1996 yılına kadar süren I. Çeçen Savaşı'nda çatışmalar Hasavyurt Antlaşması'nın imzalanması ile sona ermiştir. Çeçenlerin önemli kazanımlar elde ettiği bu antlaşma ile Ruslar bölgeden çekilmiştir.

Rus yönetimi, Cahar Dudayev sonrası Çeçenistan devlet başkanı olan Aslan Mashadov'u bir federasyon anlaşması imzalamaya ikna edemeyince, Hasavyurt Antlaşması'nda yer alan, Çeçenistan'da istikrarın sağlanması için gerekli olan ekonomik ve siyasal desteği sağlama sözünü tutmamıştır. Bundan sonraki süreçte Moskova, politikasını Çeçenistan'ın istikrarsızlaştırılması üzerine bina etmeye başlamıştır. (Tanrısever, 2001:183)

31 Ağustos 1999, 9 Eylül ve 13 Eylül 1999 tarihlerinde Moskova'da gerçekleştirilen terör eylemlerinden RF, Çeçenistan'ı sorumlu tutmuştur. Özellikle 4 Eylül 1999'da Dağıstan'ın Buynaksk bölgesinde ve 16 Eylül 1999'da Volgadonsk kentinde gerçekleştirilen terör eylemleri ile direnişi Dağıstan'a taşıma girişiminde bulunan Çeçen lider Şamil Basayev'in eylemleri sonucu RF, Çeçenistan'a ikinci kez müdahale etmiştir. (Kantarcı, 2006: 80) RF, bu müdahaleyi, Şamil Basayev'in Dağıstan'a saldırısı karşısında "meşru müdafaa hakkını" kullandığını iddia ederek savunmuştur. Ayrıca Çeçenistan'ı "uluslararası terörizmin destekleyicisi" olarak ilan eden RF, bu suretle bu savaş ilanını uluslararası kamuoyunda haklılaştırmaya çalışmıştır. (Taştekin, 2001)

II. Çeçen Savaşı'nın Kuzey Kafkasya'ya çekidüzen vermek için RF tarafından sopa olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. RF, gerek I. Çeçenistan Savaşı gerekse II. Çeçenistan Savaşı'nda doğabilecek tepkileri önlemek amacıyla propaganda kampanyalarını, "Çeçenlerin haydut ve El-Kaide bağlantılı radikal İslamcı teröristler" olduğu üzerine kurmuş

ve bağımsızlık taleplerini geri planda tutmayı başarmıştır. Bu propaganda savaşı, Putin iktidarı döneminde çok daha yoğun ve başarılı şekilde yürütülmüştür. Putin, Rus-Çeçen Savası'nın amacını "Çeçenistan Cumhuriyeti'nde anayasal düzenin yeniden tesisi" olarak gösterirken, Çeçenistan'da yürüttüğü savaşı da "anti-terörist operasyon" olarak adlandırmıştır.

RF'nin Çeçenlere karşı yürüttüğü propaganda savaşının bu denli başarılı olmasının en önemli nedenlerinden biri ABD'de yaşanan 11 Eylül saldırıları ve arkasından gelen "uluslararası terörizme karşı global savaş" olmuştur. Saldırının yaşanmasının ardından ABD'ye ilk destek RF Devlet Başkanı Vladimir Putin'den gelmiş ve Çeçenistan sorununu gündeme getirerek "Rusya terörizmin ne anlama geldiğini çok iyi bilmektedir." Açıklamasını yapmıştır. Putin, Çeçenlerin bağımsızlık taleplerini dikkate almadan Çeçenistan'ı da "uluslararası terörizme karsı savaş" kapsamı dâhiline almak istemektedir. (Ekici, 2002: 67–68)

Çeçenistan'da yaşanan RF'yi ilgilendirdiği gibi petrol ve doğalgaz boru hatlarının geçiş güzergahında bulunması itibariyle uluslararası kamuoyunu da yakından ilgilendirmektedir. Bölgede yaşanan çatışmalar, boru hatlarına yapılan sabotajlar bölge enerji güvenliğini de tehlikeye atmaktadır. Çatışma ve sabotajlar sonucu yaşanan enerji kesintileri ithalatçı ülkeler açısından önemli sorunlara yol açabilmektedir.

2.2.1.3. İnguşetya

İnguşetya Cumhuriyeti 4 Haziran 1992 tarihinde kurulmuştur. Cumhuriyetin sorun yaşadığı etnik unsur Osetlerdir. 1936 yılında Vladikavkaz şehrinin ortasından geçen Terek Irmağı'nın sol tarafı Kuzey Osetya'ya, sağ tarafı da İnguşlara ait olacak şekilde şehir ikiye bölünmüştür. (Tavkul, 2002: 85)

İnguşların yaşadığı Prigorodny Rayon adını taşıyan bölge, İnguşların 1944 yılında, Sibirya'ya sürülmeleri üzerine Kuzey Osetlere verilerek buraya genelde Güney Osetya'dan getirilen Osetler yerleştirilmiştir. İnguşlar 1957 yılında Kurusçev tarafından affedilerek vatanlarına döndüklerinde, Prigorodny Rayon'u ve ayrıca üzerinde hak iddia ettikleri 7 eski İnguş köyünü resmi olarak geri alamamışlardır. (Akuşba, 2012) İnguşlar, 40 yıl boyunca resmi veya gayri resmi yollardan Prigarodny'ye dönmek için her türlü yolu denemişlerdir.

Komünist dönem de dahil olmak üzere Osetler'le İnguşlar arasında sürekli çatışmalar çıkmış, katliamlar meydana gelmiştir. 4 Haziran 1992 tarihinde İnguşetya Cumhuriyeti'nin kurulmuş olmasına rağmen bu cumhuriyetin Kuzey Osetya ile sınırının belli olmaması İnguşlar ve Osetler arasındaki siyasi ve etnik gerilimi arttırmıştır. Gerilim sonucu Ekim

1992'de çıkan çatışmalarda 600 civarında İnguş hayatını kaybederken, yaklaşık 35.000 kişi İnguşetya sınırlarının gerisine kaçmak zorunda kalmıştır. (Kumuk, 2004: 294)

İnguşların sorun yaşadığı bir diğer etnik unsur Çeçenlerdir. Çeçenler ile sorunlar yaşadıkları dönemde İnguşlar, Çeçenlere karşı RF'nin desteğini almaya çalışmıştır. Bu yardım talebi ile RF, anti-Rus eğilime karşın Kuzey Kafkasya'da iki ulus arasındaki çatışmada yer alarak bölgede etkinlik kurma şansı elde etmiştir. Benzer bir biçimde İnguşlar eski topraklarının tekrar kendilerine verilmesi için 1991'de Osetlere karşı Rus desteği sağlamaya çalışmıştır. Ancak, RF Osetlerle ilişkisini bozacak nitelikteki bu politikaya olumlu bakmadığı gibi İnguşların Osetlerle eski toprakların verilmesi konusunda çatışmaya girmesine de olumlu bakmamıştır. (Özgen, 1998: 153) Etnik unsurlar arasındaki ihtilaflar dolayısıyla bölge halkı Ruslara karşı bir birlik oluşturamamakta ve RF için bölgede etkinliğini devam ettirme fırsatını vermektedir.

2.2.1.4. Kuzey Osetya

Kuzey Kafkas halklarından olan Osetler çoğunluk itibariyle Ortodoks Hıristiyan'dır. Günümüzde Osetler iki ayrı devlet bünyesinde özerk cumhuriyet ve özerk bölge niteliğinde siyasi varlıklarını sürdürmektedirler. Bunlardan birincisi, Büyük Kafkas Dağlarının kuzeyinde bulunan RF'na bağlı Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti, ikincisi ise Gürcistan'a bağlı Güney Osetya Özerk Bölgesi'dir.

Kuzey Osetya Kafkasya'dan Güney Kafkasya'ya giden yolda stratejik bir öneme sahiptir. Ortodoks Hıristiyan kimlikleri dolayısı ile Osetler, tarih boyunca Kafkas halklarından çok RF'na yakın durmuşlardır. Kuzey Osetya daima RF'nun bölgedeki güvenilir kalesi olmuştur. (Tavkul, 2002: 91)

Kuzey Osetya Cumhuriyeti'nin aktif olarak içinde bulunduğu sorunlardan biri İnguşetya ile yaşanan toprak problemidir. Diğeri ise Gürcistan'a bağlı olan Güney Osetya'nın Kuzey Osetya ile birleşmek istemesi ile yaşadığı sorunlardır. RF birleşmeyi desteklemektedir. Fakat Gürcistan karşı çıkmaktadır. İki devlet arasında kalan Osetler ise sorunun asıl mağdurlarıdır.

2.2.1.5. Kabardey-Balkar

Kuzey Kafkas halklarından olan ve Çerkesler olarak da tanınan Adıgeler, Bolşevik İhtilali sonra yeni oluşturulan üç cumhuriyete bölünmüşlerdir. Bunlar; Adıgey, Kabardey-Balkar ve Karaçay-Çerkes Cumhuriyetleridir.

Çerkeslerin çoğunlukta bulunduğu tek cumhuriyet olan Kabardey-Balkar Cumhuriyeti, Kuzey Kafkasya'daki birçok cumhuriyette görülen sorunları yaşamaktadır. Ülkede % 45'lik

çoğunluğa sahip Kabardeyler ile %10'luk bir nüfusa sahip Balkarlar arasında iktidarı paylaşma sorununun yanı sıra toprak kavgası da yaşanmaktadır.

Balkarlar da tıpkı Çeçen ve İnguşlar gibi 1944 yılında Sibirya'ya sürülmüş, 1957 yılında da geri dönmüşlerdir. Geri döndüklerinde eski topraklarının tamamını alamadıklarını ve Kabardeylerce siyasi ve kültürel baskı altında tutulduklarını iddia eden Balkarlar, kurdukları Töre adlı teşkilatla haklarını alma mücadelesine girişmişlerdir. (Akuşba, 2012)

2.2.2. Güney Kafkasya'da Mevcut Kriz Alanları

SSCB'nin dağılmasıyla kurulan 15 devletten üçü Kafkas Dağları'nın güneyinde yer alan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'dır. Güney Kafkasya, Moskova'dan bakıldığında Kafkas dağlarının ardında kaldığı için Çarlık ve SSCB dönemlerinde "Zakavkaz" "Transkafkasya, Kafkasötesi" olarak adlandırılmıştır. Ancak yeni bağımsız cumhuriyetler "Transkafkasya" teriminin daha çok RF merkezli olması dolayısı ile kendilerini "Güney Kafkasya" ülkeleri olarak adlandırmaktadırlar. (Purtaş, 2005: 225) Özellikle Azerbaycan ve Gürcistan, BDT'ye de en geç üye olan devletler olarak RF'nin etki alanından çıkmak istediklerini izledikleri politikalarla ortaya koymuştur.

Güney Kafkasya'da Azerbaycan, sahip olduğu zengin petrol ve doğalgaz yatakları ile stratejik bir konuma sahiptir. Gürcistan, Kuzey Kafkasya ile bağlantıyı sağlayan ve Karadeniz'e çıkışı olan tek Kafkas ülkesi olması hasebiyle stratejik bir ülke durumundadır. Ermenistan'ın ise herhangi bir deniz bağlantısı yoktur ve herhangi bir doğal zenginliğe de sahip değildir. Fakat Ermenistan, konumu dolayısıyla RF için büyük önem arz etmektedir.

Güney Kafkasya, RF için tarihten beri jeopolitik değeri olan bir alan olarak görülmüştür. RF, Türkiye ve İran arasındaki tampon bölge olan Güney Kafkasya'yı elinde tutmak suretiyle hem güvenliğini sağlamayı hem de bozulan ekonomik yapısını bu bölgenin zengin petrol ve ham madde kaynakları ile düzeltmeyi, Kazakistan ve Azerbaycan petrollerinin işletme ve naklini kendi çıkarları doğrultusunda gerçekleştirerek bölgesel çekim gücünü muhafaza edebilmeyi amaçlamaktadır. Diğer yandan, Karadeniz vasıtasıyla, doğu limanları arasındaki hayati ticari bağlantıyı da devam ettirmeyi hedeflemektedir.

Güney Kafkasya bölgesi de Kuzey Kafkasya coğrafyasının kaderini paylaşmakta, birçok etnik kriz potansiyelini taşımaktadır. Ayrıca RF'nun bölgesi krizlerle kontrol altında tutma politikası nedeniyle sıcak çatışmalara da sahne olmaktadır. Güney Kafkasya'da mevcut kriz alanları; Dağlık Karabağ, Acaristan, Abhazya ve Güney Osetya'dır.

2.2.2.1. Dağlık Karabağ

Karabağ, Azerbaycan'ın batısı ve Ermenistan'ın güneyinde bulunan, küçük Kafkas Dağları'nın yüksek kesimlerinden alçak kesimlerine uzanan, Kura ve Aras ırmakları arasında yer alan coğrafi bölgedir. Karabağ Bölgesi; Dağlık Karabağ, Aşağı Karabağ ve Syunik olmak üzere üç bölgeden oluşmaktadır.

Dağlık (Yukarı) Karabağ, Azerbaycan'ın güneybatı bölgesinde Mardakent, Hankendi, Hardrut ve diğer küçük yerleşim alanlarının kapsadığı bölgede olup tarihi Karabağ'ın 1/4'ünü oluşturmaktadır. Yüzölçümü 4.388 km² olan bölge Azerbaycan'ın %5'ini kapsamaktadır. Başkenti Hankendi'dir. (Pamuk, 1995: 66)

Dağlık Karabağ'da yaşanan Azeri-Ermeni çatışmasının köklü tarihi temelleri vardır. SSCB'nin kurulması ile nispeten sükûnete eren bölgede çatışmaların tekrar başlaması Gorbaçov dönemine rastlamaktadır.

Gorbaçov'un izlemeye başladığı perestroyka ve glasnost politikaları ile Ermeniler, 1986 ve 1987 yıllarında gösteriler yaparak Dağlık Karabağ'ın ve hatta %1.4'ü Ermeni olan Nahçıvan'ın Sovyet Ermenistan'ına bağlanmasını istemişlerdir. Ermeniler, Kasım 1987 ve Şubat 1988 tarihleri arasında üç defa Moskova'dan Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanmasını istemişler fakat olumlu cevap alamayınca 20 Şubat 1988 tarihinde, Dağlık Karabağ Yüksek Sovyet'i, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a katılmasına karar vermiştir. (A. Demir, 2003: 162) Bu karar sonrası Dağlık Karabağ'da, kararı kabul etmeyen Azeriler ile Ermeniler arasında çatışmalar başlamıştır.

26 Kasım 1991 de Azerbaycan, Yukarı Karabağ'ın özerklik statüsünü kaldırmış ve merkezi yönetime bağlamıştır. Bölge Ermenileri ise halk oylamasıyla bağımsızlık kararı almış ve 12 Aralık 1991'de "Yukarı Karabağ Cumhuriyeti" adı altında BDT'ye girme başvurusunda bulunmuştur. Rus Ordusunun yardımıyla 1988-1989 yıllarında 187 bin Azerbaycan Türkü Ermenistan'dan, 15 bini ise Hankendi'nden kovulmuştur.

Ermeni ordusu, 20 Ocakta Bakü'de 137 kişiyi katletmiş, 26 Şubat 1992'de Hocalı kasabasında yaklaşık 600 kişi öldürmüştür. 8 Mayıs'ta Suşa, 18 Mayısta ise Laçin işgal edilerek Ermenistan'la Dağlık Karabağ'ı birleştiren koridor açılmıştır. Azeri kuvvetlerinin Karabağ'a karşı harekete geçmesi sonucunda Azerbaycan ve Ermenistan arasında çıkan savaşta Ermenistan, Azerbaycan'ın %20'sine yakınını işgal etmiştir. (U. Yapıcı, 2004: 250)

Azerbaycan topraklarına yönelik Ermeni saldırıları devam ederken, Türkiye'nin de yoğun girişimleri sonucu 1992'de Helsinki'de toplanmış olan AGİK Dışişleri Bakanları Konseyi, sorunun çözümü için Beyaz Rusya'nın Minsk kentinde bir konferans

düzenlenmesine karar vermiştir. Konferansın katılımcıları olarak ABD, Türkiye, RF, Azerbaycan, Ermenistan'ın da aralarında bulunduğu 11 ülkenin yer aldığı konferans sırasında AGİK Minsk Grubu oluşturularak, sorunun çözülmesine çalışılmıştır.

BM Güvenlik Konseyi, 1993 yılında bölge ile ilgili 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararları almıştır. Bu kararlarla çatışmalara derhal son verilmesi, askeri kuvvetlerin bölgeden çekilmesi ve mültecilerin geri dönmelerinin sağlanması hakkında çağrıda bulunulmuştur. (U. Yapıcı, 2004: 252) 29 Temmuz 1993'te BM Güvenlik Konseyi'nde; Azeri topraklarının 1/5'ini içeren Ermenistan'ın toprak kazancı oybirliği ile reddedilmiştir. Derhal ateşkes yapılması ve birliklerin geri çekilmesi istenmiştir.

1993 başında RF, eski SSCB topraklarındaki etkinliğini göstermek istemiş ve AGİK Minsk Grubu süreci dışında, kendi inisiyatifiyle, Nisan 1993'te Soçi'de RF savunma bakanının tarafları bir araya getirdiği görüşme sonucunda, 8 Nisan 1993 tarihinden itibaren ateşkes sağlanması kararı alınmış ve anlaşma imzalanmıştır. Ancak tarafların ateşkesi ihlal etmesi ve Ermeni tarafının görüşmelere Dağlık Karabağ Ermenilerinin de resmi sıfatla katılması yönündeki çabaları sonucunda ateşkes anlaşmasına uyulmamıştır.

Ekim 1993'te Azerbaycan devlet başkanlığına Haydar Aliyev'in seçilmesi, Dağlık Karabağ sorununun çözümüne dönük ilerlemeler yaşanmasına sebep olmuştur. Dağlık Karabağ ile ilgili olarak Aliyev iki önemli değişiklik yapmıştır. İlk olarak RF'nin arabuluculuk çabalarını desteklemiştir. İkinci olarak Karabağ Ermenileri ile doğrudan teması başlatmıştır. Aliyev'in bu yaklaşımından sonra Azeri ve Dağlık Karabağ temsilcileri RF'de bir araya gelerek ateşkes imzalamışlardır. (A. Demir, 2003: 167-168)

AGİK ve RF'nin süren arabuluculuk girişimleri sonrasında 18 Şubat 1994'te Azerbaycan, Ermenistan ve RF savunma bakanları arasında Moskova'da yapılan görüşme sonrasında bir protokol imzalanmıştır. 14 Nisan'da toplanan BDT Devlet Başkanları Zirvesinde, BM ve AGİK'in sorunun çözümüne yönelik aldığı kararlar ve BDT'nin bu yöndeki çabası vurgulanarak, 18 Şubat 1994 tarihinde Azerbaycan, Ermenistan ve RF savunma bakanları arasında Moskova'da imzalanan protokole değinilerek, 8 Mayıs gecesinden itibaren ateşin kesilmesi konusunda uzlaşmaya varıldığı bildirilmiştir.

9 Mayıs 1994'te ise Azerbaycan ve Ermenistan savunma bakanları ve Karabağ'daki ayrılıkçı Ermenilerin temsilcisi ateşkesle ilgili anlaşmayı imzalamıştır. Ateşkes 12 Mayıs 1994'ten itibaren uygulanmaya başlanmıştır. (Aslanlı, 2001: 414–415)

Azerbaycan topraklarının %20'sinin işgal edilmesinde ve 1 milyondan fazla insanın yurtlarını terk etmek zorunda bırakılmasında RF'nun önemli ölçüde ekonomik, siyasi ve askeri desteği söz konusudur. Kafkasya'da yaşanan etnik sorunlar ve silahlı çatışmaları

bölgede kalabilmek için bir fırsat olarak gören RF, bölgedeki ayrılıkçı hareketleri siyasi olarak desteklemiş, askeri yardımda bulunmuştur. Ermeni lobisi sayesinde işgalci olan Ermenistan'a herhangi bir yaptırım uygulanmazken, tam tersine 24 Ekim 1992 ABD Kongresinin Özgürlüğü Destekleme Kanununda 907 sayılı kararı kabul etmesiyle Azerbaycan, her türlü devlet yardımından mahrum edilmiştir. (Şıhaliyev, 2004: 70)

9 Mayıs 1994 tarihli ateşkes anlaşması sonrasında ateşkesi ihlal eden ufak tefek bazı çatışmalar yaşandıysa da ateşkes günümüze kadar geçerliliğini korumuş, gerek AGİT Minsk Grubu, gerekse de RF arabuluculuğunda yürütülen nihai barışı sağlamaya yönelik toplantılardan sonuç alınamamış, herhangi bir barış anlaşması imzalanamamıştır.

Dağlık Karabağ sorunu başladığı tarihten günümüze kadar daha da karmaşık hale dönüşerek hem taraf ülkeleri hem de bölgeyi etkilemeye devam etmektedir. Bu sorundan kaynaklanan başka problemler de ana sorun kadar bölgeyi etkilemektedir. Sorunun diplomatik yollarla çözümlenememesi her iki ülkede aşırı radikal grupların güçlenmesine neden olmaktadır. (Karaağaçlı, 2012: 330) Çatışma, istikrarsızlık ve göçmenlerin sorunlarından kaynaklanan problemler bölgede ekonomisi, siyasi hayatı ve toplumsal yapısı üzerinde derin izler bırakmaktadır.

2.2.2.2. Abhazya Sorunu

Abhazya, Karadeniz'in doğu kıyısında, 240 km'lik sahil şeridi boyunca uzanan, 8.600 km² yüzölçümüne sahip, Kafkasların en eski yerli halklarının yaşadığı bölgedir. Yönetim merkezi Sohum'dur. Kuzeyde Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti, batıda Adıgey Özerk Cumhuriyeti ile komşudur. Abhaz halkının bir kısmı Sünni Müslüman, diğer kısmı ise Ortodoks Hıristiyan'dır.

Kafkasya'da yaşanan önemli çatışma alanlarından olan Abhaz-Gürcü çatışması derin tarihi köklere sahiptir. SSCB döneminde durmuş olan çatışmaların yeniden başlaması ise SSCB'nin son dönemine rastlamaktadır. Gorbaçov yönetiminin izlediği politikaların cesaretlendirdiği etnik unsurlardan biri de Abhazlardır. Abhazlar, Rus ve Gürcü yönetimlerinin verdiği geniş özerkliğe rağmen, bağımsızlık isteğinde ısrar etmiştir ve Abhazya, 28 Haziran 1988'de SSCB'ye başvuruda bulunarak, kendisine "Sovyet Cumhuriyeti" statüsü verilmesini ve Gürcistan'dan ayrılmasının sağlanması talebini yinelemiştir. 1989 yılı Nisan ayı başlarında başlayan bağımsızlık hareketleri, Abhazlarla Gürcüler arasında silahlı çatışmaya dönüşmüştür.

Abhazya'da yaşayan Gürcüler, Tiflis'in organizasyonu ile silahlı gruplar oluşturarak Abhazları taciz etmeye başlamıştır. Abhazya Parlamentosu 5 Ağustos 1992 tarihinde

soykırıma dönüşeceğini düşündüğü bu saldırıların önüne geçebilmek için Abhazya'nın bağımsızlık ve tam egemenliğini ilan eden duyuruyu yayınlamıştır. (Kumuk, 2004: 262) Bu karar Gürcistan tarafından şiddetle reddedilmiş ve Abhazya 14 Ağustos 1992'de Gürcü ordusunun işgaline uğramıştır. Böylece bir buçuk yıl sürecek kanlı bir savaş başlamıştır.

Sayısal üstünlüğü ve silah gücünü elinde bulunduran Gürcüler, savaşın ilk günlerinde Abhaz topraklarının büyük bölümünü ele geçirmeyi başarmıştır. Fakat dengeler Abhazya'nın Rus, Ermeni ve Rumlar gibi diğer etnik grupların da silahlanarak Gürcülere karşı savaşmaları ve RF ve Türkiye'den Abhaz-Abazaların, Çerkes ve Çeçenlerin yardıma gelmeleriyle değişmiştir. (Kumuk, 2004: 263) Abhaz milislerin Kuzey Kafkasya halklarının desteğini alarak Gürcülere karşı mücadelesi esnasında Kuzey Kafkasya halklarının isteği üzerine RF konuya taraf olmuş, bu savaşı zaman zaman Abhazlar yanında yer alarak Gürcistan üzerinde politik bir baskı aracı olarak kullanmıştır. Böylece RF, Gürcistan'ın BDT'ye girmesini sağlamış ve müteakiben Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tanıyarak arabulucu rolüyle bölgede etkin güç konumunu muhafaza etmeye devam etmiştir. (Mert, 2004: 53)

Aralık 1993'de BM gözetiminde Cenevre'de yapılan Rus Dışişleri yetkililerinin de katıldığı, Gürcistan ve Abhazya arasındaki görüşmeler sonucunda, bölgede ateşkes sağlayan ve uluslararası bir barış gücünün varlığını kabul eden, ortak bir memorandum kabul edilmiştir. Gürcüler ve Abhazlar 13 Ocak 1994'te Rusların çoğunluğunu oluşturacağı bir barış gücünün yerleştirilmesi konusunda anlaşmıştır. Görüşmeler 5 ay kadar sürmüş ve uzlaşmaya 14 Mayıs 1994'te imzalanan antlaşma ile ulaşılmıştır. Abhazya ile Gürcistan arasında 14 Mayıs 1994'te imzalanan anlaşmayla, taraflar ateşkes sağlamış, Inguri nehrinin her iki tarafında 12 km'lik silahtan arındırılmış bir güvenlik bölgesi oluşturulmuş ve bu bölgeye BDT Barış Gücü birliklerinin yerleştirilmesi kabul edilerek, sorunun nihai çözümüne yönelik siyasi anlaşmanın sağlanmasına ilişkin çalışmalara devam edilmesine karar verilmiştir.

1993–1997 yılları arasında BM, AGİT ve RF'nin inisiyatifiyle Abhazya sorunun çözümüne ilişkin 350 konferans ve görüşme yapılmıştır. Bu görüşme ve konferanslarda 400'e yakın belge kabul edilmiş olmasına rağmen sorunun çözümünde kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır. (A. Demir, 2003: 184) 1997'de Abhazya, Gürcistan'a, Abhaz-Gürcü ilişkilerini federatif bir yapıya oturtan ve karşılıklı statüleri belirleyen bir siyasi proje sunmuştur. Fakat Tiflis yönetimi projeye olumlu ya da olumsuz bir cevap vermemiştir. Bunun üzerine Abhazya projeyi geri çekmiş ve bağımsızlığı yönelmiştir. (Cicioğlu vd., 2012: 450)

Abhazya'nın dünyadan izole durumu 2003'ten sonra değişmiştir. 2003 yılında Gürcistan'da yönetimin değişmesi ve yeni yönetimin Batı ile bütünleşmeyi öncelemesi Rusya Federasyonu'nun Abhazya sorununda politika değiştirmesine sebep olmuştur. 2004-2005

sonrası dönemde Rusya Federasyonu'nun baskıları ile Abhazya üzerindeki ekonomik ambargo kalkmıştır. Yeni süreçte 2005-2008 yılları arasında Abhazya ekonomik ve siyasi yapılanmaya giderek normalleşme yolunda adım adım ilerlemiştir. (Cicioğlu vd., 2012: 450) 7 Ağustos 2008 gecesi Gürcü asker kuvvetlerinin Güney Osetya'nın başkenti Shinvali'ye saldırması sonrası yaşanan süreçte Rusya Federasyonu 26 Ağustos 2008'de Abhazya'yı Güney Osetya ile birlikte bağımsız bir devlet olarak tanımıştır.

Sürmekte olan Gürcü-Abhaz anlaşmazlığının temelinde Abhazya'nın statüsü sorunu yer almaktadır. Abhazlar tam bağımsızlık isterlerken, Gürcüler Gürcistan'ın toprak bütünlüğü korumaya çalışmaktadır. Abhazya Özerk Cumhuriyeti halen de facto olarak bağımsız bir devlet gibi davranmakta Rusya Federasyonu ve birkaç Latin Amerika ülkesi tarafından da bu fiili durum kabul edilmektedir. Fakat de jure olarak halen bağımsız devlet statüsüne sahip değildir. Hukuki durumla fiili durumun uygun bir zeminden buluşturulamaması sonucu Gürcü-Abhaz anlaşmazlığı hala devam etmektedir.

2.2.2.3 Güney Osetya Sorunu

Osetya, fiziki olarak Kafkas sıradağları tarafından kuzey-güney olarak ikiye bölünmüş bir coğrafi yapıdadır. Osetya'nın Kuzey ve Güney Osetya olarak iki farklı siyasi yapıya bölünmesi ise Rusya Çarlığı dönemine dayanmaktadır. Osetya'nın kuzey bölümü Kafkas Dağları'nın kuzey eteklerinde Rusya Federasyonu'na bağlı iken, güney bölümü Kafkas Dağları'nın güney eteklerinde Gürcistan sınırları içinde yer almaktadır.

Tarihi Osetya coğrafyası, Rusya Çarlığı döneminde olduğu gibi SSCB döneminde de siyasi olarak ikiye bölünmüştür. Bir bölümü Güney Osetya Özerk Bölgesi adıyla 20 Nisan 1922'de Gürcistan'a, diğer bölümünü Kuzey Oset Bölgesi adıyla 7 Temmuz 1925'te Sovyetler Birliği'ne bağlanmış, müteakiben 5 Aralık 1936 yılında Kuzey Osetya Özerk Bölgesi, özerk cumhuriyet statüsüne yükseltilmiştir. SSCB dağıldıktan sonra Kuzey Osetya RF sınırları içinde bir federe cumhuriyet olarak kalırken, Güney Osetya Gürcistan topraklarında kalmıştır. (Mert, 2004: 61)

Güney Osetya, Kafkasların güneyinde 3900 km²'lik yüz ölçümüne sahip Gürcistan'a bağlı özerk bir cumhuriyettir. Başkenti, Shinvali'dir. Gürcü yönetimi ise, Güney Osetya kavramı yerine, bölgeyi adlandırırken; "Samachablo" (tarihi bir prensliğin ismi), "Shida Kartli" veya "Shinvali Bölgesi" ifadelerini kullanmaktadır. Kuzey Osetya Cumhuriyetinde yaşayan Oset halkının %70'e yakını Hıristiyan, geri kalanı da Müslüman iken, Güney Osetya Bölgesinde yaşamakta olan Osetlerin tamamı Hıristiyan'dır. (Tavkul, 2000: 101)

Güney Osetya ile Gürcistan arasındaki gerginlik, 1989'da Güney Osetya'nın SSCB içinde Kuzey Osetya ile birleşme isteği nedeniyle başlamıştır. Gürcistan'ın 1990 yılında bağımsızlığını ilan etmesiyle Güney Osetya'nın özerkliği kaldırılarak Tiflis'e bağlanmış, bunun üzerine çatışmalar başlamıştır. Rusya Federasyonu'nun desteğiyle Osetler lehine sonuçlanan çatışmalar birçok Oset ve Gürcünün mülteci durumuna düşmesine sebebiyet vermiştir. Ancak bu çatışmalar herhangi bir çözüm getirmemiştir.

Bağımsızlık ve Kuzey Osetya ile birleşme konusunda kararlı olan Güney Osetya, 19 Ocak 1992'de bir referanduma gitmiştir. Söz konusu referandum sonrası, Halkın %98,2'si bağımsızlık ve birleşme yönünde oy kullanmıştır. Bu gelişme, Oset-Gürcü ilişkilerinde gerilimi yeniden tırmandırmıştır. Gürcü birlikleri Güney Osetya'ya yönelik bir askeri harekâta girişmek üzereyken, Gürcistan'da iktidardaki aşırı milliyetçi liderin devrilmesiyle bu harekât gerçekleşmemiştir. Gürcistan'ın yeni lideri olan Edvard Şevardnadze ise, yapıcı bir yol izlemiş, sorunun çözümü için görüşmelerde bulunmak istediğini bildirmiştir. Bu dönemde taraflar arasında ateşkes ilan edilmiş ve çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Fakat 1992 baharında çatışmaların yeniden şiddetlenmesiyle birlikte, Rusya devreye girmiş ve ilk kez açıktan Gürcistan'ı tehdit edici açıklamalarda bulunmuştur.

Rusya Federasyonu'nun taraflı tutumu dolayısı ile Gürcü lider Şevardnadze, etnik çatışmayı uluslararası platformlara taşıyarak, arabuluculuk girişimlerindeki Rus tekelini kırmak istemiştir. Şevardnadze, NATO, AGİT ve BM'ye başvurarak ülkesinin toprak bütünlüğünün korunması ve barışçı çözüm bulunması için tüm imkânların kullanılmasını istemiştir. Ancak Batılı devlet ve kurumlara yapmış olduğu bu çağrılar, somut bir destek bulamamıştır. Şevardnadze, Rus askerlerine yönelik taşıdığı kaygıları AGİT Gözlemci Misyonu'nun yapacağı denetimle aşmaya çalışmıştır. (M. Yapıcı, 2007: 73)

Güney Osetya Parlamentosu, 5 Haziran 2004 tarihinde RF Parlamentosu alt kanadı olan Duma'ya bir mektup göndermiştir. Bu mektupla Güney Osetya Parlamentosu RF Parlamentosu'dan, Güney Osetya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının tanınması ve buradaki Rus vatandaşlarının korunması talebinde bulunmuştur. Bununla yetinmeyen, Güney Osetya Parlamentosu 9 Haziran 2004 tarihinde ileri bir adım atarak, RF ile birleşme kararı almıştır. Güney Osetya Özerk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Kokoeti'nin Moskova'ya giderek Güney Osetya Parlamentosu'nun aldığı yazılı kararı Duma'da açıklamak istemesi üzerine RF Devlet Başkanı Putin "Gürcistan'a bağlı özerk cumhuriyetlerde yaşanan sorunlara Rusya'nın müdahil olmayacağı ve Gürcistan'ın iç işlerine karışmayacakları" açıklamasını yaparak bu girişimi engellemiştir.

Ancak Duma içerisindeki birçok milletvekili Güney Osetya konusunda Kokoeti'ye destek verici açıklamalarda bulunmuştur. 9 Haziran 2004 tarihinde Güney Osetya'daki son gelişmelerin görüşüldüğü RF Parlamentosu'nun üst kanadında, bölgedeki gerginliğin tüm Kafkaslar için ciddi bir tehdit ve istikrarsızlık unsuru teşkil ettiğini savunan Rus senatörler, Gürcistan-Osetya anlaşmazlığının giderilmesi için barışçıl bir çözüm yolunun bulunmadığını vurgulamıştır. (F. Özbay, 2008)

Rusya Federasyonu, 2 Aralıkta 2007 yılında RF'de yapılacak olan genel seçimlerde, Abhazya ve Güney Osetya'da da sandık kurmayı planladığını duyurmuştur. Bunun üzerine Gürcistan, RF'yi uluslararası normlara aykırı davranmakla suçlamış ve RF'ye protesto notası vermiştir. Bu olay Gürcistan-RF ilişkilerinin yeniden gerginleşmesine sebep olmuştur.

2008 yılı Gürcistan ve Güney Osetya için sıcak çatışmaların yaşandığı bir yıl olmuştur. 17 Şubat 2008 yılında Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılarak, bağımsızlığını ilan etmesi ve birçok devlet tarafından tanınması, bölgede durumun gerginleşmesine sebep olmuştur. Kosova'nın bağımsızlık ilânını kendileri için büyük bir fırsat olarak değerlendiren Abhazya ve Güney Osetya halklarının temsilcileri Rusya Federasyonu ile temaslarını yoğunlaştırmıştır. Moskova'ya gelen Abhazya ve Güney Osetya Devlet Başkanları Sergey Bagapş ve Eduard Kokoeti, yakında bağımsızlıklarının tanınması için RF, BDT ve diğer uluslararası örgütlere başvuracaklarını bildirmiştir. (Tavkul, 2008)

2008 yılı Mart ayı içerisinde Gürcistan'ın özerk bölgeleri Güney Osetya ve Abhazya'da, Gürcistan'ın RF'ye nota vermesine rağmen, RF pasaportu taşıyan halk RF devlet başkanını seçmek için sandığa gitmiştir. Gürcistan hükümeti, özerk bölgelerdeki oy verme işlemini hukuk dışı ilan etmiştir. Bu olay bölgede gerginliğin yeniden artmasına sebep olmuştur.

2008 Ağustos ayına kadar, Gürcistan ve Güney Osetya sınırında iki güç arasında ufak çaplı çatışmalar yaşanmıştır. Fakat 1-2 Ağustos 2008 tarihlerinde 6 Osetin öldüğü, 15 Osetin yaralandığı çatışmalar bölgede gerilimin iyice yükselmesine sebep olmuştur. Bölgede yükselen gerilimin savaşa dönüşmesi ise Güney Osetya'nın tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmesi üzerine yaşanmıştır. Bağımsızlık ilanı sonrası 7 Ağustos 2008'de Gürcü askeri gücü Güney Osetya'nın başkenti Shinvali'ye kapsamlı bir askeri harekat düzenlemiştir. Aynı gün içerisinde, Putin, "saldırgan Gürcistan'ın Güney Osetya'daki eylemlerine RF'nin yanıt vereceği" uyarısında bulunmuştur. (www.hurriyet.com.tr, 2012)

Gürcistan'ın tek yanlı bağımsızlık ilan eden Güney Osetya bölgesinde başlattığı kapsamlı askeri harekât ile Rus birliklerinin karşı operasyonu devam ederken, ABD başta olmak üzere birçok ülkeden "ateşkes ilan edilmesi" yönünde çağrılar gelmiştir. Avrupa

Konseyi ve AB Dönem Başkanı Fransa, “hemen ve koşulsuz” ateşkes ilan edilmesi çağrısında bulunurken, krizin çözümlenebilmesi amacıyla temasların artırılacağını bildirmiştir.

Yürütülen müzakereler sonucu, Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin arabuluculuğunda RF Devlet Başkanı Dmitri Medvedev ve Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili tarafından 16 Ağustos 2008 tarihinde geçici ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Rus askerleri, Gürcü topraklarından çıkacak; ancak Güney Osetya'daki barışı koruma görevine devam edecektir. Bununla birlikte Rus askerleri, bölge dışında kısıtlı da olsa devriye gezme imkânına sahip olacaktır. Anlaşmada, Gürcistan'ın "toprak bütünlüğüne saygı"ya yönelik bir ifade bulunmamaktadır. Bunun yerine Gürcistan'ın "bağımsızlığı ve egemenliği" ifadeleri yer almıştır. Yetkililer, Abhazya ve Güney Osetya'nın geleceğine BM Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde karar verileceğini vurgulamıştır. Konsey kararlarında Gürcistan'ın uluslararası sınırları tanınırken Abhazya ve Güney Osetya bölgeleri Gürcistan sınırları içerisinde gösterilmiştir.

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Dimitri Medvedev, “Bu konuda artık bizim de bir karar almamız gerekiyor. İlgili bütün uluslar arası hukuku göz önünde bulundurarak Güney Osetya ve Abhazya’nın bağımsızlıklarını tanıyoruz.” diyerek, BM Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen, 26 Ağustos 2008 tarihinde uzun süreden beri fiili olarak bağımsız davranan Abhazya ve Güney Osetya’nın bağımsızlığını tanımıştır. (Şöhret, 2012: 481) Rusya Federasyonu’nun almış olduğu bu tanıma kararı, AGİT başta olmak üzere birçok ülke tarafından kınanmıştır.

Gürcistan, petrol ve doğalgazda RF’ye bağımlılığını azaltmak isteyen Batılı ülkeler için Karadeniz’e kıyısı olması hasebi ile önemli bir konumdadır. Orta Asya ve Hazar petrollerinin uluslararası piyasaya çıkısında RF’ye alternatif oluşturmaktadır. Petrol ve doğalgaz alanında sahip olduğu üstünlüğü kaybetmek istemeyen RF, Gürcistan’daki etnik çatışmaları ve iç çekişmeleri desteklemektedir. Enerji güvenliğini sağlayamayan istikrarsız bir Gürcistan’ın Batı için çekiciliğinin azalacağını düşünmektedir. Güney Osetya sorunu RF’ye bu amacına ulaşmak için önemli bir hareket alanı sağlamaktadır.

2.3. Kafkasya'da Aktörler

2.3.1. Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya Jeopolitiği ve Jeostratejisi

Jeopolitik, devletlerin ulusal güçlerini ve dış politika davranışlarını, ülkelerin coğrafi konumu ve fiziksel çevre ile açıklamaya çalışan yaklaşımdır. Jeopolitik kuramcıları doğal sınırlara ulaşma, önemli denizyollarından yararlanma ve stratejik önem taşıyan kara parçalarını denetim altında tutma gibi kaygıların ulusal politikaların belirlenmesindeki önemini göstermeye çalışmışlardır. (Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, 2000: 399)

Kelime anlamı, "coğrafi politika" olan jeopolitik kavramını ilk kez kullanarak terminolojiye kazandıran İsveçli coğrafyacı Rudolf Kjellen (1864–1922)'dir. Kjellen jeopolitik, "devletin fiziki coğrafya ile olan ilişkisini inceleyen bir disiplin" olarak tanımlamaktadır. (İlhan, 2003: 32)

Bugün için bu tanımı dar bulan, Avrasyacı jeopolitik akımın önde gelen isimlerinden Aleksandr Dugin, "Jeopolitik, insanlığı mekân faktörü ile karşılıklı ilişkisi içinde inceleyen bir disiplin" şeklinde tanımlayarak kavramın anlamına derinlik katmış ve alanını genişletmiştir. Bu kapsam genişliği ile "Ortodoks Jeopolitiği", "İslam Jeopolitiği", Sosyalizmin Jeopolitiği", "Demokrasinin Jeopolitiği"nden bahsedilebilmektedir. İnsanlığın bir yanını oluşturan devletler tarihinin sistematize edilmesinde kullanılan jeopolitik yöntem Dugin'e göre insanlığın diğer unsurlarından medeniyetin, kültürel, dini ve iktisadi kurallara uygunlukların sistematize edilmesinde de pekâlâ kullanılabilir. (Dugin, 2003: XI) Bu tanımı ile jeopolitik, insanlık tarihinin parçalarını oluşturan devletler tarihi, dini ve iktisadi tarihi anlaşılır kılma yanında insanlığa kısa vadede devletler ölçeğinde, orta vadede uluslar arası örgütler nezdinde ve uzun vadede medeniyet ölçeğinde perspektif sunmaktadır.

Jeopolitik değerlendirmeler yaparken kullanılan kavramlardan biri "havza"dır. Birçok jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik hattın kesişerek oluşturdukları, iç stratejik bütünlüğe sahip bölgeler "havza" olarak nitelendirilmektedir. (Davutoğlu, 2001: 21) Dünya küresi üzerinde böyle bir iç stratejik bütünlüğü sahip birkaç bölgeden biri de "Kafkas Havzası"dır.

Bir coğrafi mekân, konumu dolayısıyla sahip olduğu değeri hiçbir zaman kaybetmez. İleride ortaya çıkacak teknik ilerlemeler veya siyasi gelişmeler bu değerin ancak mahiyetini ve istikametini değiştirebilir. (Berkok, 1958: 11) Kafkas Havzası, bu prensip için misal teşkil eden birkaç coğrafi mekândan biridir.

Kafkasya olarak işaretlenen bölgesinin dünya coğrafyası üzerindeki yerini belirginleştirmek için, çevresinde bulunan coğrafi havzalarla birlikte bir bütün olarak bölgeyi okuduğumuzda karşımıza şöyle bir alan çıkmaktadır: Kafkasya (Berkok, 1958: 2);

— Avrupa – Asya – Afrika arasına girmiş olan,

— Akdeniz - Ege Denizi - Marmara Denizi – Boğazlar – Karadeniz - Azak Denizi gibi sıralı iç denizlerin vücuda getirdiği bir su koridorunun ucunda bulunan,

— aynı zamanda Hazar Denizi ile daha ziyade Doğu'ya bağlanan,

— Hazar Denizi ve Karadeniz'e akan Volga – Don – Dinyeper – Dinyester – Tuna nehirleriyle Avrupa'nın,

— Kuzey Akdeniz'e akan Nil Nehri vasıtasıyla Afrika'nın kara kısımlarının derinliklerine bağlanan,

— Fırat ve Dicle nehirleri ile Basra Körfezi ve Hint Okyanusu su koridoru ile bütünlük arz eden,

— Bütün bu özellikleri ile Kuzey – Güney, Doğu – Batı doğrultularında geçiş yollarının kesiştiği, hem bölge hem de dünya için büyük önem arz eden bir havzadır.

Kafkasya, Rusya Federasyonu'nun Avrupa bölümünü, Orta Asya ve Anadolu'ya ve Anadolu üzerinden Orta Doğu'ya, Orta Asya'yı da Anadolu vasıtası ile Avrupa'ya bağlamaktadır. Doğu batı yönünde de Orta Asya'nın denizlere ulaşmasını mümkün kılan en kısa ve uygun istikametler üzerindedir. Hazar Denizi'nin Karadeniz'e çıkışını sağlayan en kısa yol da Kafkas güzergâhından yapılabilmektedir. Kafkasya, Hazar Denizi ve Hint Okyanusu'nu kuzeyden kontrol eden bir konuma da sahiptir. Kafkaslar, Hazar Denizi-Karadeniz ve Azak Denizi arasında bulunan ve Avrupa kıtasının güneydoğu ucunu teşkil eden *kara boğazı* niteliği taşır. Öte yandan Kafkasya, Karadeniz ve Tuna suyolu çerçevesinde hem Balkanlar, hem Boğazlar hem de genel Avrasya stratejisinin en önemli sütunlarından birini oluşturmaktadır. (Davutoğlu, 2001: 129)

Bütün bu özellikleriyle Kafkaslar, kıtaların birbirlerine bağlanmasını sağlayan ulaşım ve ilişkiler zincirinin en önemli halkasını teşkil etmektedir. Kafkaslara hâkim olan güç, Avrasya'yı kontrol eder ve Ortadoğu'da etkin bir rol oynayabilir. Asya'yı tecrit imkânına sahip olur.

Havza coğrafyasının bir diğer özelliği Rusya Federasyonu, Türkiye, İran gibi büyük devletler arasında doğal bir tampon oluşturmasının yanı sıra ticaret ve ulaşımda bir köprü vazifesi görmesidir.

Kafkasya'nın coğrafi konumu ile tarihi devirlerden günümüze değin sahip olduğu önemine çarpan etkisi yapan unsur zengin yer altı kaynaklarıdır. Özellikle modern dünya için fevkalade kıymet ifade eden petrol ve doğalgaz kaynaklarına bizzat sahip olmasının yanı sıra bu stratejik kaynakları ihtiva eden merkezlere yakın olması ve bu kaynakların Batı'ya ulaşmasında en kısa güzergâh olması Kafkas Havzası'nın önemini kapladığı alanın çok daha

ötesinde kıymetli kılmaktadır. Zengin doğalgaz ve petrol yataklarına sahip Hazar Denizi ve Orta Asya kaynaklarının Batı'ya ihraç edilmesinde en kısa ve verimli güzergâh ancak Kafkasya üzerinden sağlanabilmektedir.

Kafkaslar; konumu, kaynakları ve komşuları sayesinde stratejik bir kavşak haline gelmiştir. Karadeniz ve Hazar Denizi ve aynı zamanda Rusya, Türkiye ve İran gibi tarihi büyük devletler arasında yerleşmiş olarak, Kafkasların küçük bölgeleri, Afganistan da dâhil olmak üzere Orta Asya ve NATO Bölgesi ile ilgili askeri nakillerde Rusya ve İran'a uğramadan yapılacak geçişlerdeki tek güvenilir köprü teşkil etmesi bakımından stratejik bir öneme sahiptir.

Soğuk savaş döneminde, SSCB egemenliğinde olarak uygulanan jeopolitik teorilerin buluşma noktalarından biri olan Kafkas Havzası, Doğu - Batı, Kuzey - Güney arasında geçiş bölgesi olarak Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde, Avrasya'da kurulan enerji ve ulaştırma koridorlarının kesiştiği noktada yer almaktadır.

Jeopolitik teorilerden Kara Hâkimiyet Teorisinde; Avrupa Rusya'sına sahip olacak bir gücün Orta Asya'yı da kapsayan Kalpgaha egemen olacağı ve bu bölgeye egemen olanın dünya adasına, daha sonra da dünyaya hâkim olacağı belirtilmektedir. Bir diğer jeopolitik teori olan Kenar Kuşak teorisinde ise; dünyaya hâkim olmak için merkez bölgesini çeviren kenar kuşağa egemen olmak gerektiği görüşü savunulmaktadır. Bu iki teoride ortak olan nokta ise Kafkasya'nın bir kesişim noktası teşkil etmesidir.

Kafkasya, bölgenin önemli aktörlerinden Rusya Federasyonu için jeopolitik ve jeostratejik olarak hayati bir önem ihtiva etmektedir. Avrupa ile Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü olmasının yanı sıra, Karadeniz ve Hazar Denizine kıyısının olması sebebiyle, Rusya'nın Karadeniz-Boğazlar-Akdeniz yolu ile Süveyş Kanalına inebilmesine imkân sağlamaktadır. (Kantarcı, 2006: 99) Bu da Rusya Federasyonu'nun stratejik menfaatleri bakımından son derece önemli bir jeopolitik hedeftir. Kafkasya'nın, RF için ayrıca iki özelliği bulunmaktadır. Bunlardan biri, Asya'daki rakipleri Türkiye ve İran ile buluşma noktası olması, ikincisi de Kafkasya'nın Orta Asya'ya açılan kapı durumunda olmasıdır. (Caşın, 2002: 291)

Kafkasları arka bahçesi olarak gören RF, Kafkaslarda gücünü yitirmesi durumunda, Karadeniz'de, Boğazlardan Akdeniz'e geçişte, Orta Doğu'da ve Orta Asya'da etkinliğini kaybedecektir.

Kafkasya'nın sosyal yapısı çok karmaşıktır. Bölge, Dünyadaki güç odaklarının hammadde paylaşımını kolaylaştırmak maksadıyla, bu karmaşık yapının etnik çatışmalara dönüştürülerek kışkırtılma ihtimali nedeniyle, potansiyel bir kriz alanıdır.

2.3.2. ABD'nin Kafkasya Politikaları

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan büyük değişim sonucu ABD, dünya üzerinde küresel güce sahip tek süper güç olarak kalmıştır. "Yeni Dünya" düzeninin yapılanma süreci devam ederken ABD bu süreçte dünyanın her yerinde hegemonyasını güçlendirme çabaları içine girmiştir. Önceliği ise Doğu Bloğu'nun yıkılması ile güç boşluğu oluşan Doğu Avrupa, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya coğrafyasına vermiştir. Bu bağlamda özellikle dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin ağırlıklı olarak yer aldığı Körfez ve Hazar Havzası ABD için birinci derecede öncelik taşımaktadır.

ABD, 1991 yılına kadar Kafkasya'yı kendisi için bir tehdit unsuru olarak algılamıştır. (Hasanoğlu ve Cemilli, 2006: 17) Fakat Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan olmak üzere üç bağımsız devletin ortaya çıkması ile bu bölgeyi Orta Asya ile birlikte öncelikli ilgi alanını oluşturan bölgelerin içine dâhil etmiştir.

ABD'nin Kafkasya ve Orta Asya politikaları temelde iki unsur üzerine inşa edilmiştir. Bunlar; ABD'nin uluslararası ekonomik, politik ve jeostratejik çıkarlarının maksimize edilmesi ve oluşan stratejik boşluğun uluslararası sistemin istikrarı açısından yol açabileceği risklerin giderilmesidir.

Avrasya, ABD hegemonyasına karşı koyacak gücün çıkacağı tek coğrafyadır. Ayrıca Avrasya, Avrupa devletlerinden Japonya'ya uzanan yüzölçümü ile dünya nüfusunun % 75'ini, dünya Gayri Safi Milli Hâsılasının (GSMH) % 60'ını ve bilinen enerji kaynaklarının % 75'ini kapsamaktadır. Bütün bu özellikleri ve potansiyel güç merkezleri ile Avrasya ABD'nin hegemonyasını sürdürebilmesi için mutlaka ekonomik, siyasi veya askeri olarak mutlaka var olması gereken bir bölgedir. Bölge ülkelerinin aralarında işbirliğine gitmeleri ve oluşan güç boşluğunu bu yolla doldurmaya çalışmaları ABD çıkarlarına ters düşmektedir. Bu nedenle ABD, muhtemel ittifakları bir tehdit olarak algılamakta ve hegemonyasını sarsacak bölgesel ittifakları önlemeye çalışmaktadır. (Brzezinski, 1998: 32) Brzezinski'ye göre en tehlikeli senaryo "Rusya-Çin-İran" üçlüsünün "anti-hegemonyacı" koalisyonudur. (Brzezinski, 1998: 23)

Kafkasya, Rusya Federasyonu, Türkiye ve İran'la çevrili olması ile birlikte Orta Asya ve Orta Doğu'ya yakınlığı ve Hazar Havzası enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında geçiş güzergâhı üzerinde olması açısından sahip olduğu stratejik konumuyla bölgede var olma ve bölgesel güçlerin ittifakını önleme politikası izleyen ABD nezdinde önemli bir konuma sahiptir.

ABD'nin başlangıçta fazla ilgilenmediği Kafkasya bölgesini daha sonra "yaşamsal çıkar alanı" olarak görmesinde iki etken rol oynamıştır. Birincisi Ortadoğu petrollerine alternatif olabilecek Hazar Havzası enerji kaynakları, ikincisi RF'nun bu coğrafyaya "yakın çevre doktrini" ile geri dönmesidir. (S. Oğan ve Ağacan, 2001: 26)

ABD, bölgede Radikal İslam'ın yayılmasını önlemek, İran'ı ve RF'nu kontrol altında tutmak, bölgenin tabii kaynaklarının işletilmesinde ve uluslararası pazarlara taşınmasında etkin bir rol oynamak, bölgedeki cumhuriyetlerde Batı güvenlik ve ekonomik sistemini kurmak, demokrasi ve insan haklarının gelişimini sağlamak için bölgeye dönük bazı politikalar izlemiştir.

Bu çerçevede, ABD Kongresi'nden geçen "İpek Yolu Strateji Yasası"yla tarihi İpek Yolu'nun geçtiği fakat bugün, "güneyden, kuzeyden ve doğudan" gelen siyasi ve ekonomik baskılara maruz kalan Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde, istikrarın ancak bölge ülkeleri ile Batı arasında siyasi, ekonomik ve güvenlik ilişkilerinin gelişmesiyle sağlanacağı belirtilmiştir. Pazar ekonomileri ve demokratik sistemlerin bölge ülkelerinde gelişmesinin, uluslararası özel sektör yatırımcılarının bölgeye girişlerini teşvik edeceği vurgulanmıştır. Yasada vurgulanan diğer bir nokta bölge devletlerinin Pazar ekonomisine geçebilmesi ve demokratik sistemlerini kurabilmeleri için yardıma ihtiyacı olduğudur. ABD, bu yardımı sağlamada bölge ülkelerine destek olacağını açıklamıştır.

ABD Kongresi tarafından onaylanan Özgürlüğü Destekleme Yasası ile eski Sovyet cumhuriyetlerine demokrasi ve serbest pazar ekonomisine geçiş ve bölgede ticaret ve yatırımın geliştirilmesi adına 460 milyon dolarlık yardım programı uygulanmıştır. Bu yasayla ABD, eski SSCB coğrafyasında demokratikleşme, pazar reformu, hukuksal reformlar, sağlık ve barınma alanlarındaki reformları teşvik etmektedir. (Erhan,137)

Yardım programları ve bölgede etkin vakıf ve kuruluşları aracığıyla Orta Asya ve Kafkasya coğrafyasında etkinliğini arttırmayı, denetimi elinde tutmayı amaçlayan ABD'nin "demokrasi" söylemi; gerçekte, ABD yanlısı liderlerin iktidarda olması anlamına gelmektedir. ABD kaynaklı vakıf ve kuruluşların çalışmalarının başarılı sonuç verdiği ülkelerden biri bir Kafkasya ülkesi olan Gürcistan'dır. Gürcistan, gerek Hazar Havzası kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması, gerekse de RF ve İran arasındaki konumuyla ekonomik ve stratejik açıdan önemli bir ülkedir. Karadeniz'e çıkışı olduğu için diğer Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin ekonomik bağımsızlıkları Gürcistan'a bağlıdır. Gürcistan 2003'te başlayan "Kadife Devrim" ya da "Gül Devrimi" olarak adlandırılan "demokratikleşme" süreci yaşamıştır ve bu süreçte önemli rol oynayan ise ABD kaynaklı vakıf ve kuruluşlardır.

ABD "yaşamsal çıkar alanı" ilan ettiği bölgede etkinliğini arttırmak amacıyla yardım programlarının yanı sıra bölge ülkelerinin uluslar arası sisteme entegre olmaları için NATO üyeliğini gündeme getirmiştir. ABD, eski Sovyet coğrafyasında nüfuz alanı oluşturmak için NATO'nun doğuya doğru genişlemesini desteklemiş, Barış için Ortaklık (BİO) projesiyle de bölge ülkelerinin RF'na bağımlılığını azaltmayı amaçlamıştır.

2.3.3. Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikaları

AB enerji tüketiminde dünyanın en yoğun bölgelerinden biri durumundadır. Buna rağmen üretim konusunda en az kaynağa sahip bölgelerdendir. Tüketimde ABD'den sonra ikinci olan AB'nin elinde çok fazla enerji kaynağı bulunmamaktadır. Birliğin enerji konusunda en şanslı bölgesi Kuzey Denizi'dir. Bu bölgeden İngiltere, Hollanda, Danimarka, Almanya ve üye olmasa da AB ile her zaman yakın ilişki içinde olan Norveç doğalgaz ve petrol çıkarmaktadır. Fakat bölgenin zorlu şartlarından dolayı çıkarılan enerji kaynakları normal maliyetinin iki katına mal edilmektedir.

AB enerji konusunda aşırı derecede dışa bağımlı durumdadır. Üretimi tüketiminden fazla olan sadece iki Birlik ülkesi vardır. Bunlar, İngiltere ve Danimarka'dır. AB üyesi olmasa da Norveç de üretimi tüketiminden fazla olan ülkelerdendir.

AB ülkeleri petrol ihtiyaçlarını %30'unu RF'den, %17'sini Norveç'ten, %10'unu Suudi Arabistan'dan, %9'unu Libya'dan, %6'sını İran'dan, kalan kısmı ise dağınık bir şekilde diğer tedarikçi ülkelerinden sağlamaktadır. Petrolde ithalatçının çok olması ve boru hatlarına bağımlı olmadan tankerlerle istedikleri ülkelerden ihtiyaçlarını sağlayabildikleri için ve üreticilerin birbirine alternatif tedarikçi olabildiği için enerji güvenliği konusunda fazla bir sorun yaşanmamaktadır. (European Energy and Transport: Trends to 2030, 2012)

AB üyesi ülkelerde var olan doğalgaz rezervlerinin toplam dünya rezervleri içindeki payı % 3,3'tür. Bu oran 1960'larda Avrupa'nın ihtiyacına cevap vermiş olsa da bugün AB ülkelerinin doğalgaz ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Avrupa'da doğalgaz tüketiminin hızla artması ve Birlik içinde yer alan doğalgaz kaynakları özellikle en fazla üretimin yapıldığı Kuzey Denizi doğalgaz rezervlerinin azalması AB'yi doğalgazda dışa bağımlı hale getirmiştir.

RF, doğalgaz ithalatında AB'nin en büyük tedarikçi ülkesi konumundadır. Birlik ülkelerinin kimi doğalgaz ithalatının % 100'ünü RF'den yapmaktadır. (Avrupa Rus Petrolüne Bağımlı, 2012) AB, Rusya Federasyonu'na olan bu bağımlılığı aşmak için tedarikçi ülke profilini çeşitlendirme politikası izlemektedir.

Güney Kafkasya, bağımsızlık sonrası geçen on yıl içinde Avrupa'nın ilgi alanı içinde önemli bir yere sahip olmamıştır. Bunun en büyük sebebi Balkanlar'daki çatışmalardır.

Kafkasya'ya gereken ilgiyi göstermeyen Avrupa tamamen de bölgeye bigane kalmamıştır. Bu bağlamda AB ülkeleri, Güney Kafkasya'da bağımsızlığını ilan eden ülkelere özellikle Gürcistan ve Ermenistan'a yardımlarda bulunmuştur. Kuzey Kafkasya'da ise RF'nin Çeçenistan'da uyguladığı insanlık dışı muamelelere karşı sert bir söylem takınmıştır. RF'yi insan hakları ihlalleri konusunda uyararak gerekli önlemlerin alınması konusunda uyarmıştır.

AB, başlangıçta pek ilgilenmediği Kafkasya coğrafyasının ehemmiyetini özellikle enerji konusunda bağımlı olduğu RF ile yaşadığı gaz problemleri sonucu daha iyi kavramıştır. Güvenli bir Avrupa ve alternatif enerji alanları yaratma politikaları Avrupa'nın ilgisini Kafkasya'ya yoğunlaştırmasına sebep olmuştur.

Barış ve huzur içinde yasayan güvenli bir Avrupa yaratma politikalarının bir gereği olarak, SSCB'den ayrılan Doğu Avrupa ülkelerini NATO'ya dâhil ederek Rusya Federasyonu ile arasında bir tampon bölge oluştururken, enerji kaynakları bakımından zengin olan Kafkasya'nın kontrol altında bulundurulması, ekonomik yönden güçlü bir Avrupa'nın devamlılığı açısından AB politikalarının doğal bir sonucu olarak görülmektedir. AB, Kafkasya'yı Avrupa'nın bir parçası olarak görmekte ve Avrupa güvenliği açısından bu bölgenin önem taşıdığını ileri sürmektedir.

AB'nin bölgeye yönelik politikasının temelini ekonomik çıkarlar oluşturmaktadır. Bu çıkarlara uygun olarak BDT üyelerine yönelik ekonomik reform ve kalkınma ile dünya ekonomisi ile bu ülkelerin bütünleşmesini hedefleyen bir program geliştirmiştir. Geliştirdiği TACIS (Technical Assistance to Commonwealth of Independent States) programı çerçevesinde bölge ülkeleri ile ilişkilerini canlı tutmaya çalışan AB, eğitim, enerji, taşımacılık ve mali hizmet alanlarına öncelik vermiştir. (Acar, 2006: 67)

AB komisyonu, Aralık 1995'de Brüksel'de, Güney Kafkasya ülkelerine yönelik olarak yaklaşımını ortaya koymuş ve stratejisini açıklamıştır. Buna göre; politik ilişkilerin güçlendirilmesi, ticaret ve yatırımların teşvik edilmesi, tarafların birbirlerine "en çok kayırılan ülke" rejimi uygulaması, tekstil ve demir-çelik ürünleri hariç miktar kısıtlamalarının kaldırılması, düzenli bir politik diyalog mekanizmasının kurulması gibi hedefleri öngören çerçeve anlaşmalarının AB ve birçok eski SSCB ülkesi tarafından oluşturulması öngörülmüştür. (A. Demir, 2003: 158)

Bu bölgedeki potansiyelin farkına varan Avrupa Birliği, Avrupa-Kafkasya-Orta Asya Koridorunda tarihi "İpek Yolu"nun canlandırılması amacı ile yapılan kısaca TRACECA (Transport Sytem Europe - Caucasus – Asia) olarak adlandırılan girişimini desteklemekte ve çeşitli fonlarla maddi yardım da sağlamaktadır. Avrupa ve Uzak Doğu arasında en kısa ve en

ucuz yol olan bu koridor sadece Güney Kafkas ülkeleri için değil, Orta Asya ve Karadeniz bölgesi için de son derece önem arz etmektedir.

2.3.4. Türkiye'nin Kafkasya Politikaları

Kafkasya, Anadolu coğrafyasının bir uzantısı ve tamamlayıcısıdır. Bu özelliği ile Türkiye aynı zamanda bir Kafkas ülkesidir. Türkiye ile Kafkasya'nın tarihi, kültürel ve siyasi yakınlığı söz konusudur. Türkiye ve Kafkas halkları arasındaki derin tarihi kökler kaçınılmaz bir şekilde bu iki bölgeyi birbirine bağlamakta ve birlikte hareket etmeye zorlamaktadır. Kafkasya ve Türkiye'nin bir diğeri için anlamı ters yönde olmak üzere ortaktır. Kafkasya, Türkiye'nin Orta Asya'ya açılan kapısı iken Türkiye, Kafkasya'nın Avrupa'ya açılan kapısıdır.

SSCB'nin dağılmasının ardından yeniden şekillenen coğrafyada, tarihi, dini ve kültürel bir geçmişin varlığı bölge ile olan ilişkilerimizi daha da aktif hale getirmiştir. Tarihsel geçmişi kullanarak bölgenin doğal zenginliklerinin uluslararası pazarlara taşınmasında diğer devletler gibi Türkiye de söz sahibi olmayı istemektedir. Fakat bölgenin kaotik yapısı devletlerin politikalarının olayların akışına göre değişmesine sebep olmaktadır. (Acar, 2006: 65) ABD'de yaşanan 11 Eylül terör eylemleri bunun en bariz örneğidir. 11 Eylül olayları bölgeye dönük yürütülen politikaların özellikle Batılı devletler nezdinde değişmesine neden olmuştur.

Türkiye, Kafkasya politikasının merkezine, etnik, dil, kültürel ve dini özellikler itibariyle, ortak değerlere sahip olduğu, Azerbaycan'ı yerleştirmiştir. (Yanar, 2002: 205) Ayrıca, Gürcistan ve Çeçenistan ile de ilişkilerine önem veren Türkiye bu bölgelerdeki etnik, dinsel ve sosyo-kültürel temelli çatışmalarda arabuluculuk rolü üstlenmiştir Tarihsel ve kültürel bağları nedeniyle bu çatışmalardan kendini soyutlayamayan Türkiye, çatışmalara RF'nun da taraf olması dolayısıyla BM ve AGİT'in aldığı kararları desteklemekten öteye gidememiştir. (Acar, 2006: 65)

Türkiye, üç Güney Kafkas ülkesi Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın bağımsızlığının pekişmesi, toprak bütünlüğünün korunması ve ekonomik potansiyelinin hayata geçirilmesi, Batı ile her alanda entegrasyonu için işbirliği ve güvenlik algılamalarına önem vermektedir. (Kantarcı, 2006: 124)

Türkiye'nin Kafkasya politikasında Güney Kafkasya'nın ayrı bir yeri vardır. Bunda bahse konu üç ülkenin bağımsız olmasının yeri büyüktür. Fakat Kuzey Kafkasya, siyasi olarak Rusya Federasyonu'na bağlı olması dolayısı ile Türkiye, bu coğrafyada Güney Kafkasya'da olduğu kadar rahat hareket edememektedir. Türkiye, Rusya Federasyonu

nüfuzunun Kafkasya'da yayılmasını istememesine rağmen RF ile güçlü ekonomik bağların olması Türkiye'yi bu bölgede temkinli adım atmaya ve RF'unu karşısına almadan hareket etmeye itmektedir.

Rusya Federasyonu'nun, Türkiye'yi Çeçen direnişçilere destek vermekle itham etmesi bir dönem Türk-Rus ilişkilerinin bozulmasına yol açmıştır. Bunun üzerine, Türkiye Kuzey Kafkasya'daki bağımsızlık hareketlerine destek vermediğini ve burada yaşanan olayların Rusya Federasyonu'nun iç sorunu olduğunu yetkili makamlar tarafından zaman zaman ifade ederek ilişkileri düzeltme yoluna gitmiştir. (Yanar, 2002: 206)

"Kafkasya; Doğu Anadolu Bölgesi'nin savunması ve güvenliğinin sağlanması, stratejik yer altı zenginlikleri ve petrol yatakları nedeniyle, uygun hammadde ve Pazar olanağı oluşturması, Rusya Federasyonu'nun güneye sıcak denizlere ulaşmasının engellenmesi ve Türkiye için tehdit olmaktan çıkarılması gibi avantajlar sağlayacak bir bölgedir." (Yanar, 2002: 76) Bu veriler göstermektedir ki Türkiye Kafkas Havzası ile çok yönlü politikalar yürütmektedir.

2.3.5. İran'ın Kafkasya Politikaları

Kafkasya ile tarihi ve kültürel köklere sahip olan bölgesel güçlerden biri de İran'dır. İran, uzun yıllar bölgede siyasi hâkimiyet kurmuş bir devlettir. İran'ın bölge üzerindeki siyasi varlığının sona ermesi 19. yy'da Rusya Çarlığı ile yaptığı savaşlar sonucu olmuştur. Rusya Çarlığı ile imzalanan Gülistan ve Türkmençay Antlaşmaları ile İran bölgeden çekilmiş ve Rusya Çarlğı egemenliği ele geçirmiştir. Rusya Çarlığı'nın bölgedeki hâkimiyeti SSCB'nin dağılmasına kadar sürmüştür.

Kafkasya, konumu itibariyle Türkiye, Rusya Federasyonu ve İran arasında her bir devletin bir diğerinden tehdit algılaması için tampon görevi görmektedir. SSCB döneminde bölgede SSCB ve Türkiye ile komşu olan İran, SSCB'nin dağılması ile beşi Türk olmak üzere ikisi Güney Kafkasya'da bulunan sekiz devlet ile komşu olmuştur. (A. Demir, 2003: 131) Azerbaycan bu devletlerden biridir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmış olması nüfuzunun büyük bir bölümünü Azerilerin oluşturduğu İran'da endişe ile karşılanmıştır. Bu durum İran'ın bölgeye yaklaşımının birinci derecede güvenlik eksenli olmasına yol açmıştır.

İran toprak bütünlüğü için tehdit olarak gördüğü Azerbaycan'dan gelecek bu tür adımları önlemek için mezhep kartını oynamaktadır. Uzun vadede İslami ideolojinin güç kazanmasına ortam hazırlayarak, İran ile işbirliği içinde olacak bir rejim oluşturmaya çalışmaktadır. Özellikle İran'ın finanse ettiği öğretim kurumları, camiler, gazeteler, siyasi

partiler bu yönde faaliyet göstermiştir. Diğer taraftan ise Ermenistan'ı el altından destekleyerek Azerbaycan'ın zayıf kalmasını istemektedir. (Ağacan, 2006: 26)

İran açısından asıl tehdit, bölge dışı bir gücün (ABD) bölgeye yerleşme çabalarıdır. Bu nedenle İran, Rusya Federasyonu'nun Kafkasya'daki etkinliğini desteklemektedir. RF ile işbirliği içinde bölgede kendine yer edinmeye çalışmaktadır. Bu durumda, bir taraftan Kafkasya'nın asli oyuncusu olarak RF'nun görülmesi, diğer taraftan da Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ın desteklenmesi, RF-Ermenistan-İran jeopolitik eksenin oluşmasına yol açmıştır. (Ağacan, 2006: 27)

RF ile İran'ı özellikle Kafkasya ve Orta Asya coğrafyasında ortak hareket etmeye iten temel unsurlardan biri küresel sistemdeki tek kutupluluk ve her iki devletin bundan duydukları rahatsızlıktır. İkincisi ise bölgedeki Türk varlığıdır. Türk varlığının milliyetçi bir söylem çevresinde örgütlenmesi hem RF'nu hem de İran'ı rahatsız etmektedir. Söz konusu iki devletin ülke içinde barındırdığı yoğun Türk nüfusu ve bağımsızlığını kazanan devletlerin çoğunun Türk olması RF ve İran'ı Türkiye'nin bölgedeki nüfuzunun artması konusunda endişelendirmiş ve bölgede ortak hareket etmelerine sebep olmuştur.

Coğrafi ve kültürel avantajına rağmen, İran'ın bölgeyle ilişkileri gelişememiştir. İlişkilerdeki düzeyin düşük olmasının dört temel nedeni vardır. Bunlar; Azerbaycan açısından mevcut İslami muhalefetin İran bağlantısı, İran'ın ekonomik durumu ve teknolojik yetersizliği, Türkiye-İran ve ABD-RF rekabetinin yansımaları, Hazar Denizi'nin statüsünün belirsizliğidir. (Ağacan, 2006: 26) Bu dört neden devam ettikçe İran'ın bölgeye yönelik dış politikası hep sınırlı kalacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASINDA KAFKASYA

3.1 Rus Dış Politikası

Rusya, Kiev'de kurulan küçük bir knezlikten büyük bir imparatorluğa dönüşen, yüz yıllara dayanan devlet tecrübesiyle köklü dış politika geleneği olan bir devlettir. Yüz yıllar içinde devletin yönetim şekli ve iktidar sahipleri değişse de Rus dış politika geleneğinde değişmeyen hedefler ve bu hedeflere ulaşmada takip edilecek fikir akımları olmuştur.

Bu cümleden olarak, Rus dış politikasında ana iki eğilim bulunmaktadır. Bunlar: Batıcılık (Atlantikçilik) ve Avrasyacılık.

3.1.1 Batıcılık

Batıcılık, Batı medeniyeti ile bütünleşmeyi öngörmektedir. Çarlık döneminde yapılan en büyük modernleşme hareketleri Batı kaynaklıdır. Çar I. Petro, 1700'lerden başlayarak, Avrupa seyahatlerinde gördüğü özel yaşam ve ekonomik hayata yönelik uygulamaları Rusya Çarlığı'na taşımıştır. Çar, Rus halkının Batılı görünüme kavuşması için sakal ve bıyığı bile yasaklamıştır. (Sander, 1994: 87)

Batıcılara göre Rusya, Hıristiyan medeniyetinden türemiştir ve neticede Rusya Avrupa'nın bir parçasıdır. Bir Avrupa ülkesidir.

Çar Petro ile Rusya Çarlığı'nda devlet sistem içinde etkili olan Batıcılık, SSCB döneminde akım kalmıştır. Rus fikir hayatında yeniden canlanması ile Rusya Federasyonu ile olmuştur.

Atlantikçilere göre Rusya Federasyonu, Batı ile yoğun ekonomik ve politik ilişkiler geliştirmelidir. RF'nin çıkarları ancak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi Batılı örgütlere üye olunarak savunulabilir. RF'nin ilk önce yapması gereken Batı'ya yakınlaşarak işbirliğini geliştirmek olmalıdır. (Özcan, 2000: 438) Atlantikçilere göre SSCB'nin dağılması sonrası yaşanan sorunların çözümü Batı ile ortak politikalar izlemek ve Batılı değerlere sahip olmaktan geçmektedir.

3.1.2 Avrasyacılık

Avrasyacılık fikri, XX. yy'ın başlarında tarih, felsefe ve teoloji gibi çok farklı uzmanlık alanına sahip olan genç göçmen Rus entelektüelleri tarafından ortaya atılmıştır. Avrasyacılar, Rusya'nın Doğu ya da Batı hangi medeniyetin parçası olduğu tartışmasında, üçüncü bir yol takip etmektedir. Avrasyacılara göre Rusya ve yakın çevresindeki topraklar gerek Doğu'dan gerekse Batı'dan farklı bir kıta; *Avrasya*'dır. (İmanov, 2007: 43)

Avrasyacılık fikri 1920'lerde bir fikir olarak ortaya atılıp temellendirilmişse de siyasi alanda etkili olması 1990 sonrasına denk gelmektedir.

Yeni Avrasyacılar olarak da isimlendirilen bu akıma göre, Rusya'nın kendi kökleri ile yeniden buluşarak imparatorluk mirasını sürdürmeli, Avrasya bölgesinde bir çekim gücü yaratarak, güçlü bir Rus devleti kurmalıdır. Avrasyacılara göre Rusya Federasyonu, ancak Avrasya ile bütünleştiği nispette imparatorluk mirasına sahip çıkıp "Üçüncü Roma" idealini gerçekleştirebilecektir.

Avrasyacılara göre 'jeopolitik', siyasal güç ve büyük devlet statüsünün vazgeçilmez bir unsurudur. Rusya Avrasya jeopolitiğindeki merkezi konumundan dolayı bölgede, tarihsel ve coğrafi sorumluluklara sahiptir ve bölge Rusya için yaşamsal önem taşımaktadır. (Sönmez, 2010: 73)

Avrasyacılar, Rusya Federasyonu'nun büyük bir güç olarak, yakın çevresindeki nüfuzunun ekonomik, siyasi ve askeri alanda devam ettirmesi gerektiğini savunmaktadır.

Rus dış politikasının ana iki akımını oluşturan Batıcılık ve Avrasyacılık, SSCB sonrası dönemde dağılma ile gerçekleşen olumsuzlukları aşabilmek ve yeni Rus devletine bir yön belirleyebilmek için izlenecek politikalara işaret eden iki akım olarak bu dönemde de öne çıkmıştır. Rus dış politikasında, 1991–1993 arası Batıcı akımın etkili olduğu dönemken, 1993 ve sonrası Avrasyacı akımın etkili olduğu dönemi kapsamaktadır.

3.2 Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikaları

3.2.1. Yeltsin Dönemi

SSCB sonrası dönemde devlet ve hükümet yapısı olarak yeniden yapılanmaya giden Rusya Federasyonu, bulunduğu coğrafyada SSCB mirasını devraldığını söylemekle birlikte, orak, çekiç ve kızıl yıldızdan oluşan SSCB bayrağından farklı bir bayrak ve devlet arması kabul ederek bu devletten farklılığını da ortaya koymaktadır. Rusya Federasyonu, seçtiği bayrak ve arma ile yeni dönemde geleneksel-dinsel modeli kendisine temel ilke edindiğini göstermektedir. Bayrak ile Slav vurgusu öne çıkarken, çift başlı Bizans Kartalı ile Ortodoksluğa vurgu yapılmaktadır. Çift başlı Bizans Kartalı, İstanbul'un Türkler tarafından fethedilip Bizans'ın yıkılması sonrası, Rusya Çarlığı tarafından devlet simgesi olarak kullanılmaya başlamıştır.

Rusya Federasyonu'nun ilk Devlet Başkanı Boris Yeltsin'dir. Yeltsin dönemi, 1991–1999 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönem, SSCB'nin dağılması sonrasını kapsayan bir süreç olması hasebiyle hem dağılmanın kontrollü yönetilmesi hem de yeni Rus devletinin yapılanmasını içermesi ile karmaşık ve zor bir süreçtir.

SSCB'nin dağılma sürecinde, RF'nin, Asya'da sahip olduğu toprakların % 20'si elinden çıkmıştır. Toprak kaybı ile birlikte, RF'nin kontrol ettiği nüfus 75 milyondan 30 milyona düşmüştür. Bu süreçte Rus endüstri ve sanayisi gerileyerek % 68'ler seviyesine düşmüştür. Tarım sektöründeki düşüş 1990–1999 aralığında % 45'i bulmuştur. 1991 yılından sonraki yıllar içerisinde RF ekonomisi, yurtdışına kaçırılan paralardan dolayı çok büyük sermaye kaybına uğramıştır.

Rusya Federasyonu'nda, dağılma sonrası gerçekleşen bu olumsuzlukları aşabilmek ve yeni Rusya olarak bir yön belirleyebilmek için izlenecek politikalara işaret eden iki akım ön plana çıkmıştır. *Atlantikçilik ve Avrasyacılık.*

Atlantikçilik, RF'nun Batı dünyasının benimsediği demokratik ve liberal ilkeleri benimseyerek Batı ile bütünleşmesi gerektiğini söyleyen tezdir. Atlantikçiler RF'nun ancak Batı ile bütünleştiği takdirde dağılma sonrası süreci iyi yönetebileceğini ve bu şekilde yeniden büyük bir Rus devletine dönüşebileceğini savunmaktadır. Avrasyacılık ise RF'nun yüzünü Batı'ya dönmesi değil, kendi kökleri ile yeniden buluşarak imparatorluk mirasını sürdürüp Avrasya bölgesinde bir çekim gücü yaratarak, güçlü bir Rus devleti kurmasını içerir. Avrasyacılara göre Rusya Federasyonu, ancak Avrasya ile bütünleştiği nispette imparatorluk mirasına sahip çıkıp "Üçüncü Roma" idealini gerçekleştirebilecektir.

Yeltsin dönemini iki bölüme ayırmak mümkündür. Birincisi, 1991–1993 arası Atlantikçi akımın Rus dış politikasında etkin olduğu dönem, ikincisi 1993–1999 arası Avrasyacı akımın etkin olduğu dönem.

Atlantikçi akımın etkili olduğu Rusya Federasyonu'nun ilk yıllarında Batı ile işbirliğinin ülkenin içine düştüğü zor durumdan kurtulmanın tek yolu olduğu düşünülmüştür. Batıcılar ya da Atlantikçilere göre RF, Batıyla işbirliğine dayalı bir dış politika izleyen demokratik bir ülke olmalıdır. Atlantikçiler; insan haklarını genişleten, devlet yetkilerini yerel idarelere bırakan radikal reformların yapılmasını istemektedir. Onlara göre, demokrasi ve liberal ekonomi ülkeyi ayağa kaldıracak önemli adımlardır. Rus diplomasisinin yöneldiği alan Batı olmalıdır. RF Avrupa'nın bir parçası olduğuna göre Batı ile ortaklık kurmak ve Avrupa Birliği, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECD), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmaları Örgütü (GATT) gibi Batılı kuruluş ve örgütlere katılmak temel amaç olmalıdır. Atlantikçilere göre SSCB'nin varisi olan RF, küresel ölçekli politikalarından vazgeçmelidir; ancak bu sayede demokratik reformlar gerçekleştirilebilir.

Yeltsin liderliğinde 1988 yılında kurulan Demokratik Rusya Hareketi'nin temel hedefi komünizmi ve onun izlerini RF'den silmektir. Böylece Boris Yeltsin'in iktidarının ilk yıllarında Moskova, dış politikada Batı yanlısı politikalar izlemiştir. Moskova'nın nihai amacı, Sanayileşmiş 7'ler Grubu'na (G7) üye olmak, BM, AGİK, IMF gibi örgütlerde ağırlığa sahip olup alınan kararlarda rol oynamak ve NATO'ya üye olmaktır. (Onay, 2003:121)

Ayrıca, ülkedeki ayrışmaya son vermek, Batı'nın desteği ile Rus toplumunu, Batı modeli ekonomik, siyasal ve kültürel politikalarla geliştirmek de Yeltsin iktidarının amaçlarındandır. Bir diğer önemli hedef de eski SSCB cumhuriyetleri ile karşılıklı sağlıklı siyasi ve ekonomik ilişkiler kurarken, bunu bu devletlerin bağımsızlık haklarına saygılı bir şekilde geliştirmektir. (Onay, 2003:122)

Bu dönemde Yeltsin yönetimindeki RF, ABD ve Batılı devletleri dost ve müttefik olarak kabul etmiş, tam anlamıyla ABD'nin "küçük ortak"ı pozisyonunu benimsemiştir. Batı bir yandan yeniden sosyalist düzene dönmemesi için RF'ye dikkatle yaklaşırken bir yandan da ekonomik açıdan kendine bağımlı kılmak ve bu dev ülkeyi Pazar durumuna getirmek için elinden geleni yapmıştır. 1990'da Harvard Institute of International Development'ın "beyin takımı" tarafından hazırlanan "şok terapi programı"nın SSCB'nin yıkılmasının ardından uygulanmasıyla Rus ekonomisinin yeniden yapılandırılması farklı bir boyut kazanmıştır. "Pazar reformu" adı altında doğrudan pazar ekonomisine geçilmesi hedeflenmiştir. Buna göre, devlet planlamasına son verilmiş, fiyatlar serbest bırakılmış, devlet endüstrisinin

karşısında özel girişimcilerin rekabeti sağlanarak, devlete ait endüstri hızla elden çıkarılmıştır. 2 Ocak 1992'de ticari mallarda ücret denetimi % 90 oranında kaldırılmış, 1994 sonuna değin sanayinin ¾'ü "özelleştirilmiş" ve SMH'nın % 62'si özel sektör tarafından üretilmeye başlanmıştır.

Merkezi ekonomiden liberal ekonomiye bu "hızlı geçiş" programı ülkede benzersiz bir çöküşe yol açmıştır. (Tellal, 2010) Ekonominin kırılgan yapısı ve buna dayalı güvenlik endişesi karşısında RF, ABD ve Batılı devletlerden destek beklemiştir. Fakat Batılı devletlerin RF'ye şüpheyle yaklaşmaları ve beklentiye cevap vermemeleri RF'de hayal kırıklığına sebep olmuştur. Batılı devletlerce RF'ye verilen siyasi destek ve ekonomik yardım sözü yerine getirilmediği gibi bu devletlerce RF'nin geleneksel dostu Yugoslavya'ya karşı baskı arttırılmış ve NATO'nun Doğu'ya genişleme hamlesi başlatılmıştır.

Dış politikada yaşanan bu gelişmeler Rus kamuoyunda ve Parlamentosunda da yankı bulmuştur. Rus kamuoyunun Batıya karşı güveni sarsılmış, Parlamentodaki eski komünist ve muhafazakâr muhaliflerin tepkileri artmıştır. (Hekimoğlu, 2007: 67)

Rusya Federasyonu için Amerikalı uzmanlar tarafından hazırlanan "şok terapi" modeli beklenen etkiyi gösterememiş ve RF'nun ekonomik sorunları zamanla daha da derinleşmiştir. Buna rağmen Batı'dan beklenen ekonomik ve siyasi destek istenilen düzeyde gelmemiştir. Aksine Batı'nın RF'ye karşı endişeleri artmış ve ekonomik ve siyasi destek konusunda çekimser kalmışlardır. Bu dönem RF için bir kırılma noktası olmuştur. ABD'nin NATO'nun Doğu'ya doğru genişlemesine verdiği destek, Batı'nın RF'ye karşı endişelerini yok edememesi ve iç politikada eski komünist ve muhafazakârlarla yaşanan çekişme sonucu gelinen süreç, Yeltsin'i iktidarının ilk yıllarında benimsediği Atlantikçi çizgiyi terk edip Avrasyacı politikalar izlemeye sevk etmiştir. (Hekimoğlu, 2007: 256)

8 Aralık 1991 tarihinde RF, Ukrayna ve Beyaz Rusya devletleri arasında Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nu kuran Belovejsk Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma aynı zamanda SSCB'nin de sona erdiğini ilan eden bir antlaşma niteliğindedir. Bu antlaşma ile dağılan Sovyet Cumhuriyetleri arasında yeniden bir birlik ve çok taraflı işbirliği ortamı oluşturulmak istenmiştir. 21 Aralık 1991 tarihinde Gürcistan ve Baltık Devletleri Estonya, Letonya, Litvanya hariç tüm eski Sovyet Cumhuriyetleri tarafından bu antlaşma imzalanmıştır. Daha sonra 1993 yılında Gürcistan da antlaşmaya taraf olan devletlerden biri olmuştur. (Hüseyinov, 2003) RF, kuruluşunun ilk yıllarında izlediği Batı ile bütünleşme politikası sonucu ihmal ettiği bu oluşumu 1993 sonrası dönemde yeniden ele almış ve canlandırmaya çalışmıştır.

1993 sonrası dönem ilk dış politika uygulamasında Yeltsin, eski SSCB coğrafyasında yer alan toprakları "yakın çevre (Near Abroad)" olarak nitelendirmiş, Doğu Avrupa'nın Rusya'nın "arka bahçesi" olduğunu belirtmiş ve bu bölgeyi Rusya Federasyonu'nun nüfuz alanı olduğunu kabul ettirme stratejisini benimsemiştir. Ayrıca Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya üyeliğine kati suretle karşı çıkmıştır. Ayrıca müdahale kabiliyeti oldukça yüksek birlikler oluşturarak bunları Batı sınırı boyunca konuşlandırmıştır. (Onay, 2003:128)

RF Dışişleri Bakanlığı'nın çıkardığı "Diplomatik Bülten"in Ocak 1993 tarihli sayısında yayınlanan "Rusya Federasyonu'nda Dış Politika Kavramı Belgesi"nde RF'nun dış politikasına dair şu ifadeler yer almıştır:

1- "Yakın Çevre" kapsamında nitelendirilen ülkelerin, ekonomi ve güvenlik açısından Rusya Federasyonu ile bütünleşmelerinin sağlanması ve bunun hukuk ve kurumsal bir tabana oturtulması hayati öneme haizdir. Rusya Federasyonu'nda bulunan özerk cumhuriyetlerden Tataristan, Çeçen–İnguş ve Başkurtların bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve RF'nin bunu tanımamasından doğan sorunlar, Kafkasya'daki Ahıska Türklerinin Türkiye'ye yerleşmek istemelerine Moskova'nın sempatiyle bakmamasından doğan huzursuzluklar, RF ile Ukrayna arasındaki Karadeniz donanmasının paylaşımı konusunda ciddi anlaşmazlıklar ve Moldovya'da 14. Rus Ordusu'nun etkin bir rol oynaması ile ilgili sorunlar ilk olarak çözüme kavuşturulması gereken konulardır.

2- Rusya Federasyonu'na göre, bazı komşu ülkeler, eski SSCB cumhuriyetlerinde nüfuzlarını güçlendirme çabası içindedirler ki RF güvenliğini ve ekonomik çıkarlarını tehdit eden bu tür girişimlere karşı koymaya kararlıdır. Yine RF, Türkiye'nin Balkanlarda, Kafkasya ve Orta Asya'da etkin olmasını önlemeye çalışmaktadır. Bu bölgelerin Ankara ile yakınlaşmasını istememektedir.

3- Rusya Federasyonu tarafından 'yakın çevre'deki ülkelerin diğer devletlerle ilişkilerini geliştirmeleri hususunda, ekonomik kalkınmalarına yardımcı olunabilir. Söz konusu ilişkiler, RF'nin de çıkarlarına uygun düşüyorsa desteklenir, aksi takdirde politik ve diplomatik yollarla engellenir.

4- 'Yakın çevre'nin güvenlik ve istikrarından sorumlu olan ve bu bölgeye müdahale hakkı bulunan yegâne devlet Rusya Federasyonu'dur. Esasen dünyanın ileri gelen demokrasileri de eski SSCB topraklarının oluşturduğu jeopolitik alanlarda istikrarın korunmasına önem vermekte ve RF'nin bu politikasını desteklemektedirler.

5- Yeni Rusya'nın 'yakın çevre' diye adlandırılan dış politikasının ilkelerinin ana hedefi Rusya Federasyonu'ndaki çözülmeyi durdurmak ve kötü gidişi geri çevirmektir. (Akarslan, 1991: 146-149)

Orta Asya ve Güney Kafkasya'da Rusya Federasyonu'nun etkinliğini arttırma politikası kaçınılmaz olarak mali gücü gerektirmektedir. Ancak Rusya Federasyonu bu mali gücü karşılamaktan oldukça uzaktır. ABD daha çok ekonomik gücü ile bölgeyi etkisi altına almaya çalışırken RF bölgede aktif halde olan askeri gücüne güvenmiştir. Bu sebeplerden dolayı RF, Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinde daha çok radikal İslami tehditten kaynaklanan güvenlik boyutunu ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Güvenlik konusunda yeni arayışlara giren Rusya Federasyonu, 2 Kasım 1993'te "Yeni Askeri Doktrin"i kabul etmiştir.

Başkan Yeltsin ve Rusya Dış İşleri Bakanı Kozirev, 1993 Aralığından itibaren dış politikada önceliği eski SSCB cumhuriyetleri ile ilişkilere vermişlerdir. Kozirev, eski Cumhuriyetlerin RF ile entegrasyona gitmesini zorunlu görmektedir. Kozirev'a göre Rusya Federasyonu, eski SSCB Cumhuriyetlerindeki ekonomik gelişmenin motoru ve buralarda istikrarı sağlayacak tek ülkedir. Kozirev RF'nin tarihi, etnik, ekonomik, askeri ve stratejik bağlar nedeniyle bu bölgeler üzerinde ayrıcalıklı bir etkiye sahip olması gerektiğini savunarak, RF'nin bölge üzerinde gerekirse askeri müdahale hakkı bulunduğunu beyan etmiştir. Ayrıca Kozirev, RF'nin buralara müdahale ederek jandarma rolü üstlenmesine Birleşmiş Milletlerin onay vermesi ve desteklemesini de istemiştir.

1994 itibarı ile Rusya Federasyonu, Orta Asya'da yeniden askeri bir güç olarak varlığını perçinlemeye başlamıştır ve çeşitli bölge ülkelerine Rus askeri konuşlandırmıştır. 1996 yılında Kozirev'in yerine Dış İşleri Bakanlığına getirilen Primakov, göreve başlamasından bir gün sonra yaptığı basın toplantısında, NATO genişlemesinin Rusya Federasyonu için yeni bir jeopolitik durum yaratacağını ifade etmiş, RF'nin Asya'da, Batı'nın doğu ve güneydoğuya doğru genişlemesini dengeleyecek askeri ittifaklar geliştirme yolunda yoğun çaba harcayacağını belirtmiştir. (Hekimoğlu, 2007: 71)

Eylül 1995'te Yeltsin'in BDT ülkelerine yönelik hazırladığı kanunda, Rusya Federasyonu'nun BDT ülkeleri ile yeniden entegrasyonun sağlanması amacıyla, ekonomik bağımlılığın yanı sıra güvenlik bağlamında da bir askeri ittifakın kurulmasının ve etkili bir ortak savunma sisteminin oluşturulmasının önemine işaret edilmiştir. Bu süreçte Başkan Yeltsin, Beyaz Rusya'nın, Şubat 1996'da RF'ye olan enerji borçlarını silmiştir. Bu minvalde Rus petrol – gaz endüstrisinin ana stratejisi, Orta Asya ve Hazar Bölgesindeki enerji kaynaklarının oluşturulmasında kilit role sahip olmaktır. Temmuz 1995'te LUKOil, Karabağ bölgesinde faaliyet göstermek amacıyla, Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi, İtalyan AGIP, Amerikan Penzoil ile tahmini 120 milyon metrik ton potansiyel kaynağa sahip bir anlaşma imzalamıştır.

Yeltsin döneminin yakın çevrede gerçekleşen diğer bir önemli gelişmesi, 25 Kasım 1994'te başlayan I. Çeçen Savaşı'dır. Cahar Dudayev'in 1992 tarihinde, Çeçenistan'ın Rusya Federasyonu'ndan ayrıldığını, bağımsız bir devlet olduğunu ve kendisinin de ülkenin ilk cumhurbaşkanı olduğunu ilan etmesi, Yeltsin'in Çeçenistan'a Rus Ordusunu yollaması sonucunu doğurmuştur. Rus Ordusunun Çeçenler karşısında beklenen başarıyı gösterememesi sebebiyle Yeltsin, 1996 yılında Çeçen yönetimi ile anlaşmak zorunda kalmıştır. (Hekimoğlu, 2007: 69)

Dış politikada bu gelişmeler yaşanırken içeride kapitalistleşme sürecinde tıpkı Batı'daki gibi çok zorlu ve gayri ahlaki uygulamaları yaşayan RF, mafyalaşma ve çeteleşmeyle karış karşıya kalmıştır. 1992 – 1998 yılları arasında RF yoğun bir depresyon, yüksek enflasyon, dibe vuran yaşam standartları, düşük istihdam – yoğun işsizlik gibi önemli problemler yaşamıştır. RF'yi sarsan derin sıkıntılar ülkede sık sık başbakan değişikliğine de yol açmıştır.

Yeltsin'in Başbakanlıkta başarılı olamadığı için değiştirdiği ilk isim Çernomirdin'dir. Çernomirdin'in yerine Sergey Kiriyenko getirilmiştir. Fakat Kiriyenko'nun başbakanlığı sadece beş ay sürmüştür. Ağustos 1998'de ülkede yaşanan büyük ekonomik kriz Yeltsin'i Dış İşleri Bakanı Primakov'a yöneltmiştir. Başbakan olan Primakov, Devlet Duma'sı ile işbirliği içinde hareket ederek, ihracat vergilerini yükseltmiş, yolsuzluklar için de soruşturmalar başlatmıştır. Ancak Yeltsin, Nisan 1999'da Primakov'u da görevinden alarak yerine Sergey Stepaşin'i atamıştır. (Hekimoğlu, 2007: 73)

Yeltsin bu dönemde birkaç başbakan değişikliği yapsa da başarılı olamamış, halkın %90'ı fakirlik sınırının altındaki yaşam koşullarında hayatını devam ettirmek zorunda kalmıştır. G7'lerin isminin G8'ler olarak değiştirilerek, Rusya Federasyonu'nun bu birliğe girmesi bile ülkenin ekonomik yapısında bir gelişmeye sebep olamamıştır. (Onay, 2003:136)

Boris Yeltsin iktidarının ilk yıllarında arkasına aldığı halk desteğini daha sonra yitirmiştir. Özellikle, 1998 ekonomik krizi Yeltsin rejiminin meşruiyetini yitirmesin sebep olmuştur. Devlette mevki sahipleri ülke yararına çalışmak bir yana çeşitli yolsuzluklara karışmışlardır ki bu, Yeltsin döneminin karakteristik bir özelliği olmuştur.

Son yaşanan gelişmeler ile Rus halkında ve yönetiminde, Yeltsin döneminde parçalanan iktidarı toparlayabilecek, yakın çevrede ve uluslararası arenada Rusya Federasyonu'nun saygınlığını tekrar kazandırabilecek, diğer yandan da reformlardan ödün vermeyecek bir kişinin iktidara gelmesi beklentileri hâkimdir. Rusya lideri Yeltsin bütün bu beklentileri göz önüne alarak tercihini o dönemde Başbakan olan Vladimir Putin'den yana kullanmıştır. Yeltsin görev süresinin dolmasına 6 ay kala, 31 Aralık 1999'da tüm görevlerini

Vladimir Putin'e devrederek istifa etmiştir. Bu kararla Rusya Federasyonu'nda Yeltsin dönemi kapanmıştır.

Yeltsin döneminde Rusya Federasyonu'nun dış politikası; Rusya Federasyonu'nu SSCB'nin uğradığı felaketten kurtarmak, sosyal ve ekonomik krizleri en az zararla atlatıp, eski SSCB topraklarında hâkimiyeti yeniden tesis etmek, eski SSCB sınırları etrafında ortaya çıkabilecek güç odaklarını dengelemek ve uluslar arası alanda yeniden süper güç statüsüne kavuşmak şeklinde özetlenebilir.

3.2.2 Putin Dönemi

3.2.2.1. Vladimir Vladimiroviç Putin'in Biyografisi

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, 7 Ekim 1952 tarihinde, SSCB döneminde adı Leningrad olan St. Petersburg Kenti'nde doğmuştur. Leningrad Devlet Üniversitesi Hukuk Bölümü'nden 1975'te mezun olan Putin, yüksek lisansını ekonomi alanında yapmıştır. Mezuniyetinin ardından, 1975'ten itibaren KGB'de çalışmaya başlayan Putin, bir süre Almanya'da görev yapmış, Leningrad'a dönmesinin ardından da üniversite yönetiminde görev almıştır. 1990'da Leningrad Şehir Konseyi'nde danışmanlık yapan Putin, 1991–1992 yıllarında da belediye başkan yardımcısı ve belediye konseyi dış ilişkiler komitesinin başkanı görevini yürütmüştür. Putin, 1996 yılına kadar St. Petersburg yönetiminde çeşitli kademelerdeki görevlerinin ardından, 1996'da Kremlin Sarayı Mülkiyet İdaresi Başkan Yardımcılığı'na atanmış ve bu görevini, 1997 yılına kadar sürdürmüştür. 1997 ve 1998'de Devlet Başkanlığı İdaresi Başkanı ile Devlet Başkanlığı Denetim İdaresi Başkanı olarak yapmıştır.

Putin, 1998–1999 yıllarında, Rusya İç İstihbarat Servisi FSB'nin başkanlığını yaparken, aynı zamanda, yeni Rusya'nın "Politbürosu" olarak da adlandırılan Rusya Güvenlik Konseyi'nin sekreterliği görevini yürütmüştür. Putin, 9–16 Ağustos 1999 tarihleri arasında başbakan yardımcısı ve başbakan vekilliği, 16 Ağustos'tan itibaren de başbakan olarak görev yapmaya başlamıştır. Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in 31 Aralık 1999'da istifa etmesinin ardından, Anayasa gereği, üç ay içerisinde devlet başkanlığı seçimi yapılıncaya kadar bu görevi vekâleten üstlenmiştir. Putin, 26 Mart 2000'de RF'da yapılan başkanlık seçimlerinde %50'nin üzerinde oy alarak, birinci turda devlet başkanı seçilmiştir. (Mikail, 2007: 63)

Putin'in seçim stratejistleri yoğun kamuoyu araştırmaları yaparak Rus seçmeninin ülkeyi yönetecek kişide hangi özellikleri aradıklarını tespit etmişlerdir. Buna göre Rus seçmenine göre zekâ % 60, dürüstlük % 57, politik tecrübe % 49, yönetim tecrübesi % 38, güçlü bir irade % 34 ve kişisel cazibe % 7 oranlarında öneme haizdi. 7 tam puan üzerinden

yapılan bir diğer araştırmaya göre ise Putin, enerjisi bakımından 6,1, fiziki kuvvet ve iletişim kabiliyeti bakımından 5,9, prensiplerine bağlılık bakımından 5,5, dürüstlük, görünüş ve karizma bakımından 5,4 puan almıştır. (Rutland, 2001: 168)

1996 yılında I. Rus-Çeçen Savaşını sona erdiren Hasavyurt Antlaşması ile Rusya Federasyonu yenilgisini kabul etmiş ve Çeçenistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Fakat RF, ilerleyen süreçte anlaşmadan doğan sorumluluklarını yerine getirmemiştir. Ayrıca Putin, 1999 yılında başbakanlığı döneminde Çeçenistan'ın RF toprağı olduğunu ileri sürerek RF'nin buraya müdahale hakkı olduğunu savunmuştur. Putin milliyetçi ve sert söylemlerle RF'nin kendi topraklarındaki terör eylemlerine müdahale hakkı olduğunu söylemiş ve geri adım atmamıştır. Bu nedenle Putin hiçbir uluslararası anlaşmayı ve insan haklarını dikkate almadan Çeçenistan'a sert askeri yöntemlerle müdahale etmiştir. Bu gelişmeler insan hakları ihlalleri ile Batı'da RF'ye karşı tepki oluştursa da uzun zamandır yoksulluk ve sefalete sürüklenmiş ve onuru kırılmış Rus halkı tarafından destek görmüştür. Rus halkı üzerinde Putin, ülkeye istikrar getirebilecek güçlü bir lider imajı uyandırmıştır. Bu imajın oluşturulmasında kontrol altında olan medya da önemli bir pay sahibidir. Ayrıca Putin medyayı, sadece seçim döneminde değil, iktidarının diğer dönemlerinde de kamuoyunu yönlendirmek için kullanmıştır.

3.2.2.2 Rusya Federasyonu'nda Putin Dönemi

Putin, başkanlığının ilk döneminde izlediği politikalarla Yeltsin döneminin devamı niteliğinde olmadığını, Rusya Federasyonu için yeni bir dönemin başladığını göstermiştir. Yeltsin, yeni bir devlet olarak kimlik arayışında olan Rusya Federasyonu'nu Avrupalı bir devlet olarak kabul etmiş ve Batı yanlısı bir çizgi takip etmiştir. Bunun sonucu olarak liberal politikalar izlemiş, ülkede demokratikleşme hamleleri yapmıştır. Fakat Batılı devletlerden beklediği desteği göremeyen Yeltsin tekrar Avrasyacı bir çizgiye dönmüştür. Fakat yolsuzluklarla ve büyük finans çevrelerinin siyasi hayatta öne çıkmasıyla mücadele edememiştir. Ülkede yaşanan derin ekonomik krize çözüm bulamayan Yeltsin kişisel zaaflarının kamuoyuna yansıması ile de bu profilden uzak bir devlet başkanı olduğu izlenimi vermiştir.

Putin ise "Her kim ki SSCB'nin çöküşünden dolayı üzülmüyor, onun kalbi yoktur. Her kim ki onu eski şekliyle canlandırmak istiyor, onun aklı yoktur." (Tellal, 2010) söylemleriyle ideolojilerden uzak, akılcı ve pragmatist bir lider olduğunu ortaya koymuştur. Hem komünistlerle hem de liberallerle işbirliği yaparak izlediği politikalar bu söylemlerini kanıtlayan niteliktedir.

Bir yandan piyasa ekonomisi reformlarını desteklerken, bir yandan eski Sovyet marşını RF ulusal marşı yapmıştır. Yeniden "Büyük Rusya"dan söz ederek SSCB'nin yıkılmasından bu yana toplumu etkisi altına alan "ulusal aşağılık kompleksi"ni aşmak için çeşitli adımlar atmıştır. İlk kez III. İvan tarafından kullanılan imparatorluk armasını RF'nin devlet arması olarak kabul ederek imparatorluk dönemine atıfta bulunmuştur ve RF'de imparatorluk özlemlerinden söz edilmeye başlanmıştır.

Bütün bunlar toplumda önemli yankı bulmuştur. Sadık devlet adamı olarak tanın Putin'in kararlı ve çalışkan tutumu kamuoyu desteğini artırmış ve Rus halkını arkasına almasını sağlamıştır. Bunda şüphesiz Çeçenistan sorununda izlediği politikaların da etkisi büyüktür.

Çeçen halkına karşı yürütülen savaş Putin tarafından kamuoyunu etkilemek için bir iç politika malzemesi olarak kullanılmıştır. RF'nin kurtuluşu için milliyetçilik ve devletçiliğe vurgu yapan Putin tarafından Çeçen savaşı Rus milliyetçiliğini güçlendirmek adına önemli bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. (Taşar, 2001: 133)

Putin, Çeçenistan'da yürüttüğü savaş ile ayrılıkçı hareketlere karşı geri adım atmayacağını göstermiştir. Baskıyı sadece Çeçenistan'da artırmamıştır. Diğer özerk bölgelerle ilgili de yeni yapılanmaya gitmiştir. Rusya Federasyonu'nu yedi ayrı "mega bölgeye" ayırmış ve valileri atama yetkisini üstlenerek yasalara aykırı davranan yerel yetkilileri görevden alma hakkını da Duma'nın onayından geçen bir yasayla elde etmiştir. Bu yasa Putin'e, mahkeme kararlarına göre federal yasaları ihlal eden valileri ve bölge yetkililerini görevden alma ve Duma'nın üçte ikisinin onayıyla yerel parlamentoları dağıtma hakkını vermektedir.

Devlet Başkanı Putin, SSCB'nin dağılmasından sonra yerel yönetimlerin merkezi hükümetin aleyhine güç kazandıklarını ve zengin yerel bölgelerin gelirlerini merkezi yönetimle paylaşmak istemediklerini iddia ederek yerel bölgeler üzerinde denetimi artırmıştır. Putin bunu ülkenin ekonomik sorunlarını çözmede bir yol olarak görmüştür. Ayrıca yerel yasaların beşte birinin federal anayasaya aykırı olduğunu ileri sürerek bölgeler üzerindeki denetimi daha da artırmıştır. (Mikail, 2007: 68)

Putin döneminde iç politikada yaşanan önemli bir gelişme de "oligark" olarak nitelenen büyük iş çevrelerine karşı yürütülen sindirme hareketleridir. Yeltsin döneminde yapılan özelleştirmelerin çoğunu alan, SSCB'nin dağılması sonrası çöken ekonomiye rağmen sürekli büyüyen oligarklar, pozisyonlarını kaybetmemek için Yeltsin'in 1996 başkanlık seçimlerini kazanmasına yardımcı olmuş ve daha sonra ölçüsüz derecede Kremlin'i etkilemeye başlamıştır. Dünya petrol rezervlerinin yüzde 20'sine ve doğalgaz rezervlerinin yüzde 40'ına sahip RF'de bu isimler, ilk etapta petrol, gaz ve diğer madenleri ele geçirmiştir.

Daha sonra ise, medya ve bankacılık sektörlerine de el atmışlardır. Putin, başta oligarklar olmak üzere işadamlarına bir dizi operasyonlar yaparak sınırlarını hatırlatmıştır. Bu operasyonlar sırasında ülkeyi terk eden birçok zengin iş adamı olmuştur. Putin oligarklarla olan mücadeleyi büyük ölçüde kazanmıştır ve Kremlin'le aralarına mesafe koymuştur.

Rus dış politikasında asıl değişiklikler Putin döneminde gerçekleşmiştir. Vladimir Putin Rusya Federasyonu Devlet Başkanı seçildiğinde RF'nin siyasal hayatının temel iki eksenini oluşturan Avrasyacılık ve Atlantikçilik eksenlerinden hangisini benimseyeceği net değildir. Başkan seçildikten sonra ilk dış gezisini Çin'e yapması, Kuzey Kore ile iyi ilişkiler kurma çabaları, NATO'nun genişlemesine şiddetle karşı çıkması Avrasyacı bir yol takip edeceği izlenimi vermiştir. Fakat 11 Eylülden sonrası Putin, politika değişikliğine giderek Asya ile ilişkilerini geliştirmenin yanı sıra Batı ile de bütünleşme kararı almıştır. 11 Eylül sonrası Rusya Federasyonu artık ABD ile rekabet eden değil işbirliğine giden bir görünüm sergilemiştir.

Putin belli bir ideoloji ile değil, faydacılık prensibi ile hareket eden bir liderdir. Bu özelliği dış politikada, Asya ülkeleri ile Avrasyacılık bağlamında ilişkiler yürütüp, Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü, Şanghay İşbirliği Örgütü gibi ittifaklar ve işbirliği örgütleri kurarken, Avrupa ülkeleri ile de yakın ticari ve siyasi ilişkiler kurmayı ihmal etmemesi şeklinde tezahür etmiştir. Putin Almanya, İtalya ve İngiltere gibi Batı ülkelerini ziyaret edip G8 gibi uluslararası toplantılara katılmıştır.

10 Ocak 2000'de Rusya Federasyonu yeni Güvenlik ve Savunma Doktrinini kabul etmiştir. Dış Politika Konsepti ise Yeltsin'in başkanlık süresi dolmadan Putin'e görevi devretmesi sonrası yapılacak başkanlık seçimlerinden iki gün önce görüşülmüş ve bazı temel ilkeler belirlenmiştir. Bu iki değerlendirme ışığında, Putin iktidarı döneminde Moskova'nın uluslararası politikalarında ne gibi yenilikler olacağı konusundaki ilk işaretleri kısaca şöyle ifade edilebilir:

— Daha Aktif Dış Politika: Geniş bir düzlemde, daha yaratıcı ve girişimci bir çizgi izlemek, eski dostlarla ilişki tazelemek, yenilerini kazanmak için öneriler hazırlamak

— Daha Açık Dış Politika: Yeni 'demir perde' ve 'duvarlar' örülmemesi, Batı'yla işbirliği, uluslararası örgütleri etkin biçimde kullanma

—Bağımsız Dış Politika: Rusya Federasyonu'nun her konuda kendi çıkarlarına göre tutum alması, herhangi bir devlet ve devletler grubunun yörüngesinde hareket edilmemesi, ekonomik ve siyasi kısa vadeli kazanımlar için uzun vadeli hedeflerden ödün verilmemesi

—Ulusal Çıkarlar Temelinde Dış Politika: Siyasi, ekonomik, askeri vs. konularda Rusya devletinin çıkarlarının öncelikli olması, en başta yurtdışındaki Rusların korunması

—Pragmatik Dış Politika:

a. Uluslararası alanda neyin önemli ve sonuç alıcı, neyin önemsiz ve zaman kaybettirici olduğunun saptanması,

b. Batıyla önemsiz konularda çatışmaya girilmekten vazgeçilmesi, ama uluslararası fırsatlardan sonuna kadar yararlanılması,

c. Dış ilişkilerin Rusya Federasyonu'na yabancı yatırımcı çekmeye yönelik olarak esnekleştirilmesi. (Mikail, 2007: 82-83)

Putin açısından uluslararası politikanın en önemli iki kavramı, realizm ve pragmatizmdir. Realist ve pragmatist bakış açısı ile bakıldığında dünya ekonomisinin küreselleşmesi, dünya ekonomisi ve politikasında uluslararası kurumların ve sistemlerin (G8, IMF, Dünya Bankası vb.) artan rollerin kuvvetlenmesi Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu ekonomik ve siyasi güçle küresel ölçekte hamle yapabilmesi için gerekli görülmektedir.

Bununla birlikte, çok kutuplu dünya tezini savunan RF açısından Avrupa'da, Asya-Pasifik bölgesinde, Afrika'da ve Latin Amerika'da bölgesel bütünleşmenin gelişmesi beklenen ve hedeflenen dış politika kalemleridir. Son olarak bölgesel güçler arasındaki askeri - siyasi husumetin, ayrılıkçılığın, etnik, milli ve dini fanatizmin artması dünya düzeninde mevcut güçler arasındaki anlaşmazlık alanlarını kullanarak hedefine varmak isteyen Putin Rusya'sı için üzerinde çalışılan alanlardır. (Tezkan, 2001: 226)

Putin Rusya'sının temel dış politikası "çok kutuplu dünya" tezine dayanmaktadır. ABD ile Avrupa, onlarla başka ülke ve bölgeler arasındaki çelişkileri ustaca kullanmayı amaçlamaktadır. Bu politika kapsamında RF; Çin, Hindistan, Uzak Doğu ve Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini yeniden güçlendirmiştir. İran, Irak, Libya gibi ülkelerle siyasi ve askeri ilişkileri pekiştirmeye hazır olduğunu ortaya koymuştur. Son dönemlerde Fransa, İngiltere ve Almanya ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır.

Putin'in dış politikasında yer alan çok yönlü ekonomik hedefler, Avrupa ve gelişmiş Asya ülkeleri ve ABD ile ticari ortaklıklar kurulması, ekonomide yabancı sermayeyi ülkeye çekebilecek çeşitlendirmenin sağlanmasıdır. Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik de bu hedefler doğrultusunda atılmış adımlardan biridir.

Kremlin'in dış politikasının en önemli boyutlarından biri diğeri, NATO'nun güçlenmesine ve doğuya doğru genişlemesine engel olmak, son zamanlarda konum kaybeden Birleşmiş Milletler'i yeniden etkinleştirmek, AGİT'ten daha aktif yararlanmaktadır.

Rusya Federasyonu dış politikasının bölgesel ölçekte en önemli amaçlarından biri de Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleriyle bağların kuvvetlendirilmesidir. Putin'in BDT ile ilgili, BDT'ye üye ülkelerle olan ikili ve çok taraflı ilişkilerin RF'nin milli güvenlik gerekleri

ile uyum içinde olmasının temini, BDT üyesi ülkelerin içindeki ihtilafların çözümünde müşterek gayret sarf edilmesi, BDT üye ülkeleri arasında siyasi ve askeri işbirliği geliştirilirken, uluslar arası terörizm ile mücadele ve güvenlik konularına özel önem atfedilmesi, Hazar Denizi'nin statüsü için bir formül geliştirilmesi öncelikli konulardır. (Tezkan, 2001: 232)

Rusya Federasyonu, hem BDT üyelerine hem de stratejik önemde gördüğü ülke ve bölgelere yönelik olarak, başta doğalgaz ve petrol olmak üzere enerji kaynaklarını etkin biçimde kullanmak, silah ticaretini hızlandırmak, ikili ve bölgesel işbirliklerini güçlendirmek niyetindedir.

Rusya Federasyonu'nun ABD ile olan ilişkileri ise Putin'in iktidara geldiği dönemde gerilim yol açan konular dolayısı ile gergindir. ABD'nin NATO'nun genişlemesine yönelik planların RF'nin nüfuz alanı olarak gördüğü Doğu Avrupa'ya yönelik olması iki ülke ilişkilerinde soruna sebep olmuştur. Bununla birlikte ABD'nin nükleer koruma şemsiyesi karşıtı savunma anlaşmasına yanaşmaması ve RF'nin Çeçenistan politikasını eleştirmesi hususları iki ülke ilişkilerini olumsuz etkileyen temel konulardır. En önemli gerginlik noktalarından biri de, ABD'nin, uluslararası arenada, diğer devletlerin ve BM'nin itirazlarına aldırmadan salt kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmesidir. (Hekimoğlu, 2007: 230)

11 Eylül 2001 sonrasında, pragmatist bir yaklaşımla Putin'in ABD'ye uluslararası terörizmle mücadelede destek vereceğini açıklaması, ABD'nin Afganistan operasyonuna muhalefet etmemesi, Orta Asya ülkelerinde yeni Amerikan üstlerinin konuşlandırılmasını desteklemesi iki ülke arasında gerginliği azaltmıştır. Moskova NATO'nun genişlemesine ve ABD'nin Nükleer Saldırılara Karşı Savunma Antlaşması'ndan çıkmasına da muhalefet etmeyerek politika değişikliğine gitmiştir. Buna karşılık ABD'de, RF'nin Çeçenistan politikasına muhalif tutumundan vazgeçmiştir.

Rusya Federasyonu'nu yeniden bir süper güç haline getirmek için "Dış Politika-Dış Ticaret-Enerji İhracatı" bağını öncelikli kılan Putin, bu yeni anlayışı yaygınlaştırmak için yoğun çaba sarf etmektedir. Yeltsin dönemine kıyasla Putin döneminde dış gezi ve temaslarda kat-kat artış gözlenmektedir. Bu aktifliğin dayandığı yeni politikanın yöneldiği geniş yelpazeyi, Putin'in gittiği ülkeler göstermektedir. Orta Asya'dan Kafkasya'ya, Orta Doğu'dan Balkanlar ve Uzak Doğu'ya kadar daha aktif politikalar oluşturmaya çalışmaktadır.

Rusya Federasyonu'nun, kendisinin de bir parçası olduğu Avrasya'yı bırakıp Batı ile entegre olması yeniden süper güç olmak isteyen RF için akılcı ve realist bir politika değildir. Çünkü "dünya nüfusunun yaklaşık %75'i Avrasya'da yaşamaktadır ve hem ekonomik girişimler hem de yer altı zenginlikleri bakımından dünyanın fiziksel zenginliklerinin çoğu

Avrasya'dadır. Avrasya dünya GSMH' sının %60'ına ve bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne (%75) sahiptir. Avrasya aynı zamanda dünyanın siyasal olarak en iddialı ve dinamik devletlerinin bulunduğu yerdir. ABD'den sonra en büyük altı ekonomi ve en büyük altı silah alıcısı Avrasya'da bulunmaktadır. Dünyanın biri hariç resmi olarak bilinen tüm nükleer güçleri ve de gizli nükleer güçlerinin tümü Avrasya'da bulunmaktadır. Bölgesel hegemonya ve küresel etki heveslisi olan, dünyanın en kalabalık nüfuslu iki devleti Avrasyalıdır. ABD önceliğinin bütün potansiyel siyasi ve ekonomik meydan okuyucuları Avrasyalıdır." (Mikail, 2007: 97)

Putin, İzvestiya gazetesinde yayınlanan makalesine, "Avrasya'nın Yeni Bütünleşme Projesi-Bugün Doğan Gelecek" ismini vererek Avrasya gerçeğine uygun politikalar yürütüleceğinin işaretlerini vermiştir. Putin makalesinde, 1 Ocak 2012 tarihinde Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Beyaz Rusya'nın yeni bir ittifak projesine (Gümrük Birliği) başlayacaklarını ve bu projenin sadece bu üç ülke için değil tüm eski SSCB cumhuriyetleri için önemli olduğunu vurgulamıştır. Putin, yaşanan son mali krizlerden sonra dünya ülkelerinin daha çok bütünleşmeye gereksinim duyduğunu söyleyerek, bölgenin yeni bir uluslararası örgüte, Avrasya Birliği'ne gereksinim duyduğunu öne sürmüştür. (Hilalov, 2012: 250-255)

Rusya Federasyonu'nun Avrupa ile olan ilişkilerine bakıldığında ilk olarak ekonomik ve enerji ilişkilerinin boyutu dikkat çekmektedir. RF'nin dış ticaretinin % 35'ini Avrupa ülkeleri teşkil etmektedir; 2001 verilerine göre ticaret hacmi 82 milyar Euro seviyesindedir. AB ihtiyaç duyduğu doğalgazın % 41'ini, Petrolün % 21'ini RF'den ithal etmektedir. (Hekimoğlu, 2007: 217) RF, AB ülkelerine enerji sağlayan birincil kaynak ülke olması karşılığında AB de RF'ye yatırım yapacaktır. RF, 1997 yılına kadar AB ile önceliği ekonomik ilişkilere vermiştir. 1997 sonu itibari ile aradaki siyasi diyalog da pozitif gelişim göstermiştir. Fakat AB'nin ilişkileri daha ileriye götürmek için RF'den bazı talepleri vardır. Bunlar; nükleer potansiyelin düşürülmesi, yatırım ve bankacılık yasalarının hazırlanmasının hızlandırılması, adalet ve yargının demokratik sınırlar içerisinde işler hale getirilmesidir. (Hekimoğlu, 2007: 218)

Rusya Federasyonu, Batı ile olan siyasi ilişkilerinin önemli bir kısmını AGİT, Avrupa Konseyi, AB ve NATO gibi uluslararası örgütler aracılığıyla yürütmektedir. Bu örgütlerden AGİT, siyasi ve ekonomik yaklaşım yerine hümanist yaklaşımı benimsemesi ve faaliyet alanını eski Yugoslav cumhuriyetleri ve Balkanlarla sınırlı tutması nedenleri ile uluslar arası alanda güçlü bir rol alamamıştır. Buna karşılık RF, 8 Ocak 2001'de, "AGİT için Gündem Listesi" ve "Daimi Kurul ve Ona Bağlı Kuruluşların İşlerini Geliştirmeye Rusya

Federasyonu'nun Bakışı" adlı iki önerge sunarak AGİT'in faaliyetlerinin geliştirilmesi ve Avrupa'da daha aktif rol oynaması için çeşitli çalışmalar yapmıştır.

Rusya Federasyonu'nun bölgesel işbirliği politikaları çerçevesinde ilişkilerini yürüttüğü Şanghay İşbirliği Örgütü'ne yaklaşımında üç unsur mevcuttur. Birincisi RF'nin kendi nüfuz alanı olarak gördüğü Orta Asya coğrafyasında, özellikle Özbekistan ve Kırgızistan'da Amerikan askeri üstlerinin bulunması ve bölge devletlerinin ABD yönetimiyle doğrudan ilişki kurabilir hale gelmesinin, RF tarafından tehdit olarak algılanmasıdır.

İkinci olarak RF, ŞİÖ'yü bölgede Çin ile işbirliği fırsatlarını geliştirebileceği, değerlendirebileceği ve karşılıklı güç dengesini sağlamaya yarayan bir platform olarak görmektedir. ABD'nin, "Yeni Dünya Düzeni" projesi, bu dönemde, RF ve Çin'in birbirine yakınlaşması sonucunu doğurmuştur. Üçüncü bir unsur da, Moskova'nın, ŞİÖ'nün, bulunduğu coğrafyadaki artan etkinliği sebebiyle, bunu ABD ve Batılı ülkelere karşı koz olarak kullanabilmesidir.

Orta Asya Cumhuriyetleri dış politikalarını üç temel üzerinde inşa etmişlerdir. Birincisi, ABD, Çin, RF ve İran gibi etkin ve güçlü ülkelerle siyasi ve güvenlik anlamında bir denge politikasının izlenmesidir. İkinci olarak, bölgedeki örgütlenmelerle karşılıklı bağımlılığın arttırılması planlanmıştır. Üçüncüsü ise, dış politikalarının iç politikalarının bir sonucu olarak şekillendirmeleridir. ŞİÖ, tüm bu cumhuriyetlere yukarıda saydığımız konularda hareket kabiliyeti sağlamaktadır; Pekin ve Moskova'nın, bu ülke liderlerine demokratikleşme ve insan hakları konularında eleştiri yöneltmemeleri de memnuniyetle karşılanmaktadır.

Bölge devletleri, ŞİÖ'yü Çin ile diyalog sağlayabilecek bir platform olarak görmekteyken, RF, bu ilişkinin kendi kontrolü dâhilinde gelişmesi stratejisini gütmüştür. ABD'nin Afganistan harekâtı kapsamında bölgeye askeri müdahalesi güç dengelerinde önemli bir değişim yaratmıştır. Bu coğrafyadaki güç mücadelesi iki kutuplu bir hal almış; bir kutupta ABD'nin, diğer kutupta RF ve Çin liderliğindeki ŞİÖ'nün bulunduğu bir yapı ortaya çıkmıştır. (G. Oğan, 2007: 57-63)

3.3. Medvedev Dönemi

14 Kasım 2005′te Putin tarafından Rusya Federasyonu Başbakan Birinci Yardımcısı olarak göreve atanan Dimitri Medvedev, 2 yıl sonra 10 Aralık 2007'de iki dönem başkanlık yapan Putin'den sonra Rusya Federasyonu Devlet Başkanı adayı olmuştur. Medvedev, seçim sürecinde özgürlükçü ve reformist söylemlerle kampanyasını yürütmüştür. (Dmitry Medvedev, 2012) Yapılan seçimlerin ardından, 2 Mart 2008 yıllında % 70 oranında büyük bir oy oranıyla RF'nin yeni devlet başkanı olmuştur.

Medvedev'in devlet başkanı olduktan sonra karşılaştığı ilk önemli sorun Kafkasya'da yaşanmıştır. Gürcistan ve Güney Osetya arasındaki küçük çaplı çatışmalar iki taraf arasında savaşa dönüşürken Medvedev üç aydır Kremlin'de bulunuyordu. Bölgede yükselen gerilimin savaşa dönüşmesi ise Güney Osetya'nın tek taraflı olarak bağımsızlık ilan etmesi üzerine yaşanmıştır. Gürcü askeri gücü 7 Ağustos 2008'de Güney Osetya'nın başkenti Tshinvali'ye kapsamlı bir askeri harekât düzenlemiştir. Gürcü birliklerinin başkent Tskhinvali'ye yönelik ağır topçu ateşiyle başlayan harekât, kısa sürede bütün alanın Gürcistan'ın kontrolüne geçmesi ile sonuçlanmıştır.

Güç ve statükodan yana Putin'e göre ılımlı ve özgürlükçü görülen Medvedev bu sorunun çözümünde Putin gibi güç kullanma yolunu seçmiştir. Gürcü operasyonuyla neredeyse eş zamanlı olarak başlayan Rus karşı harekâtı sonucunda Rus askeri gücüne direnemeyen Gürcü kuvvetleri aynı gün ilk önce Güney Osetya'nın başkenti Tskhinvali'yi sonrasında da 11 Ağustos itibarıyla Güney Osetya topraklarının tamamını terk etmek zorunda kalmıştır. (Çelikpala, 2008)

Başta ABD olmak üzere uluslararası toplumun ateşkes çağrıları üzerine RF Devlet Başkanı Dmitri Medvedev ile Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili arasında 16 Ağustos 2008'de ateşkes anlaşması imzalanmıştır.

Rusya Federasyonu Parlamentosu, BM Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarının tanınması tavsiyesi kararını almıştır. Bunun üzerine Medvedev, RF'nun 26 Ağustos 2008 tarihinde uzun süreden beri fiili olarak bağımsız davranan Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanıdığını kamuoyuna duyurmuştur. Rusya'nın almış olduğu bu tanıma kararı, uluslararası kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır.

Medvedev döneminde Kafkasya'da yaşanan bir diğer önemli gelişme 2009 yılında meydana gelmiştir. 2009 yılında Rusya Federasyonu, 1999 yılından itibaren Çeçenistan'da 10

yıldır sürdürdüğü "Terörle Mücadele Operasyonları"nı sonlandırma ve bu kapsamda 20 bin Rus askerini Çeçenistan'dan çekme kararı almıştır.

Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev, Nisan başında Londra'da düzenlenen G20 Zirvesi'nde "Terörle mücadele operasyonlarında değişiklik yapılması için durumun müsait olduğu görüşündeyim. Bu, İçişleri Bakanlığı'na bağlı birliklerin artık görevlendirilmeyeceği değil, sadece terörle mücadele operasyonlarının bazı öğelerinin artık kullanılmayacağı anlamına geliyor. Herhangi bir olayda elbette harekete geçmek zorundayız" diyerek Çeçenistan politikasındaki değişiklikleri uluslararası kamuoyuna duyurmuştur.

Medvedev'in açıklaması sonrası Rusya Federasyonu'nun iç güvenlikten sorumlu gizli servisinin başkanı Aleksander Bordnikov, ülkesinin Çeçenistan'da 10 yıldır süren terörle mücadele operasyonlarını sona erdirdiğini resmen açıklamıştır. Bordnikov, açıklamasında, bu adımın Çeçenistan'da durumun normale dönmesine hizmet etmeye yönelik olduğunu vurgulamıştır. (www.dw.de, 2012)

RF'nin yakın çevresinde gelişen bu gelişmeler yaşanırken Medvedev dönemi ABD ile ilişkilerin işbirliği odaklı yürütüldüğü bir dönem olmuştur. ABD ile RF arasında 1991 yılında imzalanan ve stratejik silahların sınırlandırılmasını içeren START I anlaşmasının süresi 5 Aralık 2009'da dolmuştur. Bunun üzerine Medvedev, START I'in yerini alacak yeni bir anlaşma için ABD ile görüşmelerin yürütüldüğünü açıklamıştır. 2009 yılında iki devlet arasında yürütülen müzakerelerden herhangi bir sonuç alınamamıştır. Devam eden görüşmeler sonucu 2010 yılında iki tarafın üzerinde mutabık kaldığı bir anlaşma metni oluşturulmuştur. Anlaşma metni RF Devlet Başkanı Medvedev ve ABD Başkanı Obama tarafından 8 Nisan 2010'da Çek Cumhuriyeti'nin başkenti Prag'da imzalanmıştır. (www.radikal.com, 2012)

Bu anlaşmaya göre Soğuk Savaş yıllarında 40 bini bulan nükleer başlıklar, 1550 seviyesine ve fırlatma sistemleri de 800'e indirilecektir. Her iki tarafa da silahsızlanma sürecini tamamlaması için 7 yıl süresi tanınmıştır. (www.tr.euronews.com, 2012) Medvedev anlaşmayı imzalamasına rağmen RF'nin, ABD'nin füze kalkanı projesinden tedirgin olması durumunda anlaşmadan çekilebileceğini de açıklamıştır. Anlaşma 2011 yılında iki ülke parlamentoları tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girmiştir.

Rusya Federasyonu, "Arap Baharı" sürecine temkinli yaklaşmaktadır. RF'nun temkinli yaklaşma nedenlerinden biri, "yakın çevre"si olarak nitelendirdiği Kafkasya ve Orta Asya bölgesinin süreçten etkilenme olasılığıdır. Bu nedenle RF, demokrasiye vurgu yapmakla birlikte gelişmeleri ülkelerin iç meseleleri olarak değerlendirmeyi tercih etmiştir. (Kayrak, 2011)

Medvedev, RF Başkanı olduktan üç ay sonra Güney Osetya savaşı yaşanmıştır. Başkanlıktan ayrılırken ise Ortadoğu'daki en önemli müttefiki Suriye krizi yaşanmaktadır. Medvedev, başkanlığı dönemi boyunca dış politikada bir önceki dönemin devamı niteliğinde politikalar yürütmüştür. (www.rusya.ru, 2012)

3.3. Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikalarında Enerji Faktörü

3.3.1. Kafkasya'da Boru Hatları ve Enerji Güvenliği

Kafkasya;

— Akdeniz - Ege Denizi - Marmara Denizi – Boğazlar – Karadeniz - Azak Denizi gibi sıralı iç denizlerin vücuda getirdiği bir su koridorunun ucunda bulunan,

— aynı zamanda Hazar Denizi ile daha ziyade Doğu'ya bağlanan,

— Fırat ve Dicle nehirleri ile Basra Körfezi ve Hint Okyanusu su koridoru ile bütünlük arz eden,

— Bütün bu özellikleri ile Kuzey – Güney, Doğu – Batı doğrultularında geçiş yollarının kesiştiği hem bölge için hem de dünya için büyük önem arz eden havzadır. (Berkok, 1958: 2)

Kafkasya, Rusya Federasyonu'nun Avrupa bölümünü, Orta Asya ve Anadolu'ya ve Anadolu üzerinden Orta Doğu'ya bağlamaktadır. Orta Asya açısından ise Anadolu'ya ve devamında Avrupa'ya açılan kapı niteliğindedir. Doğu-Batı yönünde Orta Asya'nın denizlere ulaşmasını mümkün kılan en kısa ve uygun istikametler üzerindedir. Hazar Denizi'nin Karadeniz'e çıkışını sağlayan en kısa yol Kafkas güzergâhından yapılabilmektedir. (Davutoğlu, 2001: 129)

Stratejik konumu yanı sıra yer altı ve yer üstü zenginliklerine de sahip olan Kafkasya Havzası için büyük güçler arasında yüzyıllarca süren güç mücadeleleri yaşanmıştır. 20. yy'ın henüz başında yaşanan Bolşevik Devrimi sonrası kurulan SSCB dönemi zorunlu göç politikaları ve sürgünlere rağmen bölge için nispeten sakin bir dönemdir.

SSCB'nin dağılması sonrası yaşanan süreç ise birçok bölge gibi Kafkasya için de büyük güçlerin 19. yy'da olduğu gibi 21. yy'da da "Büyük Oyun"u sahneledikleri bölge olmuştur. Kafkas Havzası üzerinde hem küresel güçlerin hem de bölge güçlerinin güç mücadelesine girmesinin en önemli nedeni enerjidir. Amerikalı ünlü stratejist Brzezinski de bölgenin önemine şu sözlerle işaret etmektedir: "Bugün birçok şeyin tarihtekinden farklı olmasına karşın, İç Asya'nın halen dünyadaki geçiş noktası özelliği taşıması değişmiştir. Üstelik bölgenin doğal ve ekonomik kaynakları, bugün birçok ülkenin ve birçok şirketin bölgede önemli atılımlar yapmalarına neden olmaktadır. Bu da bize bölgenin bugünkü önem algılamasının tarihsel olandan daha güçlü olduğunu göstermektedir. (Karabulut ve Yalçın, 2012: 170)

Enerji modern dünyanın vazgeçilmez bir öğesidir. Bugün üretimin temel girdisi konumuna gelen enerjinin ticaret hacmi, dünya ticaretinin yarısından fazlasına denk gelmektedir. (Özden, 2006: ss. 59-67) Bu durumuyla enerji sektörü dünyanın en güçlü sektörü durumundadır. Bu özellikleri ile enerji, enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler ya da geçiş güzergâhında bulunan güçler tarafından ekonomik ve politik bir silah olarak kullanılabilmektedir. Enerjinin yaşadığı bu dönüşüm ise enerji güvenliğini dünya gündemine taşımıştır.

Enerji güvenliği, enerjinin arz kaynakları çeşitlendirilmiş, kesintisiz, temiz ve yeterli miktarda uygun fiyatlarla ve zamanında temin edilmesidir. Mevcut durumda enerji güvenliği ile ilgili endişeler söz konusudur. Enerji arz güvenliği ile ilgili endişelerin başlıca kaynağı, dünya enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü karışlayan coğrafyaların politik ve ekonomik olarak istikrarsız ve güvenlik riski taşıyan bölgeler olmasıdır. Enerji arz güvenliğini etkileyecek potansiyele sahip güvenlik riski taşıyan bölgelerden biri de Kafkasya'dır.

Kafkasya Havzası, sahip olduğu enerji kaynakları ve petrol zengini Ortadoğu bölgesine yakınlığı ile dünya enerji piyasasında stratejik ve kilit bir noktadadır. Bölgenin etkin gücü Rusya Federasyonu'nun yanı sıra, enerji zengini ülkeler sahip oldukları stratejik kaynaklar ile bölgesel ölçekte önemli roller üstlenmektedir. Enerji kaynakları zengini ülkeler ile enerji ithal eden ülkeler arasında enerji transferinin güvenle yapılması konusu ise bölge içinde yeni aktörlerin aktif rol oynamasına sebep olmaktadır. Gürcistan enerji zengini bir ülke olmamasına rağmen enerji koridoru üzerinde olması, Orta Asya ülkeleri için adeta Batı'ya açılan bir kapı (Karabulut ve Yalçın, 2012: 170) niteliği taşıması dolayısı ile küresel güçler arasında mücadeleye sebep olan önemli bir transit ülke konumdadır.

Kafkasya ve Orta Asya, petrol ve doğalgazının uluslararası pazarlara sunumu tankerler ve boru hatları ile olmaktadır. Burada asıl rolü ise boru hatları üstlenmektedir. Boru hatları diğer taşıma araçları ile karşılaştırıldığında gözle görülür avantajlar sağlamaktadır. Normal koşullar altında inşa edilmeleri kolay olan boru hatları uygun işletim sistemleri ile büyük miktarların taşınmasını açık deniz gemiciliği hariç diğer tüm taşıma araçlarına oranla daha uygun bir maliyetle gerçekleştirebilmektedir. Boru hatları, en ideal toplu nakliye araçları olup genel olarak yüksek oranlı bir güvenirliliğe sahiptir. Boru hatlarının güvenliği, boru hatlarının inşaatı ile başlayan bir süreçtir. Eğer güvenli bir hat inşa edilmezse daha sonra işletme esnasında çok ciddi problemler yaşanmaktadır. (Deniz, 2007: 93-107)

Rusya Federasyonu, boru hattı inşası konusunda uzun yıllara dayanan bir deneyime sahiptir. Rusya Federasyonu'ndaki doğalgaz boru hatlarının %13'ü hâlihazırda 30 yılı aşkın bir süredir, %20'si 20 ile 30 yıl arasında ve yalnızca %34'ü 10 ile 20 yıl arasında bir süreden

beri işletilmektedir. RF'deki boru hattı sisteminin uzunluğu, petrol alanında 47.000 km'ye, gaz alanında ise 378.000 km'ye ulaşmıştır.

SSCB'nin dağılması sonrası petrol ve doğalgaz zengini Orta Asya ülkeleri, Rusya Federasyonu'ndan bağımsız olarak kendi enerji transfer koridorları ile sahip oldukları zenginliği pazarlamayı ve tam ekonomik bağımsızlığa sahip olabilecekleri politikalar izlemeyi hedeflemişlerdir. Bu hedefler doğrultusunda RF'nin muhalefetine rağmen ABD ve Avrupa'nın da desteği ile yeni enerji koridorları oluşturmuşlardır.

Özellikle Hazar Havzası petrol-doğalgaz kaynaklarının doğrudan Batı pazarlarına ulaştırılmasını öngören ve 21. yüzyılın "ipek yolu" olarak görülen Doğu-Batı Enerji Koridoru bölge ülkeleri tarafından çok önemsenmektedir. Doğu-Batı Enerji Koridoru Projesi, Trans-Hazar ve Trans-Kafkasya petrol ve doğalgaz boru hatlarının yapımına dayanmaktadır. Doğu-Batı Enerji Koridoru özünde Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin enerji kaynaklarının Batı pazarlarına güvenli ve çeşitli güzergâhlardan ulaştırılmasını öngörmektedir.

Fakat RF'nin muhalefeti, bölgenin hala istikrara kavuşmamış yapısı, transit bölge konumundaki Kafkasya'da süre gelen çatışma ve güvensizlik ortamı boru hatları ve güvenliğini önemli ölçüde etkilemekte ve bu enerji koridorlarının hızlı yapılanma sürecine sekte vurmaktadır.

Buna rağmen bölgede var olan ve hali hazırda yürütülmeye çalışılan petrol ve doğalgaz boru hatları ve projeleri mevcuttur. Bunlar: Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı, Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı ve Hazar Geçişli (Türkmenistan-Türkiye-Avrupa) Doğalgaz Boru Hattı tasarılarını kapsamaktadır.

3.3.1.1 Petrol Boru Hatları

3.3.1.1. Bakü - Novorossisk Petrol Boru Hattı

Marco Polo'nun seyahat notları kaynak kabul edilirse Bakü'de petrolün çok eski dönemlerden beri bilinip kullanıldığı bu notlarda görülecektir. Polo, 13. yüzyılda Karadeniz sahillerinden Çin'e seyahatini yazarken Bakü'de çıkarılan petrolün develerle komşu topraklara ve ayrıca başka ülkelere taşındığını belirtmektedir. (Sarıahmetoğlu Karagür, 2007: 11)

Azerbaycan hem kendi ülke topraklarında sahip olduğu petrolle hem de önemli petrol ve doğalgaz rezervlerinin bulunduğu Hazar Denizi'ne komşu olması dolayısıyla Kafkas Havzası'nda jeostratejik bir konumdadır. SSCB döneminde, Havza petrollerinin işletimi ve uluslararası pazara sunumu Moskova aracılığıyla yapılmıştır. SSCB sonrası dönemde

Azerbaycan siyasi, ekonomik, sosyal kalkınma ve bağımsızlığını sağlayabilmek için RF'dan bağımsız enerji politikaları izlemek istemiştir.

Hazar enerji kaynaklarının uluslararası piyasaya arzı oldukça maliyetlidir. Bölge devletlerinin açık denizlere kıyılarının bulunmayışı, bölgenin yer yapısından kaynaklanan olumsuzluklar ve karşı karşıya bulunulan siyasal istikrarsızlık maliyeti artıran sebeplerden birkaçıdır. En önemli sebep ise bölgede ve Kafkasya kuşağında yaşanan çatışmalar ve güvenlik ortamının bulunmayışıdır. Güvenlik riski dolayısıyla tasarlanan enerji nakil hatları en kısa yolları izleyememekte bu da maliyeti artırmaktadır.

Bütün bu sebepler "erken üretim petrolü" kavramının literatüre girmesine neden olmuştur. Buna göre; bölgede çok büyük yatırımlara girişilmeden önce ilk aramalarla elde edilecek petrol, deneme mahiyetindeki boru hatlarıyla uluslararası piyasalara ulaştırılacak, eğer erken petrol alıcı bulabilirse bundan sonra "ana ihraç boru hattı"na geçilecektir.

Erken petrolün hangi yolla taşınacağı ve pratikteki başarısı, çok daha yüksek hacimde petrolü taşıyacak olan ana ihraç boru hattı güzergâhına yönelik kararın belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle, erken petrolün taşınma güzergâhına yönelik kararın alınması süreci, küresel ve bölgesel aktörler arasında mücadele yaşanmasına yol açmıştır. Türkiye, Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı projesine olumlu etkisi olacağını düşündüğü Gürcistan üzerinden taşımayı desteklerken RF, Hazar petrolü üzerindeki hegemonyasını sürdürecek olan Bakü-Grozni-Novorossisk hattını savunmuştur. RF, Bakü ile Novorossisk limanı arasında zaten bir boru hattı olduğunun, bu hattın kullanılmasının hem ucuz hem de hızlı bir biçimde gerçekleştirilebilecek tek alternatif olduğunu ileri sürmüştür. (O. Aras, 2001: 50)

ABD yönetimi, Gürcistan seçeneğine yakın tutum alırken, başta BP olmak üzere Konsorsiyum üyesi şirketler, çeşitli nedenlerle öncelikli olarak Bakü-Grozni hattını desteklemişlerdir. 9 Ekim 1995'te, ABD yönetimin de etkisiyle erken petrolün 2 ayrı hatla taşınması karara bağlanmıştır. Bunlar, Bakü-Grozni-Novorossisk (Bakü-Novorossisk) ve Bakü-Tiflis-Batum (Bakü-Supsa) hatlarıdır. (Pamir, 2004: 2) Bakü-Grozni-Novorossisk, RF üzerinden Kuzey hattını, Bakü-Tiflis-Batum ise Gürcistan üzerinden Batı hattını oluşturmaktadır.

1997'de faaliyete geçen Bakü-Novorossisk ya da Kuzey Hattı, Grozny ve Tikhoretsk üstünden RF'nun Novorossisk limanına ulaşmaktadır. Bu hat, daha önceden Rus ham petrolünün Azeri rafinerilerine taşımak için kullanılırken tamir edilerek ters yönde çalıştırılmıştır. 1411 km' si RF topraklarında kalan hattın 153 km' si ayrılıkçı hareketlerin bulunduğu Çeçenistan'dan geçmektedir. Çeçenistan'dan geçen hattın 78,4 km'lik bölümü savaştan ve hırsızlıktan dolayı zarar görmüş ve RF tarafından tamir edilmiştir. Hattın

işletilmesinden Rus Transneft şirketi sorumludur ve Bakü'den gönderilen petrolü Novorossisk'den gemilere yüklemeyi üstlenmiştir. RF Çeçenistan'ı aşmak amacıyla Dağıstan üstünden geçen 283 km'lik bir bypass hattı inşasına başlamıştır.

Şekil 1: Bakü-Novorosisk Ham Petrol Boru Hattı

Kaynak: www.eia.gov

3.3.1.2. Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı

Bakü-Novorossisk Hattı'nın yanı sıra, Bakü'de ki erken üretim petrolünün uluslararası pazara çıkarılması için belirlenen diğer bir güzergâh Bakü'den Gürcistan'ın Supsa Limanı'na varan Bakü-Supsa hattıdır. Batı hattını oluşturan 920 km'lik Bakü-Supsa hattı da Kuzey hattı gibi büyük ölçüde eski boruların tamir edilmesi, bazı bölümlerinin değiştirilmesi ve yeni bölümlerin eklenmesiyle kullanılabilir duruma getirilmiştir. Hat yenilenmiş hali ile 1999 yılında faaliyete geçmiştir.

Bakü'den Supsa Limanı'na petrol taşıyan bu boru hat ancak geçici bir çözüm niteliği taşımaktadır. Hattın ilk kapasitesi 5,5 milyon ton iken, daha sonra 10 milyon tona çıkarılmıştır. Fakat bu kapasite hazar petrollerinin uluslararası pazarlara nakledilmesi için oldukça düşüktür. Bu hat ne kadar geliştirilip kapasitesi artırılırsa artırılsın bölgenin tüm petrolünü taşıyacak kapasiteye çıkması imkânsızdır. Supsa Limanı'na getirilen petrol Avrupa

'ya Romanya ve Bulgaristan üzerinden taşınsa bile diğer pazarlara Türk Boğazlarını kullanarak çıkmak zorunda olduğundan Bakü-Novorosisk hattı gibi boğazlar engeline takılacaktır. Ayrıca bu hat sorunlu Abhazya, Güney Osetya, Acaristan ve en önemlisi nüfusun büyük bölümünü Ermenilerin oluşturduğu Cavaheti bölgelerinden geçmektedir. Bu bölgelerde çıkma ihtimali yüksek olan çatışmalar bu hattın güvenliğini ve devamlılığını olumsuz yönde etkileyecektir. (Aslanlı, 2012) Bu sebeplerden dolayı BTC'ye alternatif olması söz konusu değildir.

3.3.1.3. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı

Bağımsızlık sonrası siyasal, ekonomik, sosyal olarak sorunlarını çözüp, sürdürülebilir bir kalkınma yakalamak isteyen Azerbaycan, SSCB sonrası dönemde RF'na bağımlılıktan kurtulabilmek için çeşitli politikalar izlemiştir. Özellikle enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında alternatif güzergâhlar oluşturmak istemiştir.

Alternatif güzergahlardan birisi, Türkiye üzerinden Batı pazarlarına ulaşmaktır. Bu doğrultuda Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi (BTC) hayata geçirilmek istenmiştir. Başlangıçta Bakü-Ceyhan adıyla anılan projede, Azerbaycan petrollerinin Türkiye üzerinden Ceyhan terminaline akıtılarak buradan uluslararası pazarlara arz edilmesini hedeflenmiştir.

1993 yılında Türkiye ile Azerbaycan arasında projeye yönelik ilk imzalar atılmıştır. Proje'nin Azerbaycan Meclisi'nde onaylanması aşamasında, Elçibey'in iktidardan uzaklaştırılması ve yerine Haydar Aliyev'in devlet başkanı olmasına uzanan bir süreç yaşanmıştır. Elçibey'in petrol anlaşmalarında RF'nu dışlayan politikası Gence isyanına ve kendisinin yönetiminden uzaklaştırılmasına neden olmuştur. 1993 yılında iktidara gelen Aliyev, Elçibey'in yönetimden uzaklaştırılmasında etken olan petrol anlaşmasını iptal etmiştir. Bu karar paralelinde, daha önce Azerbaycan Meclisi'nde onaylanma aşamasına gelmiş olan Bakü-Ceyhan'ın karara bağlanması, daha ileriki bir tarihe ertelenmiştir.

Aliyev'in ülkede kontrolü ele alıp düzeni sağlaması ile 20 Eylül 1994'te "Yüzyılın Petrol Anlaşması" olarak adlandırılan Bakü-Tiflis-Ceylan Petrol Boru Hattı Projesi imzalanmıştır. Anlaşma, Azerbaycan ulusal petrol şirketi State Oil Company Of Azerbaijan Republic (SOCAR) ile aralarında TPAO'nunda bulunduğu çoğunluğu Batılı 11 şirket tarafından imzalanmıştır. (Sarıibrahimoğlu, 1997: 28) Asrın Anlaşması olarak yorumlanan bu anlaşma ile Azerbaycan petrol endüstrisinin gelişimini hızlandırmanın yanı sıra Hazar Denizi'ne kıyısı bulunan ülkelerin ekonomilerine olumlu yönde katkı sağlamak da hedeflenmiştir.

BTC Petrol Boru Hattı Projesi'nin hayata geçirilmesine yönelik paket anlaşmalar, İstanbul'da düzenlenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Zirve Toplantısı sırasında 18 Kasım 1999 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşmalar paketi, Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye arasında imzalanan Hükümetler Arası Anlaşma, parafe edilen Geçiş Ülkesi Anlaşması, Türkiye'nin Garantisi'ni ve boru hattının Türkiye bölümünün yapımına ilişkin Anahtar Teslimi Anlaşmalarını kapsamaktadır. Ayrıca zirve sırasında BTC Boru Hattı Projesi'ne ilişkin olarak İstanbul Deklarasyonu imzalanmıştır. Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkiye tarafından imzalanan söz konusu deklarasyona ABD Başkanı Clinton da gözlemci sıfatıyla imza koymuştur.

BTC petrol boru hattı projesinin ticari açıdan cazip bir proje olduğu mühendislik çalışmaları sonunda ortaya çıkmıştır. Proje artık dünyanın önde gelen petrol şirketlerinin projesi olarak yürütülmektedir. BTC'nin ticari avantajlarının ortaya çıkması üzerine Hazar Bölgesi'nde faaliyet gösteren diğer bazı uluslararası petrol şirketleri de boru hattı yapımını gerçekleştirecek BTC Corporation'da yer almışlardır. BTC Corporation'nı oluşturan şirketler: BP (%30,10), SOCAR (%25), Unocal (%8,90), Statoil (%8,71), TPAO (%6,53), ENI (%5), TotalFinaElf (%5), Itochu (%3,40), Inpex (%2,5), ConocoPhillips (%2,5) ve Delta Hess (%2,36)'dir. BTC Boru Hattı'nın fiilen yapımına her üç ülkede 2003 baharında başlanmıştır.

13 Temmuz 2006 tarihinde BTC Petrol Boru Hattı"ndan Ceyhan'a petrolün ulaşmasıyla birlikte, hattın son durağı Ceyhan'da, liderler ve BTC ortaklarının temsilcilerinin katılımıyla, hattın açılışı gerçekleştirilmiştir. Törende, Sırbistan, Arnavutluk, Suudi Arabistan, Yunanistan, Yemen, KKTC, İsrail, Estonya, Ürdün, Fas, Suriye, İtalya, Nijerya, Polonya, İngiltere, Gürcistan, Litvanya, Umman, Kırgız Cumhuriyeti, Sudan, Moldova, Avusturya, Azerbaycan, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Kazakistan, Norveç, Bulgaristan, Hırvatistan, Pakistan ve ABD'den bakan ve bakan yardımcısı düzeyinde temsilciler yer almıştır.

Bugün, BTC Boru Hattı her şeye rağmen tamamlanmıştır. Hattın toplam uzunluğu 1.774 km'dir. Bunun 440 km'si Azerbaycan'da, 260 km.si Gürcistan'da, 1.074 km. ise Türkiye'dedir. Boru hattından her yıl 45-50 milyon ton petrol nakledilmesi planlanmıştır. Dördü Türkiye'de olmak üzere, toplam 10 adet pompa istasyonu bulunmaktadır. Kapasitesi günde 1 milyon varil (yılda yaklaşık 50 milyon ton) olan BTC'nin tasarım ömrü 40 yıldır. BTC Petrol Boru Hattı 3,6 milyar dolara mal olmuştur.

BTC Petrol Boru Hattı Projesi ile Türkiye'nin enerji nakli konusundaki stratejik konumu daha da perçinlenmiştir. Türkiye bunu bölge rezervlerinin beklenenden fazla çıkmasına ve ABD'nin çoklu boru hattı güzergahlarını desteklemesine, bir de ABD-İran ilişkilerinin kötü olmasına borçludur. (Karakaya ve Koraş, 2005)

Şekil 2: BTC Ham Petrol Boru Hattı

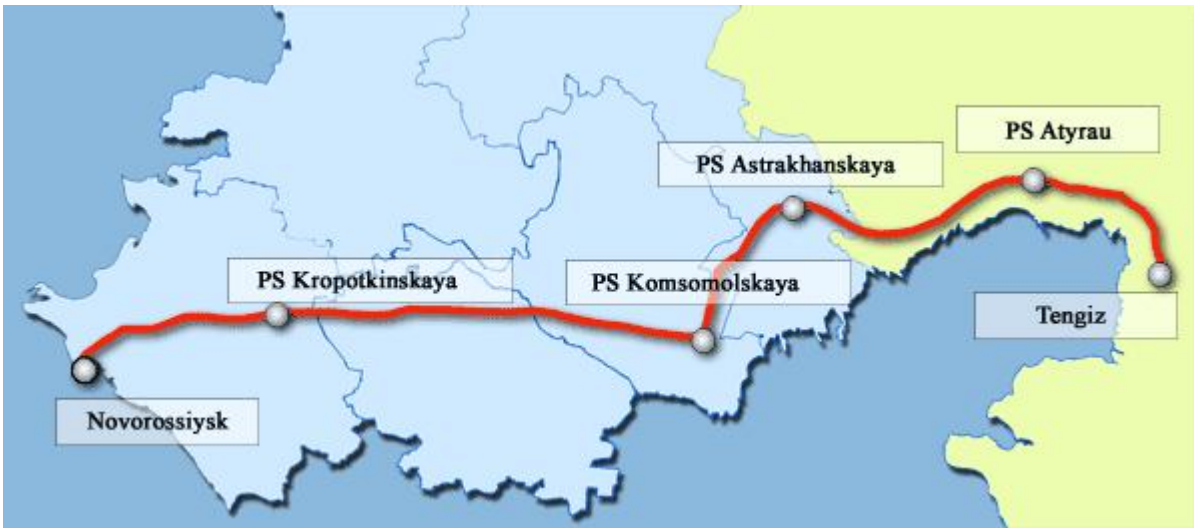

Kaynak: www.botas.gov.tr

3.3.1.4. Tengiz-Novorossisk Petrol Boru Hattı

Kazak petrolünün, Novorossisk'in 15 km güneyindeki Ozereyevka köyü yakınlarına akıtılarak uluslararası piyasa arzını sağlamak için Kazakistan-Umman ve RF arasında anlaşma ile oluşturulmuş boru hattıdır. 1440 km uzunluğunda olan Tengiz-Novorossisk (CPC) hattının, Tengiz'den Komsomolsk'a kadar olan 725 km'lik eski hattın modernleştirilmesi, Komsomolsk-Kropotkin arasındaki 480 km'lik bölüme 1020 mm çapında yeni hat döşenmesi, geri kalan 285 km'lik bölüme de 1000 mm'lik boruların yerleştirilmesi ile 2002 yılında faaliyete geçmiştir. (Aydın, 1999: 80) Bu hattan RF'nun 40 yılı aşkın bir zaman dilimi içinde 23,3 milyar dolar Kazakistan'ın ise 8,2 milyar dolar gelir elde edeceği tahmin edilmektedir. Hattın kapasite kotalarının % 66'sı Kazakistan'da üretim yapan şirketlere, % 25'i Rus şirketlerine, %8'i RF, Kazakistan ve Umman'nın kullanımına ayrılmıştır. Bu hat hem ekonomik hem de siyasi açıdan BTC'nin en büyük rakibidir.

Şekil 3: Tengiz-Novorossisk Ham Petrol Boru Hattı

Kaynak: www.eia.gov

3.3.1.5. Yapımı Planlanan Petrol Boru Hatları

3.3.1.5.1 Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi

Temelleri 2007 yılında atılan Samsun-Ceyhan petrol boru hattı projesi ile Hazar petrollerinin Karadeniz üzerinden Akdeniz'e taşınması planlanmaktadır. Enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaşmasında önemli bir konumda bulunan Samsun-Ceyhan ilk başta Rus petrolünün akacağı şekilde planlanmıştır. Ancak RF projeye destek vermeyince, Kazak petrolü tercih edilmiştir. Bu proje ile Akdeniz'e inen petrolün buradan İsrail üzerinden Kızıldeniz'e kadar inmesi hedeflenmektedir. (Külebi, 2007: 10) 550 km uzunlukta planlanan hat, BTC ile Kerkük-Yumurtalık'tan sonra Ceyhan'a inen üçüncü petrol boru hattı olma konumundadır.

3.3.1.5.2 Kazakistan-Türkmenistan-Neka Petrol Boru Hattı Projesi

Kazakistan'dan başlayıp İran'ın Neka Limanı'nda son bulacak olan boru hattı, 1500 km uzunluğunda ve 700 milyon dolar değerinde bir projedir. Hattın günlük 500 bin varil petrol taşıma kapasitesi bulunmaktadır. Bu hattın gerçekleşmesi için İran Kazakistan ve Türkmenistan nezdinde yoğun lobi faaliyetleri yürütmektedir. (Yüce, 2006: 334-335)

İran, yürüttüğü yoğun lobi çalışmalarına rağmen ABD'nin uyguladığı ambargo sebebi ile bölge devletlerini ikna etmekte zorluk çekmektedir. Ambargonun büyük devletlerin şirketleri tarafından delindiği bilinen bir gerçektir. Fakat bölge devletleri için henüz böyle bir şey söz konusu değildir.

3.3.1.5.3 Burgaz-Dedeağaç Boru Hattı Projesi

Burgaz-Dedeağaç Petrol Boru Hattı Projesi fikri ilk defa 1994 yılında ortaya atılmıştır. Proje ile Rus petrolünün gemilerle Bulgaristan'ın Burgaz limanına getirilmesi, oradan inşa edilecek boru hattı yoluyla Yunanistan'ın Ege Denizi'nde bulunan Dedeağaç limanına pompalanması daha sonra ise gemilerle istenilen yere nakledilmesi planlanmaktadır. Bulgaristan, Yunanistan ve RF arasında bu hattın yapımı ile ilgili çalışmalar süratle devam etmektedir.

Türkiye, RF'na petrolün Karadeniz'in altından Mavi Akım Doğal Gaz Boru hattına paralel bir hatla önce Samsun'a ardından Ceyhan'a oradan da dünya pazarlarına nakli konusunda bir teklifte bulunmuştur. Fakat RF, BTC ile bölge dengelerinde önemli bir adım atmış olan Türkiye'nin eline bir koz daha vermektense Bulgaristan ve Yunanistan'la ortak olmayı tercih etmiştir. (S. Oğan, 2005) İlk etapta hattın yıllık 15-23 milyon ton petrol pompalaması daha sonra ise bunun 35 milyon tona çıkarılması planlanmıştır. Hattın uzunluğu ise 280 km'dir.

3.3.1.5.4 Odeassa-Brodi Petrol Boru Hattı Projesi

Hazar petrollerinin RF'na alternatif güzergâhlarla Batı pazarlarına taşınması amacı ile düşünülen bir diğer proje Odeass-Brodi Petrol Boru Hattı Projesi'dir. Ukrayna'nın eski Başbakanı Viktor Yanukoviç RF'nu by-pass edecek Odessa-Brodi Hattı için 2006 tarihinde Bakü'ye ziyarette bulunmuştur. Krakov Zirvesi'nde projeye tam destek vermeyen Azerbaycan, Vilnüs Zirvesi'nde anlaşmayı imzalayarak boru hattına açık desteğini vermiştir. Azerbaycan tarafı Odessa-Brodi'ye sadece Ukrayna'nın ihtiyacını karşılayacak bir boru hattı olarak değil, Hazar petrolünü Baltık Denizi'ne kadar taşıyacak Batı'ya çıkış için alternatif bir güzergah olarak tanımlamaktadır. Azerbaycan Odessa-Brodi Petrol Boru Hattı üzerinden bölge ülkelerinin enerji pazarına girmeyi hedeflemektedir.

Son dönemde AB'nin öne çıkardığı diğer bir proje olan Odessa-Brodi-Plotsk Petrol Boru Hattı Projesi'ne göre Ukrayna'daki Odessa-Brodı Hattı'nın Polonya'ya kadar uzatılıp Hazar petrolünün Avrupa'ya taşınması planlanmaktadır. AB, çıkış arayan Kazak petrolünün bir şekilde Karadeniz'e, arkasından da Ukrayna'nın Odessa Limanı'na ulaştırılıp Odessa-Brodı-Plotsk Hattı'yla Avrupa'ya taşınmasıyla yakından ilgilenmektedir. 2 Şubat 2007'de Ukrayna ve Kazakistan arasında imzalanan anlaşmalara göre Odessa-Brodi-Plotsk Hattı Kazak petrolüyle doldurulması için çalışmalar başlatılacaktır. (Somuncuoğlu, 2007: 9)

3.3.1.5.5 AMBO Trans-Balkan Petrol Boru Hattı Projesi

AMBO petrol boru hattı, Hazar petrollerinin Bulgaristan'ın Burgaz Limanı'ndan başlayıp Makedonya üzerinden Arnavutluk'un Adriyatik'teki Vlore Limanı'na taşınarak Batı pazarlarına ulaştırılmasını içeren projedir. Arnavut, Bulgar ve Makedon yetkilileri tarafından 31 Ocak 2007'de yapım anlaşması imzalanmıştır. Başlangıç olarak günde 750 bin varil, yılda 30-40 bin ton petrol taşıyacağı planlanan ham petrol boru hattı 901 km olarak planlanmıştır. (Yaşın, 2007: 8)

3.3.2. Doğalgaz Boru Hatları

3.3.2.1. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı

Bu projeyle Azerbaycan doğalgazının Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşınması amaçlanmaktadır. Türkiye'nin doğalgaz talebinin karşılanması ve Azerbaycan'la olan ilişkilerin geliştirilmesi açısından bu proje önem arz etmektedir.

12 Mart 2001 tarihinde Türk ve Azeri yetkililer tarafından, Azerbaycan doğalgazının Türkiye'ye sevkine ilişkin hükümetler arası anlaşma ve bu anlaşmaya istinaden aynı tarihte BOTAŞ ve SOCAR arasında doğalgaz alım satım sözleşmesi imzalanmıştır. Türkiye'nin iç talebi ile uyumlu olarak kademeli bir alım artışı öngörmektedir. Buna göre Türkiye 2004 yılında 2 milyar m^3, 2006'da 6,6 m^3 doğalgazı Şah Deniz I'den alacak, bu rakam 2008'de 15-20 milyar m^3 olacaktır. (Bilgin, 2005: 324) Bu hattın aynı zamanda Avrupa'ya doğru uzatılması hedeflendiği için gelecekte kapasite artırımı zorunlu olacaktır. BTE'nin gerçekleşmesi büyük projenin diğer önemli ayağı olan Nabucco'nun şansını da yükseltmektedir.

BTE çerçevesinde, Hazar Denizi'ndeki 'Şah Deniz I' yataklarından çıkartılan doğalgaz Bakü ve Tiflis'i geçerek 3 Temmuz 2007'de Erzurum'a ulaşmıştır.

Toplam uzunluğu 970 km olan boru hattının Azerbaycan'daki bölümü 442, Gürcistan'daki bölümü 248, Türkiye'deki bölümü ise 280 km uzunluğundadır. Bakü'deki terminalden başlayan boru hattı Türkiye'ye kadar BTC ile aynı araziden geçmektedir. (Atmaca, 2012)

BTE, Türkiye'nin pahalı Rus gazına ve güvenilir olmayan İran gazına alternatif yaratabilmek için önem verdiği bir proje durumundadır. Bu hat aynı zamanda "Kafkasya Koridoru" yoluyla oluşturulmaya çalışılan enerji nakil hattı bağlamında gelecekte Orta Asya'ya uzanacak olması nedeniyle de büyük öneme sahiptir. Kısacası bu proje, ekonomik ve

siyasi öneminin dışında geniş boyutlu bir enerji ağının parçası olması açından önem taşımaktadır. (Çelikpala, 2007: 8)

Şekil 4: Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı

Kaynak: www.globalstrateji.org

3.3.2.2. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı

Mavi Akım Projesi, RF sınırları içinde Kuzey Batı Kafkasya'da bulunan İzolbinoye'den başlayarak Cupga (Daigba) Limanı'na kadar 396 km, Karadeniz'in altından 392 km ve Türkiye'nin Samsun sahillerinde kıyıya ulaştıktan sonra da Samsun-Ankara arasında 501 km kat ettikten sonra toplam 1289 km'lik uzunluğa ulaşan iki adet boru hattından oluşmaktadır.

BOTAŞ ve Gaz Eksport arasında imzalanan 25 yıl süreli anlaşmaya göre RF Mavi Akım Projesi'yle Türkiye'ye yılda 16 milyar m^3 doğalgaz satmayı hedeflemektedir. Projede yaşanan gecikmelere rağmen başlangıç doğalgaz verme miktarı iki milyar m^3 olarak belirlenmiştir. 25 yıllık anlaşma süresince RF'ndan toplam 365 milyar m^3 doğalgaz satın alınması planlanmıştır.

Mavi Akım Projesi'nin en önemli özelliği RF'yla yapılan iki anlaşmadan farklı olarak herhangi bir geçiş ülkesiyle muhatap olmaksızın, doğrudan Türkiye'ye Rus doğalgazının verilecek olmasıdır. (S. Oğan ve Aytekin, 2002: 67) Proje, 30 Aralık 2002'de teslim protokolü ile resmen faaliyete geçirilmiştir.

Mavi Akım Projesiyle, Türkiye RF'dan üçüncü bir ülke araya girmeden doğalgaz alabilmektedir, fakat Mavi Akım Doğalgaz boru hattı projesi Türkiye'nin RF ile olan ithalat

ihracat dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. SSCB ile imzalanan ilk doğalgaz anlaşmasında gaz karşılığında ödenmesi gereken tutarın bir kısmı mal olarak ödenmiştir. Ancak, SSCB'nin dağılmasıyla 1992 yılında RF ile söz konusu anlaşmalar gözden geçirilmiş ve o tarihten sonra RF'dan alınan gazın ücretinin peşin ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bu durum, Türkiye ile RF'nin dış ticaretinin RF lehine bozulmasına neden olmuştur. 1997'de 2 milyar dolar olan ihracatımız bugün 900 milyon dolara inmiştir ve 3 milyar dolar civarında olan ithalâtımız ise bu projeyle daha da artmaya başlamıştır.

Rus doğalgazını ithal eden 19 ülke içerisinde dördüncü sırada olan Türkiye, Mavi Akım'la beraber Avrupa ülkeleri arasında, Almanya'dan sonra ikinci en büyük gaz ithalatçısı olmuştur. Doğalgazda RF'ye en fazla bağımlı olan Avusturya'da bağımlılığın oranı % 45 iken Almanya'da bu oran % 33'tür. Türkiye'de ise bu oran Mavi Akım Projesi sonrası % 65'e yükselmiştir. (S. Oğan ve Aytekin, 2002: 66)

RF'nin 21. yüzyılda enerji süper gücü olma stratejisi içerisinde Mavi Akım Projesi son derece önemli bir yer tutmaktadır. RF, Mavi Akım projesini diğer projelerden önce gerçekleştirerek Türkmen ve Azeri gazının önünü kesmeyi başarmış, Azerbaycan, Türkmenistan, İran ve Türkiye'nin, hatta düşük bir ihtimalle de olsa Kazakistan'ın, içinde bulunduğu tutarlı bir enerji sisteminin ortaya çıkmasını engellemiş ve böylelikle Avrupa doğal gaz pazarındaki hâkimiyetini sağlamlaştırmıştır.

Şekil 5: Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı

Kaynak: www.globalstrateji.org

3.3.2.3. Kazakistan-Çin Doğalgaz Boru Hattı

Çin ve Kazakistan 2008 yılında 1800 kilometrelik bir doğalgaz boru hattı inşaatına başlamıştır. Birkaç aşamada inşa edilen boru hattı 2010 yılında gaz pompalamaya başlamıştır. Konsorsiyumun öncü işletmecisi olan Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) kendi boru hattı bölgelerinde % 50 pay vererek Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'ın devlet petrol ve gaz şirketleriyle anlaşmalar imzalamıştır. (Dikkaya, 2010)

3.3.2.4. Yapımı Planlanan Doğalgaz Boru Hatları

3.3.2.4.1 Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Hazar enerji sisteminin en önemli doğalgaz üreticisi Türkmenistan'dır. Sahip olduğu rezervler açısından oldukça zengin görünen Türkmenistan dış piyasalara ulaşma yollarının olmaması bakımından oldukça şansızdır. SSCB döneminde üretiminin tamamını Moskova üzerinden diğer cumhuriyetlere ve dış pazarlara gönderen Türkmenistan bu ticaretin karşılığında temel ihtiyaçlarını tedarik etmiştir. Bunun sonucu ise Türkmenistan'ın tam anlamıyla Moskova'ya bağımlı olmasıdır. Bu bağımlılık SSCB'yi oluşturan diğer cumhuriyetleri için de geçerlidir. Ancak bağımsızlık sonrası bu yapıyı dönüştürmede en başarısız ülke Türkmenistan olmuştur. Bu aşamada, Türkmen gazının neredeyse tamamını alan Gazprom ürüne düşük bedel, geçiş ücretlerine yüksek tarife uygulamaktadır. (Bilgin, 2005: 316)

RF'ye olan bağımlılığın alternatif alıcılar yaratılarak azaltılması politikası neticesi, bölgenin en önemli doğalgaz pazarlarından ve güzergâhlarından biri olan Türkiye'ye Hazar Denizi'nin altından geçen bir boru hattıyla Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden doğalgaz taşınması gündeme gelmiştir.

Proje imzaları Türkmenistan ve Türkiye arasında 21 Mayıs 1999 tarihinde Aşkabat'ta imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, doğalgaz alımı en erken 2002, en geç 2004 yılında başlayacak, 30 yıl sürecek, 5 milyar m^3'le başlayacak, 9-10 yıl içinde 16 milyar m^3'e çıkacak ve gaz Türkiye-Gürcistan sınırında Türk tarafına teslim edilecektir. Bu amaçla Türkmenistan bir ihale açmış ve bu ihaleyi Pipeline Solution Group (PSG) Konsorsiyumu (Pipeline Solution Group; Bechtel ve General Electric ortaklığıdır.) kazanmıştır. Trans-Hazar'la 1.696 km uzunluğundaki boru hattı Türkmenistan'ın Türkmenbaşı şehrinden hareketle Azerbaycan'ı Bakü üzerinden geçecek ve Türkiye'nin Erzurum şehrine ulaşacaktır.

Trans-Hazar, kendi içinde petrol ve doğalgaz hattı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, Kazakistan petrollerini Hazar geçişli Avrupa'ya taşıyacak Trans-Hazar Petrol Boru Hattı ve Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan doğalgazını Avrupa'ya taşıyacak Trans-

Hazar Doğalgaz Boru Hattı'dır. Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı Türkiye üzerinden AB'nin öncelikli enerji projesi Nabucco Doğalgaz hattı ile birleşecektir. Trans-Hazar Petrol Boru Hattı'nın ise Gürcistan'dan geçerek Karadeniz altından Odessa-Brodi Petrol Boru Hattına birleştirilmesi planlanmaktadır. (Veliev, 2006: 11)

Türkmen gazının geçeceği güzergâhta yer alan Azerbaycan'ın hattın içinden geçecek gaz miktarında kendi gazının da yer alması hususundaki ısrarı ve Azeri gazının toplam içindeki miktarının ne olacağı tartışmaları ile projede ciddi sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Bu sorunlara, Türkiye'nin Mavi Akım'a öncelik veren uygulamalarıyla uluslararası finans zorluğu, Putin sonrası RF'nun Orta Asya'ya ve Kafkaslara yönelik aktif ve baskıcı siyaseti de katılınca, Hazar geçişli Türkmen gazı projesi uygulamasını sekteye uğratmıştır. (Pamir, 2012)

Bütün bu sorunlar çerçevesinde, özellikle Türkiye ve Azerbaycan'ın ikili anlaşmalar üzerine yoğunlaştıklarının anlaşılmasıyla, Türkmenistan'ın Trans-Hazar projesinden belirsiz bir tarihe kadar vazgeçtiği görülmektedir.

3.3.2.4.2. Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi, Rus doğalgazına alternatif olan Hazar ve Ortadoğu doğalgazını Avrupa'ya taşıma hedefi ile planlanmış bir projedir. Avusturya'ya ulaşacak güzergâh ile ilk etapta Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Slovakya, Çek Cumhuriyeti gibi yeniden yapılanan ekonomilerin gaz ihtiyacı karşılanıp, diğer ülkelerin gaz talep gelişimlerine göre takip eden yıllarda Avusturya'nın Avrupa'da önemli bir doğal gaz dağıtım noktası olma özelliğinden faydalanılarak Batı Avrupa'ya ulaşılması planlanmaktadır. Böylece 2011 yılından itibaren AB için alternatif (RF dışında) doğalgaz, Hazar Havzası ülkeleri ile bazı Ortadoğu ülkelerinden (Irak, Mısır) doğrudan doğruya Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Viyana yakınlarındaki dağıtım tesisine pompalanacaktır. Doğal gazın önemli bir bölümü, BTE boru hattı ile Türkiye'ye bağlı olan Şah Deniz havzasından gelecektir.

Nabucco Projesi ile RF ve İran'a göre daha düşük rezervlere sahip Türk Cumhuriyetleri doğalgazının RF ile herhangi bir transit bağlantısı olmadan bu yolla Batı'ya akması sağlanacaktır. Dolayısıyla, BTC ve BTE Projelerinde olduğu gibi Nabucco Projesi de hem AB hem de geçiş ülkeleri açısından ekonomik olmasının yanı sıra, daha çok jeopolitik öneme sahip bir boru hattıdır. Avrupa'ya doğal gaz taşınması çalışmaları kapsamında gündeme gelen Nabucco Projesi, Türkiye'yi Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden

Avusturya'ya bağlayarak, Orta Avrupa'da bulunan doğalgaz dağıtım merkezine ulaştıracaktır. (İşcan, 2008)

Avrupa Komisyonu'nca desteklenen Avusturya'nın OMV firması tarafından yürütülen 4.4 milyar dolarlık Nabucco Projesi, doğalgazı, Orta Asya'dan (Kazakistan-Türkmenistan-Azerbaycan üzerinden) Orta Avrupa'ya taşıyacaktır. Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Avusturya ve Almanya'nın Hazar ve Ortadoğu doğalgazının Avrupa'ya ulaştırılması için başlattıkları Nabucco Projesi'ne Avrupa Birliği'nin mali kredi sağlayacağı bildirilmiştir. Avrupa'ya Hazar doğalgazını taşıması planlanan Nabucco Doğalgaz Boru Hattı'nın bir türlü gerçekleşmemesinin sebebi olarak ise RF gösterilmektedir.

Fakat ne kadar RF Nabucco Projesi'nin önündeki engel olarak gösterilse de asıl önemli sebep AB'nin enerji oyunundaki etkisizliğidir. Doğalgazın temin edilmesi konusunda AB'nin gücü RF ve ABD'nin politikalarını aşabilecek güçte değildir. ABD bir taraftan Doğu-Batı enerji koridoruna desteğini sürdürdüğünü belirtirken diğer taraftan Türkmen gazının batı yönünde değil, Güney (Transafgan Projesi) yönünde akması için uğraşmaktadır. (Somuncuoğlu, 2007a: 13)

Nabucco Projesi'nin önündeki engellerden biri de Hazar Denizi'nin statüsü sorunudur. Hazar Deniz'in statüsü konusunda bir netlik olmadığı için proje sahibi devletler, Hazar bölgesi yerine Irak, Mısır, Azerbaycan ve İran gazı ile hattı besleme alternatifleri üzerinde durmaktadırlar. Nabucco inşaatının 2010'da başlatılması ve bu tarihten 3 yıl sonra hizmete açılması planlanıyorsa da projenin hayata geçirilebileceğine dair bazı soru işaretleri bulunmaktadır.

İkinci olarak, boru hattını dolduracak gazın nereden geleceğine dair önemli soru işaretleri mevcuttur. Birincil kaynağın Azerbaycan'ın Şahdeniz 2 yatağı olacağı varsayılmaktadır. Fakat bu yatak boru hattının sadece dörtte birini doldurabilecek kapasitededir. Azerbaycan dışında Kazakistan ve Türkmenistan ise Avrupalı yetkililerin henüz net olarak eyleme geçmedikleri için kaynaklarını Rus ve Çin piyasasında değerlendireceklerini belirtmektedirler.

Nabucco Projesi, tamamlanması halinde AB enerji güvenliği için önemli enerji koridorlarından birisini oluşturacaktır. RF'na bağımlılığın aşılabilmesi için alternatif kaynak ve geçiş yollarından istifade edilmesi büyük önem taşımaktadır. AB'nin yakın zamanda RF kaynaklı enerji kesintileri ile karşı karşıya kalması sonucunda Nabucco Projesi hem AB enerji güvenliği hem de Türkiye'nin AB nezdinde stratejik önemi açısından kritik bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. (Şir, 2009)

Türkmenistan ile Kazakistan, söz konusu projeye katılma konusunda hazır olduklarını belirtmektedirler. Bu iki ülke her ne kadar RF ile anlaşmış olsalar da kendi kaynaklarını dünyaya pazarlama konusunda çeşitliliğe gitmek ve böylece RF ile yapacakları pazarlıklarda ellerini güçlendirmek istemektedirler. Bu ülkelerin enerji alanında Çin ile de işbirliğine gitmeleri çeşitlilik konudaki kararlılıklarını göstermektedir.

3.3.2.4.3. Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi, 25 Haziran 2007 tarihinde İstanbul'da toplanan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Zirvesinde İtalya'nın ENİ Şirketi ile Rus gaz devi Gazprom arasında imzalanan bir anlaşma ile vücut bulmuştur. Bu anlaşmaya göre, Rus gazı ve RF'nun Orta Asya'dan alacağı gaz Karadeniz'in altından geçerek Bulgaristan'a ulaştırılacaktır. Bulgaristan'da boru hattı ikiye ayrılacak ilki Romanya, Macaristan, Avusturya ve Slovenya'ya ikinci hat ise Yunanistan ve İtalya'ya kadar uzatılacaktır.

Bu proje ile Moskova transit geçiş konusunda Ukrayna'ya olan bağımlılığını azaltmayı amaçlamaktadır. Hiç şüphesiz, bu projeyle birlikte, RF'na olan bağımlılığını azaltmaya çaba gösteren AB ülkeleri, aksine Rus enerji kaynaklarına daha fazla bağımlı hale geleceklerdir. (Kamalov, 2012) Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı'nın inşasına 07 Aralık 2012 tarihinde başlanmıştır.

Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğalgaz Boru Hattı Projesi, Mavi Akım 2 Doğalgaz Boru Hattı Projesi, Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) Projesi yapımı planlanan diğer boru hattı projeleridir.

3.4. Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikalarının Bölge Enerji Güvenliğine Etkileri

1890'larda İngiltere'yi üzerine güneşin batmadığı imparatorluk haline getiren büyük gücün ardında 3 temel dayanak bulunmaktadır. Bunlar:

— Uluslararası finans sektörü üzerindeki hâkimiyeti,

— Denizler üzerindeki hâkimiyeti,

— Enerji rezervleri üzerindeki hâkimiyetidir. (Sevim, 2012)

21. yy'da ekonomisi ve nüfuz alanı ile küresel bir güç olma amacını taşıyan Rusya Federasyonu'nun bu hedefe ulaşmak için elindeki en önemli güç enerjidir. Hem kendi topraklarında sahip olduğu enerji hem de "yakın çevre"sinin sahip olduğu enerji ile birlikte geçiş güzergâhının kontrolü Rusya Federasyonu için stratejik önemdedir.

Dünyada yapılan toplam ithalatın yarısından fazlasını enerjinin oluşturduğu düşünüldüğünde RF'nin enerji konusunu neden ön plana çıkardığı anlaşılmaktadır. Uluslararası finans sektörü üzerinde hâkimiyet kurma ABD ve Çin'in gücü düşünüldüğünde RF için zor bir hedeftir. Denizler üzerindeki hâkimiyet ise Çar I. Petro'dan beri RF'nin süreklilik arz eden politikalarındandır. Bu politika çerçevesinde sıcak denizlere inme hedefi uzun bir südre daha RF'nin politikasında yer alacağa benzemektedir. Enerji kaynakları üzerindeki hâkimiyet ise bu üç hedef arasında en gerçekçi olanıdır. Özellikle Ortadoğu petrollerine alternatif olarak gösterilen Hazar Denizi'nin petrol ve gaz rezervleri ve transferi RF'ye bu alanda büyük imkân sunmaktadır.

Uluslararası Enerji Ajansı verilerine göre Hazar Bölgesi'nde 28 milyar varil petrol ve 8 trilyon metreküp kanıtlanmış doğalgaz rezervi mevcuttur. ABD Enerji Bakanlığı verilerine göre ise Hazar Bölgesi'nde 260 milyar varil petrol ve 16–19 trilyon metreküp doğalgaz rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Bu veriler göz önüne alındığında Hazar rezervleri dünya petrol ihtiyacının %25'ini ve dünya doğalgaz ihtiyacının %12'sini karşılamaktadır. (Çomak, 2011)

SSCB döneminde Hazar Denizi'nde iki devlet kıyıdaştı. Biri Hazar Denizi'nin güneyinde küçük bir kısmına kıyısı bulunan İran, diğeri ise Hazar Denizi'nın önemli bir bölümüne egemen olan SSCB'idi. SSCB'nin dağılması ile Orta Asya'da Türkmenistan ve Kazakistan'ın, Güney Kafkasya'da Azerbaycan'ın bağımsızlıklarını kazanmaları, Hazar Denizi'ne kıyıdaş devletlerin sayısını beşe yükseltmiştir. Sovyetlerin mirasçısı RF'nin Hazar Denizi'nde egemen olduğu alan büyük ölçüde azalmıştır. Dolayısı ile RF'nin Hazar Denizi

üzerindeki kontrolü de önemli ölçüde azalmıştır. Enerjiyi merkeze yerleştirmiş Rusya Federasyonu tarafından bu önemli kayıp, Hazar enerji kaynaklarının transfer yollarını kontrol ederek giderilmek istenmektedir.

Hazar petrolü ve gazı ve buna paralel olarak da petrol ve doğalgaz boru hatları jeopolitik ve stratejik açıdan büyük öneme sahiptir. Hazar Bölgesi ülkelerine göre, boru hatlarının konfigürasyonunun bölge ülkelerinin ekonomik bağımsızlığı için Rusya'nın kontrolünden çıkarılması gerekmektedir.

RF ise Hazar petrol ve doğalgaz akışını denetim altında tutmak, BDT ülkelerindeki etkinliği bu yolla korumak istemektedir. ABD ise güçlü petrol şirketleri ile bölgeye girmek ve RF'nin bölgede etkisini azaltmak istemektedir.

Hazar Bölgesi enerji kaynaklarıyla ilgilenen Batılı ülkelerin en önemli gündem maddelerinden biri, açık denize kapalı sahalarda bulunan petrol ve doğalgaz kaynaklarının dünya pazarlarına sunulabilmesi için makul fiyatlı ve güvenilir boru hattı sistemlerinin oluşturulmasıdır. Söz konusu sistemin inşa edilmesi hem büyük miktarda sermayeye gereksinim olması hem de bölgenin karmaşık jeopolitiği nedeniyle zor bir meseledir. Ayrıca enerji kaynaklarını tüketim merkezleriyle buluşturan boru hatları, geçtiği güzergahları da önemli hale getirmektedir. Gelişmiş ülkeler açısından kaynak ülke veya taşıyıcı ülkelerdeki yönetimlerin niteliğinden ziyade çok daha önem taşıyan nokta, bu ülkelerdeki enerji güvenliğini koruyacak iç istikrarın sağlanmış olup olmadığıdır. (Birsel, 2006: 81)

SSCB döneminde inşa edilen, petrol ve doğalgaz hatlarına alternatif güzergâhlar konusunda 1991'den sonra çalışmaların yoğunlaştığı gözlenmektedir. Günümüzde bu kaynakların ihtiyaç duyulan pazarlara aktarılmasında genel olarak RF'nin taşımacılık sistemi kullanılmaktadır. RF'nin kontrolü altında Hazar Denizi'yle Karadeniz'i birbirine bağlayan biri kuzeyde, diğeri güneyde olmak üzere iki boru hattı mevcuttur. Kuzey hattı Hazar petrolünü Grozni'den geçerek Novorossisk'e taşımaktadır. Güney hattı ise taşıdığı petrolü Gürcistan'ı da içine alan doğu-batı eksenini aşarak Karadeniz'e Batum üzerinden ulaştırmaktadır. Kazakistan RF'ye Atyrau-Samara Hattı'yla bağlanmıştır. Ayrıca küçük miktarlardaki petrol sevkiyatının yapıldığı daha kısa bir petrol boru hattı da Kazak petrolünü RF'ye aktarmaktadır. (Bilgin, 2005: 241)

Hazar Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzanan bölgedeki cumhuriyetlerin halkları yaklaşık 140 yıldan beri Rus egemenliği altındadır. Rusya tarihten beri, Kuzey Kafkasya bölgesini birinci derecede öncelikli stratejik bölge olarak nitelendirmektedir. Rusya Federasyonu'nun Kafkasya bölgesi ile ilgili güvenlik politikasının kaynağı Çar Petro'ya kadar dayanmaktadır.

Rusya Federasyonu'nun Kafkasya politikası bölgedeki etnik yapı üzerinden kurgulanmakta ve yürütülmektedir. Rusya Federasyonu'nun Kafkasya'da etkinliğini sürdürebilmek için izlediği politikalardan biri, bölgedeki etnik unsurlar arasındaki çatışmaları körüklemek ve daha sonra arabulucu olarak bölgeye dönmek ve kontrol etmektir. İzlediği bir diğer politika, kimi etnik gruplara özerklik vererek hem kendine bağlamak, hem de diğer etnik unsurlarla aralarını açmaktır.

2000 yılında Rusya Federasyonu siyasi yapısında bazı değişikliklere gitmiştir. Bu değişiklikler sonucu RF yedi Federe bölgeli bir yapıya dönüşmüştür. Değişikliklerin Kuzey Kafkasya'ya yansıması ise isim ve coğrafi olarak kaplanılan alanın değiştirilmesi şeklinde olmuştur. Kuzey Kafkasya bölgesinin adı, Güney Rusya olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklik ile vurgulanan Kafkasya'nın Rusya Federasyonu'nun bir parçası olduğudur. Kuzey Kafkasya değil, Güney Rusya vurgusu.

Coğrafi olarak yapılan değişiklik ise Kuzey Kafkasya'nın yüzölçümünün kuzeye doğru genişletilmesidir. Yeni düzenleme ile Astrahan, Rostov ve Kalmukya yeni oluşturulan güney bölgesinin sınırları içine alınmıştır. (Kanbolat, 2006a: 90) Bu yeni idari yapıda Rus nüfusu çoğunluğu oluşturmaktadır.

Düzenlemeler sonucu, Adıge Özerk Cumhuriyeti'nin diğer Kafkas cumhuriyetleri ile ortak sınırı kalmamıştır. Diğer Kuzey Kafkasyalı topluluklarla sınırları olmayacak şekilde Adıge'nin Krasnador vilayeti içinde olması, Adıgelerin bağımsız bir Adıge Cumhuriyeti amacının gerçekleştirmeleri önünde önemli bir engeldir. Adıge Cumhuriyeti'nin diğer Kafkasyalı topluluklarla sınırı olmadığı gibi denize de kıyısı yoktur. Birinci adım olarak Adıge'yi Kafkas halkalarından uzaklaştıran Rusya Federasyonu, ikinci adım olarak bu Kafkas Cumhuriyeti'ni 2010 yılında yaptığı düzenleme ile Krasnador Eyaleti'ne bağlayarak feshetmiştir. (Cafersoy, 2011)

Rus dış politikası, geleneksel ana hedefleri olan sıcak denizlere inme politikası, Ortodoks halkın birliği ve Rus milliyetçiliğinin yanı sıra ekonomik çıkarlar, petrol boru hatları, Hazar Denizi'nin statüsü de dikkate alınarak 1994 yılında yeniden üretilmiştir. 1994 sonrası süreçte Rusya Federasyonu'nun Kafkasya politikası büyük ölçüde sertleşmiştir. Ermenistan ve Gürcistan'dan üsler edinmiş, bölgede AKKA'nın Kuzey Kafkasya Kanat Bölgesi için belirlediği sınırların çok üstünde askeri yığınak yapmıştır. Bugün Rusya Federasyonu'nun Ermenistan'da Erivan ve Gümrü'de olmak üzere iki askeri üssü, Gürcistan'da da Batum, Ahılkelek ve Vaziani'de olmak üzere üç askeri üssü bulunmaktadır. Ayrıca, Abhazya ve Güney Osetya'da Rus birlikleri mevzilenmiş durumdadır. (Tavkul, 2002: 13)

Rusya Federasyonu'nun Kafkasya politikasını sertleştirmesinin bir diğer sonucu da Çeçenistan müdahalesidir. Rusya Federasyonu, kendi çıkarlarına uygun olan Bakü-Novororossisk Boru Hattı projesinin, petrol şirketleri tarafından kabul görmesi için Çeçenistan sorununa sert bir askeri müdahalede bulunmuştur.

Moskova, ayrıca Kafkasya politikasında, bölgedeki istikrarsızlığı ve çatışma ortamını kendi çıkarları için kullanma yoluna gitmiştir. Rusya Federasyonu bir yandan, bölgedeki Gürcü-Abhaz, Gürcü-Oset, Azeri- Ermeni, Oset-İnguş çatışmalarını manipüle ederken, bir yandan da Güney bölgesini oluşturan Kafkaslarda, silahlı kuvvetlerinin yeniden yapılanma faaliyetlerini devam ettirmiştir. (Kantarcı, 2006: 70)

Rusya Federasyonu'nun Karadeniz'de, Kafkasya kıyılarında, Novorossisk ve Tuapse olmak üzere iki limanı mevcuttur. Her iki limanda da petrol tesisleri yer almaktadır. Novorossisk Bakü'den ve Kazakistan'dan gelen petrol boru hatlarının Karadeniz'e açılma noktasında yer almaktadır. (Tavkul, 2002: 19) Karadeniz'den Hint Okyanusu'na ulaşmak, RF'nin kuzeybatısındaki St. Petersburg limanlarından ulaşmaktan 6 bin kilometre, Uzakdoğu'daki Nahodka limanından ise 8 bin kilometre daha yakındır. RF açısından Karadeniz'in ekonomik ve stratejik önemi büyük olmasına rağmen kendi sınırı oldukça azdır. Bu nedenle RF sadece kendisi için değil diğer Kafkas ve Orta Asya ülkeleri için de stratejik bir öneme sahip olan Karadeniz'e kıyısı olan Abhazya bölgesi ile özel olarak ilgilenmektedir.

Bölgeden geçen ve geçmesi planlanan boru hatları ve enerji koridorlarını belirleyen unsur enerji güvenliğidir. İstikrarsız bir coğrafya olan ve birçok çatışma alanını bünyesinde bulunduran Kafkas Havzası için enerji güvenliği, etnik çatışmaların çözümünde oluşan bloklaşmalarla paralel bir şekilde gelişmektedir. Boru hatlarının yönünü ise bahse konu bloklaşmalar belirlemektedir. Bu bağlamda Batı-Doğu (Bakü-Tiflis-Ankara-Washington) ve Kuzey-Güney (Moskova-Erivan-Tahran) bloklaşmalarının olduğunu söylemek mümkündür. (Kamalov, 2006: 92)

Kafkasya üzerinde bu iki blok birbiriyle güç mücadelesi içindedir. Doğu-Batı eksenini oluşturan; ABD-Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan'a karşı, Kuzey-Güney ekseninde RF-Ermenistan-İran mücadele etmektedir. RF'nin hedefi Kafkaslar üzerinden, İran vasıtasıyla Basra Körfezi'ne inmektir. Oluşturulan Moskova-Erivan-Tahran ekseni, RF açısından, bu amaca hizmet etmektedir. (Kantarcı, 2006: 74) Son yıllardaki gelişmeler çatışan iki eksenden şimdilik Doğu-Batı ekseninin galip çıktığını göstermektedir. Doğu-Batı ekseninin bölgedeki Doğu ucunda Kafkas cumhuriyetlerinden Hazar Denizi'ne kıyısı olan Dağıstan Özerk Cumhuriyeti bulunmaktadır. Batı ucunda ise siyasi olarak Gürcistan'a bağlı Abhazya Özerk Cumhuriyeti bulunmaktadır. Fakat resmin bütününe bakıldığında ABD'nin bölge ile kara ve

deniz bağlantısı olmadığı düşünüldüğünde eksenin Batı ucunu Türkiye teşkil etmektedir. Türkiye, bölge kaynaklarının RF'nin Novorossisk Limanı üzerinden değil, kendi toprakları üzerinden taşınmasını istemektedir. Bu isteğini ise iki argümanla destelemektedir. Bunlardan birisi boğazlardaki deniz trafiğindeki tehlikeli yoğunluk, diğeri ise güzergâh üzerinde bulunan Kafkasya'daki siyasi gerginliklerdir.

Bu argümanlara karşılık, Çeçenistan'daki bunalımı dondurarak zaman kazanan RF, Kıbrıs Rum Kesimi'ne füze satışına dayalı karşı bir diplomatik atakla Türkiye'nin öne sürdüğü Bakü-Ceyhan hattında da benzer bir güvenlik meselesinin olduğu tezini güçlendirecek bir adım atmıştır. (Davutoğlu, 2001:178) Doğu Akdeniz bölgesinin istikrarsızlaştırılması ve bu bölgede yeni gerginliklerin ortaya çıkartılması ile RF, Hazar petrol havzası ve nakil yolları konusundaki politikalarında önemli bir diplomatik manevra alanı kazanmayı hedeflemiştir. Bu sebeple Rusya Federasyonu BTC'nin son durağı Ceyhan terminalinin güvenliğini söz konusu edebilecek Doğu Akdeniz bölgesindeki istikrarsızlığı kendi lehine kullanmak istemiştir. (Davutoğlu, 2001:177)

SSCB'nin dağılmasından önce bu coğrafyadaki tüm üretim ve dağıtım kanallarını kontrolü altında tutan Moskova, SSCB'nin dağılmasından sonra bu kontrolü kaybetmiştir. Bununla beraber RF, yakın çevre politikası çerçevesinde üretim boyutunda olmasa dahi dağıtım boyutunda kontrolü elinde tutma, bu şekilde bu ülkeler üzerinde siyasi nüfuzunu devam ettirerek bölge devletlerinin Avrupa ve ABD ile işbirliği içine girerek kendi kontrolünden çıkmasını engellemeyi amaçlamaktadır.

Rusya Federasyonu'nun bölgedeki nüfuzunu ve kontrolünü tekrar arttırmasından çekinen ABD, Hazar Havzası doğalgaz ve petrolünün RF'yi devre dışı bırakacak BTC, BTE ve Nabucco boru hatları projeleri ile Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını bölgedeki çıkarları açısından uygun görmektedir.

Rusya Federasyonu ise bahsi geçen boru hattı projelerine alternatif olarak, doğalgaz ve petrolün taşınmasındaki kontrolünü devam ettirmek için Kuzey Akım ve Güney Akım projelerini geliştirmiştir. Bu şekilde Hazar Havzası petrol ve doğalgazının Ukrayna ve Türkiye'yi devre dışı bırakarak Avrupa'ya taşınmayı hedeflemektedir. Enerji iletim hatları ile ilgili olarak ABD, alternatif nakil hatları tesisini, RF eski nakil hatlarının onarımını, Avrupa ülkeleri ise güvenli taşıma istemektedir. (Çomak, 2011)

Bir diğer aktör Çin de bölge petrol ve doğalgazından faydalanmak için Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin petrol ve doğalgaz boru hatları projelerini geliştirmiş ve doğalgaz boru hattı projesini hayata geçirmiştir.

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan yeni siyasal ve ekonomik dinamikler, uluslararası sistemin yapısında önemli değişiklikler yaşanmasına sebep olmuştur. Rusya Federasyonu kendi dönüşümünü gerçekleştirirken zor ve karmaşık bir süreçten geçmiştir. Dönüşüm sürecinde başlangıçta Rusya Federasyonu'nun en kısa zamanda Batı ile entegrasyonunu savunan Atlantikçilere karşı, Batıyla bütünleşme sürecine karşı olan ve Rusya Federasyonu'nun Avrupa ve Asya arasında bir köprü olarak belirgin bir jeopolitik rol oynamasını savunan Avrasyacıların etkinlikleri artmıştır. Avrasyacıların etkisiyle 1993'te ilan edilen ve Rus dış politikasını şekillendiren "Yakın çevre" doktrini, eski Sovyet coğrafyasının ekonomik ve güvenlik açısından Rusya Federasyonu için 'yaşamsal çıkar alanı' olarak görüldüğünü içermektedir.

'Yakın çevre' doktrini, çerçevesinde Rusya Federasyonu, diğer bölgelerin yanı sıra, önemli stratejik ve ekonomik çıkarlarının bulunduğu Kafkasya bölgesinde yeniden etkinlik kurma stratejisine yöneltmiştir.

Rusya Federasyonu'nun ilk devlet başkanı Boris Yeltsin'den sonra iktidara gelen Vladimir Putin'in, dağılma sonrası yaşanan ekonomik ve siyasi krizden çıkışta önemli bir rolü vardır. Putin, bir taraftan merkeziyetçi politikalarını sürdürmüş, diğer taraftan da Batı ekonomisiyle entegrasyon sürecini devam ettirmiştir. Putin'in dış politikada "yakın çevre doktrini" ve askeri doktrini esas alarak Avrasyacı politikalar izlediği iddia edilse de Batı ile ilişkileri iyi tutmaya çaba göstermesi pragmatist ve realist olduğunu ortaya koymuştur.

SSCB'nin dağılmasıyla hazırlıksız olarak bağımsızlığına kavuşan devletlerin uluslararası sisteme uyum süreci oldukça zorlu geçmiştir. Ekonomik açıdan birbirine bağımlı bir sanayi ağına sahip olan bu devletler, rejimin çökmesiyle kendilerini büyük bir bölünmüşlüğün içinde bulmuşlardır. Ekonomik temelli sorunların neden olduğu istikrarsızlık ve ilerleyen zamanlarda etnik nedenlerden çıkan problemler Kafkasya ve Orta Asya bölgesinin uluslararası sisteme entegrasyonunu geciktiren faktörler olmuştur. Bölgenin zengin petrol ve doğalgaz yataklarına sahip olması ve SSCB'nin dağılması sonrası bölgede oluşan güç boşluğu bölgeyi küresel ve bölgesel güçlerin ilgi odağı haline getirmiştir.

Küresel ölçekte ABD, Orta Asya ve Kafkasya'da oluşan güç boşluğunda rakipleri Çin ve Rusya Federasyonu'nun bölge üzerinde nüfuz kurmalarını önlemeyi, bölgenin zengin enerji kaynaklarının Amerikan şirketleri tarafından işletilmesi ve bu enerjinin uluslararası pazarlara Rusya Federasyonu'nu devre dışı bırakacak nakil güzergâhları üzerinden ulaşmasını sağlamayı, bölgede üsler edinerek bölgedeki varlığını kalıcı bir hale getirmeyi hedeflemektedir.

Dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi olan ve dolayısı ile enerji ihtiyacı gün geçtikçe artan Çin'in bölgeye ilgisi ise petrol ve doğalgaz özelindedir. Avrupalı devletler için ise Orta Asya ve Kafkasya özellikle enerji konusunda Rusya Federasyonu'na alternatif oluşturması bakımından birinci derecede önceliklidir. Bölgeye komşu olan Türkiye ve İran bölgedeki tarihi ve kültürel köklerini kullanarak ekonomik ve siyasi olarak güçlerini artırmak ve bir diğer bölgesel gücü dengelemek istemektedirler.

Fakat bütün bunların yanında bölgede en kalıcı işgali yapmış, yüzyıllardır bölgeye hükmeden bir Rusya Federasyonu gerçeği vardır. Ne kadar bölge ülkeleri Rusya Federasyonu'ndan bağımsız politikalar izlemek istese ve bu konuda başta ABD olmak üzere küresel güçlerden destek görse de bölgenin ekonomik alt yapısı ve siyasal ve etnik üst yapısı bunun yakın bir gelecekte mümkün olmayacağını göstermektedir.

Rusya Federasyonu'nun Kafkasya politikaları Kafkasya'ya giriş yaptığı Rusya Çarlığı döneminden itibaren yöntem bakımından süreklilik göstermiştir. Çarlık döneminden itibaren Rusya tarafından, halkların kardeşliğinin ve eşitliğinin savunulduğu SSCB dönemi de dâhil Kafkasya'da, bilinçli ve planlı bir şekilde zorunlu göç, asimile ve iskân politikaları uygulanmış, bölgede istikrarsızlık yaratılarak, etnik gruplar birbirlerine düşman edilmiştir. Bu politikalar sonucunda Kafkas halkları arasında kalıcı düşmanlıklar oluşturulmuştur. Böylece hem bölgedeki unsurlar birbiriyle çatışmaktan güç kazanamamış hem de aralarındaki ihtilaflar nedeniyle Rusya Federasyonu'na karşı bir birlik oluşturamamıştır.

İzlediği politikalarla RF, bölgede etkinliğini devam ettirdiği gibi bölge dışı aktörlerin de etkisini sınırlandırmıştır. Bu özelliği ile RF bölgesel güvenliği etkileyen ve dolayısıyla belirleyen bir konuma sahiptir.

Kafkasya'yı dünya gündemine getiren husus enerji ve enerji güvenliği konusudur. Kafkasya, Güney Kafkasya'da bulunan Azerbaycan'ın sahip olduğu petrol ve doğalgaz, Hazar Denizi'nde bulunan zengin rezervler ve bunların taşınması noktasında Karadeniz'e çıkışı olan Gürcistan ve Kuzey Kafkas özerk cumhuriyetleri ile 21. yy'ın enerji jeopolitiğinde önemli bir yer kaplamaktadır.

21. yüzyılda enerjiye sahip olmak güce sahip olmak demektir. "21. yüzyılın güç merkezi" olarak görülen Hazar Bölgesi hegemonik enerji tekelinin en önemli alternatifidir. Hazar Havzası enerji kaynakları ve bu kaynakların uluslararası piyasalara en uygun koşullarda ve kesintisiz olarak ulaşması dünya için enerji arz güvenliğinin sağlanması noktasında büyük bir adım olacaktır.

Dış politikasının merkezine enerji politikalarını yerleştiren, enerji kaynakları ve boru hatlarını politik baskı unsuru olarak kullanan, Orta Asya ve Hazar Bölgesi ülkelerine kendi

politikaları doğrultusunda baskı yapan Rusya Federasyonu enerjiyi yeniden küresel bir güç olma yolunda önemli bir araç olarak görmektedir. Rusya Federasyonu'nun doğalgaz konusunda Avrasya'da kontrolü sağladığı, kendisine rakip olabilecek İran ve Türkmenistan'ın kısa vadede bu egemenliği değiştiremeyeceği söylenebilir. Bölgede enerji transferini kendi şirketleri ve projeleriyle gerçekleştirmek isteyen Rusya Federasyonu; Türkiye'nin coğrafi konumu itibariyle kendisi açısından bir alternatif olarak görülmesine karşı, Türkiye'nin projelerini engellemek ve Türk dış politikasını etkisizleştirmek istemektedir.

"Yakın çevre" politikası esas alarak hareket eden Rusya Federasyonu'nun önümüzdeki dönemde Kafkasya'da hâkimiyetini devam ettirmek için; Güney Kafkasya'da Ermenistan'daki askerî varlığını sürdürerek, bu ülke ile olan stratejik ortaklığına devam edeceği, Gürcistan'daki Abhazya, Güney Osetya ve Cevaheti Ermenileri sorunu gibi etnik sorunları kullanarak Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tehdit edip bu ülkeyi kontrol altında tutacağı, hem Hazar'da hem de Hazar dışında sahip olduğu enerji kaynakları ile önemi her geçen gün artan Azerbaycan'a karşı Dağlık Karabağ sorunu ile Ermenistan'ı kullanacağı görülmektedir. Kuzey Kafkasya'da ise özellikle Çeçenistan'da ayrılıkçı hareketlere karşı baskıcı ve sert politikalarına devam edeceği söylenebilir.

Kafkas Cumhuriyetlerinin, Rusya Federasyonu'nun ağırlığını dengeleyecek politikalar geliştirmeye, eski dönemin izlerini mümkün olduğunca silmeye çalıştıkları bir gerçektir. Bugün Kafkasya'da, siyasi açıdan Rusya Federasyonu'na en bağımlı ülke, Dağlık Karabağ sorunu ile Ermenistan'dır. Gürcistan ise Abhazya, Güney Osetya sorunları nedenleriyle belirli ölçüde Rusya Federasyonu'nun etkisi altında kalmaktadır. Kafkasya'da, istikrarın sağlanması için Rusya Federasyonu'na karşı ya da onun bölgedeki etkinliğini azaltmaya yönelik ortaya çıkması muhtemel bir bloklaşma, Rusya Federasyonu'nun bölge ile doğrudan bağlantılı ekonomik, siyasi çıkarlarını ve büyük olasılıkla da toprak bütünlüğünü tehdit edecektir. Bu sebeple RF, bölgedeki "kontrollü istikrarsızlık" durumundan yararlanarak, Kafkasya ve Hazar Havzası'ndaki petrolü kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek ve bölgedeki sorunları arzu ettiği bir şekilde çözüme ulaştırmak istemektedir.

Rusya Federasyonu'nun kadim dış politika hedefi 'sıcak denizlere inme' politikasıdır. Bu hedefe varmak için hâkim olunması gereken güzergâhlarından biri Kafkasya'dır. Rusya Federasyonu gerek kadim dış politika hedefine ulaşmada gerek güvenlik, ekonomik, siyasal açıdan yaşamsal çıkar alanı olarak gördüğü Kafkasya'da ilk hedefi, Kuzey Kafkasya üzerindeki hâkimiyetini ilânihaye sürdürmektir. Toprak bütünlüğü perspektifine dayandırdığı bu politikasını yürütürken bölgedeki milliyetçi hareketleri şiddet yoluyla kontrol etmektedir.

Şiddet yolunu tercih etmesinde, Çeçenistan örneğinde olduğu gibi bölgeden kaynaklanacak yeni ayrılıkçı dalgalardan tedirgin olmasının etkisi görülmektedir.

İkinci olarak, Rusya Federasyonu Güney Kafkasya devletleri üzerinde doğrudan/dolaylı yaptırımlarla nüfuz alanı yaratmaya çalışmaktadır. Küresel güçlerle bölge devletleri arasında özellikle enerji konusunda yürütülen politikaları engelleyemediği takdirde bütün bütün dışında kalmamak için sürece dâhil olma politikası izlemektedir. BTC petrol boru hattı projesi Rusya'ya rağmen gerçekleştirilmiş bir projedir. Fakat Rusya projeye muhalefet etmesine rağmen engelleyemediği için sürece dâhil olma yolunu seçmiştir.

Özellikle son dönemde bölgenin istikrarsız yapısı öne sürülerek Rusya Federasyonu'nun istediği boru hattı güzergâhları dışında yolların aranması Rusya Federasyonu'nu bölgenin güvenliği konusunda harekete geçirmiştir. Rusya Federasyonu öncelikle bölgeyi ekonomik olarak iyileştirmek için çeşitli politikalar yürütmeye başlamıştır. Bölgenin güvenliğini artırmak ve enerji güvenliğini sağlamak için bölgeye özel birlikler yerleştirmiştir. Fakat izlenen bu politikalar bölgedeki sorunların çözüleceği, en önemlisi Rusya Federasyonu tarafından çözülmek istendiği anlamına gelmemektedir. Rusya Federasyonu dış politikasının merkezine yerleştirdiği enerjinin güvenli bir şekilde uluslararası pazarlara sunulması için bölgede kontrollü fakat yine de istikrarsız bir yapıdan yanadır.

Putin'den sonra başkan olan Dmitri Medvedev'in neredeyse Putin tarafından atanır gibi seçilmesi, Putin'in bu dönemde başbakanlık görevini yürütmesi ve tekrar başkan olması önümüzdeki yıllarda Rusya Federasyonu'nda Putin etkisinin süreceğini göstermektedir. Bu sebepten başta enerji politikaları olmak üzere Rus dış politikasında kısa vadede büyük bir değişiklik olmayacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Akarslan, Medina (1991), Değişen Dünya Dengeleri Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri, Bursa: Ezgi Kitabevi

Alemdaroğlu, Nusret (2007), Enerji Sektörünün Geleceği Alternatif Enerji Kaynakları ve Türkiye'nin Önündeki Fırsatlar, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Basımevi

Ana Britannica, (1986-1990), "Kafkaslar", c. 12, İstanbul: Ana Yayıncılık

Aras Bülent, Arzu Yorkan, (2005), Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği: Siyaset, Ekonomi ve Çevri, TASAM Strateji Raporu, No: 13, Ankara: Tasam Yayınları

Aras, Osman Nuri (2001) Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, İstanbul: DER Yayınevi

Baddeley, John F. (1995), Rusya'nın Kafkasya'yı İstilası ve Şeyh Şamil, İstanbul: Kayıhan Yayınları

Berkok, İsmail (1958), Tarihte Kafkasya, İstanbul: İstanbul Matbaası

Birsel, Haktan (2006), Eski Dünyanın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık

Bilgin, Mert (2005) Avrasya Enerji Savaşları, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık

BP Statical Rewiev of World Energy, (2007) Haziran

Brzezinski, Zbigniew (1998), Büyük Satranç Tahtası, İstanbul: Sabah Kitapları

Caşın, Mesut Hakkı (1995), Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma, Ankara: Savunma Sanayi Müsteşarlığı

Caşın, Mesut Hakkı (2002), Rus İmparatorluk Stratejisi, Ankara: ASAM Yayınları

Çebi, Hakan Yılmaz (2006) , Türkiye'nin Petrol Savaşları, İstanbul: Karakutu Yayınları

Davutoğlu, Ahmet (2001), Stratejik Derinlik, İstanbul: Küre Yayınları

Demir, Ali Faik (2003), Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya, İstanbul: Bağlam Yayınları

Demir, M. Faruk (2002), Milli Güvenlik Siyaseti, Ankara: Yüksek Strateji Merkezi

Demir, M. Faruk (2007), Enerji Güvenliği Ekonomisi Diplomasisi, Ankara: Altınküre Yayınları

Denk, Nevzat (2000), 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi, İstanbul: Hak Yayınları

Doğanay, Hayati (1998), Ekonomik Coğrafya 2: Enerji Kaynakları, Erzurum: Şafak Yayınevi

Dokuzlar, Bircan (2006), Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz, İstanbul: IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık

Dugin, Aleksandr (2003), Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım, İstanbul: Küre Yayınları

Eyice, Suavi, Hasan Külünk (1989), Yeni Enerji Kaynakları, İstanbul: Fotosan Ofset Matbaası

Grigoriantz, Alexandre (1998), Kafkasya Halkları, İstanbul: Sabah Kitapları

Hasanoğlu Mürteza ve Elnur Cemilli (2006), Güney Kafkasya'da ABD Politikası, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık

Hekimoğlu, Asem Nauşabay (2007), Rusya'nın Dış Politikası, Ankara: Vadi Yayınları

OECD ve IEA (2005), International Energy Agency, World Energy Outlook 2005, Middle East and North America Insight, Economics Analysis Division Paris, OECD-IEA Pub.

İlhan, Suat (2003), Jeopolitik Duyarlılık, İstanbul: Ötüken Neşriyat

İnan, Demir (2001), Geçmişten Bugüne Enerji Kullanımı, Ankara: TÜBİTAK Matbaası

Kalkan, Mustafa (2007), Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları, İstanbul: Bilge Kültür Sanat

Kantarcı, Hakan (2006), Kıskaçtaki Bölge Kafkasya, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık

Karabayram, Fırat (2011), Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık

Karaca, Ragıp Kutay (2003), Dünyadaki Yeni Güç: Çin, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık

Karagür, Nesrin Sarıahmetoğlu (2007), Petrolün Sihirli Dünyası Bakü, İstanbul: IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık

Karluk, Rıdvan (2002), Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Kasım, Kamer (2011), Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya, Ankara: USAK Yayınları

Kırzıoğlu, M. Fahrettin (1993), Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Kumkale, Tahir Tamer (1998), Türk Rus İlişkileri: Tarihten Günümüze, İstanbul: İrfan Yayınevi

Kumuk, Cem (2004), Kafkasya Aydınlık Günlerini Arıyor: Neredesin Prometheus?, İstanbul: Alfa Yayınları

Mert, Okan (2004), Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık

Mikail, Elnur Hasan (2007), Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık

Onay, Yaşar (2003), Rusya Tarihini Değiştiren On İktidar On İki Artı Bir Lider, İstanbul: Akademi-İstanbul Yayıncılık

Öke, Mim Kemal (2001), Küresel Toplum, Ankara: Asam Yayınları

Özbay, Özdemir (1999), Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya, Ankara: Kafkas Derneği Yayınları
Özgen, 1998
Öztürk, Osman Metin (2001), Rusya Federasyonu Askeri Doktrini, Ankara: ASAM Yayınları

Pamir, A. Necdet (2006), Enerji Güvenliği, Ankara: ASAM

Pamuk, Mustafa (1995), Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü-Bugünü-Yarını, İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi

Purtaş, Fırat (2005), Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu, Ankara: Platin Yayınları

Sander, Oral (1994), Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e, Ankara: İmge Kitapevi

Sander, Oral (2007), Siyasi Tarih: 1918-1994, Ankara: İmge Kitapevi

Saray, Mehmet (1988), Kafkas Araştırmaları-I, Çetin Matbaası, İstanbul

Sarıibrahimoğlu, Lale (1997), Kurt Kapanında Kısır Siyaset: Gizli Belgelerle Boru Hattı Bozgunu, Ankara: İmge Kitabevi

Saydam, Abdullah (1997), Kırım ve Kafkas Göçleri (1856 – 1876), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Şıhaliyev, Emin Arif (2004), Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya, İran, Türkiye Rekabetleri ve Ermeni Faktörü, Ankara: Naturel Yayınları

Tavkul, Ufuk (2002), Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya, İstanbul: Ötüken Neşriyat

Uluslararası İlişkiler Sözlüğü (2000), Der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları

Üşümezsoy, Şener, Şamil Şen (2003), Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları, İstanbul: İnkılap Yayınları

Veziroğlu, Nejat (2003), 21. Yüzyılın Enerjisi: Hidrojen Enerji Sistemi, TMMOB Türkiye IV. Enerji Sempozyumu, Ankara

William, J. Kaufmann (t.y.), Evrenin Evrimi ve Yıldızların Oluşumu, Çev. Murat Alev, Ankara: Arkadaş Kitabevi

Yanar, Savaş (2002), Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık

Yapıcı, Utku (2004), Küresel Süreçte Türk Dış Politikası'nın Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya, İstanbul: Otopsi Yayınları

Yergin, Daniel (2003), Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü, Çev. Kamuran Tuncay, 3. Basım, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları

Yıldırım, Sevil (2003), Dünyada ve Türkiye'de Petrol, DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı), Ankara: Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü Yayınları

Yıldız, Muharrem (2006), Dünden Bugüne Kafkasya, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları

Yüce, Çağrı Kürşat (2006), Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerine Mücadele, İstanbul: Ötüken Yayınları

Yücel, F. Behçet (1994), Enerji Ekonomisi, İstanbul: Febel Ltd Şti

MAKALALER, BİLDİRİLER, DİĞER BASILI YAYINLAR

Acar, Şefika (2006), "Soğuk Savaş Sonrası Kafkaslar'da Güvenlik Sorunları", Kafkasya Araştırma&Analiz Dergisi, Sayı 1

Ağacan, Kamil (2007), "AB'nin Güney Kafkasya Politikası", Stratejik Analiz, Cilt: 7, Sayı: 81

Ağacan, Kamil (2006), "Güney Kafkasya", Stratejik Öngörü 2023, Ankara: ASAM Yayınları

Andican, Ahat (2006), "Çin Satrancında Orta Asya", Avrasya Dosyası, ASAM Yayınları, Cilt: 12, Sayı: 1: 7-37

Aslanlı, Araz (2001), "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, Cilt 7, Sayı 1: 393-430

Avşar, B. Zakir (1997), "Kafkasya-Rusya Federasyonu ve Türkiye", Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Cilt 2, Sayı 16: 1875-1890

Cicioğlu, Filiz vd. (2012), "Abhazya Cumhuriyeti'nin Yasal Statüsünün Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", (Ed.) Hasret Çomak vd., Uluslararası Kafkasya Kongresi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları: 448-455

Çelikpala, Mitat (2007), "Kafkaslarda Büyük Oyun", Strateji, Sayı: 132: 8-9

Çelikpala, Mitat (2006), "Siyasi, Ekonomik ve Demografik Göstergeleriyle Kuzey Kafkaya", Kafkasya Araştırma&Analiz Dergisi, Sayı 1: 38-52

Çurey, Ali (1998), "Bilinen Dünyanın Bilinmeyen Ülkesi: Kuzey Kafkasya ve Çerkesler (1)", Kafkasya Yazıları Dergisi, Sayı: 5

Demirbilek, Sami (2006), "Türkiye'nin Enerji Politikası", (Ed.) Atilla Sandıklı, Hasret Dikici Bilgin, Türkiye'de Enerji ve Kalkınma Sempozyumu: 26 Nisan 2006, İstanbul: TASAM: 99-103

Deniz, Veli (2007) "Boru Hatları Yapımında Teknik Esaslar ve Tedarikte Güvenlik", Avrupa ve Orta Asya Arasındaki Enerji Köprüsü Türkiye, (Ed.) Werner Gumpel, Alpay Hekimler, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı Yayını: 93-107

Dokuzlar Bircan, Hasan Yılmaz ve Cenk Pala (2006), "Çin'in Orta Asya Enerji Politikası", Avrasya Dosyası, ASAM Yayınları, Cilt: 12, Sayı: 1,

Ediger, Volkan (2007) "Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki", Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu, Ankara: SAREM Yayınları: 1-47

Ediger, Volkan (2009) "Türkiye'nin Sürdürülebilir Enerji Gelişimi", TÜBA Günce, Sayı 39: 18-25

Ege, A. Yavuz (2004) , "Avrupa Birliği'nin Kömür ve Katı Yakıtları", AB'nin Enerji Politikaları ve Türkiye, (Ed.) A. Yavuz Ege, Ankara: Upav Yayınları: 109-119

Ege A. Yavuz (2004a), "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu", AB'nin Enerji Politikası ve Türkiye, (Ed.) A. Yavuz Ege, Ankara: Upav Yayınları: 3-43

Ekici, Gökçen (2002), "Kafkasya Üzerinde Dönen Küresel Politikalar ve Çeçen Eyleminin Yansımaları", 2023 Dergisi, Sayı 20: 64-76

Gürlesel, Can Fuat (2003), "Irak Harekatının Perde Arkası: Petrol Her Şeyin Merkezi", Vizyon, İTO, Sayı: 2

Hilalov, Fuad (2012), "Avrasyacılık ve Rusya", (Ed.) Hasret Çomak vd., Uluslararası Kafkasya Kongresi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları: 250-260
İmanov, Vügar (2007), Rusya'nın Medeniyetsel Kimlik İnşası Olarak Avrasyacılık, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

İşcan, İsmail Hakkı (2002), "Küresel Değişimin Getirdiği Yeni Stratejilerle Enerji Güvenliği Sorunu ve Türkiye", Avrasya Etütleri, Sayı: 22

İyidoğan, Gözde (2007), "ABD'nin Ortadaki Etkisi", Strateji, Yıl: 4, Sayı: 168,

Kamalov, İlyas 2006), "Soğuk Savaş Sonrasında Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası", Stratejik Analiz

Kanbolat, Hasan (2006), "Günümüz Rusya'sının Kafkasya Politikaları", Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi, İstanbul: Kafkas Vakfı Yayınları

Kanbolat, Hasan (2006a) "Gürcistan-Ukrayna-Karadeniz Üçgeni Arasında Kuzeybatı Kafkasya, Kabardey-Balkar'dan Sonra Sıra Karaçay-Çerkes'te mi?", Stratejik Analiz, Cilt 6, Sayı 70

Kanbolat, Hasan (2000), "Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası ve Çeçenistan Savaşı", Avrasya Dosyası, Cilt 6, Sayı 4

Karaağaçlı, Abbas (2012), "İşgal Altındaki Karabağ'ın Meçhul Geleceği", ", (Ed.) Hasret Çomak vd., Uluslararası Kafkasya Kongresi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları: 324-331

Karabulut Kerem, Alper Yalçın (2012), "Türkiye'nin Güney Kafkasya Ülkeleri ve İran ile Ekonomik-Siyasi İlişkileri",(Ed.) Hasret Çomak vd., Uluslararası Kafkasya Kongresi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları: 167-192

Kıraç, Gürol (2007), "İsrail Orta Asya'yı Gözetliyor", Strateji, Yıl: 3, Sayı 148

Kuloğlu, Armağan (2007), "Türkiye-Çin İlişkileri", Cumhuriyet Strateji Dergisi, 27.08.2007

Külebi, Ali (2007), "Yeni Dengeler Açığa Çıkıyor", Strateji, Yıl: 3, Sayı: 139

Mayer-Tasch, Peter Cornelius (2006), "Tarihsel Bakış Açısıyla Enerji ve Enerji Tedariki", Avrupa ve Orta Asya Arasındaki Enerji Köprüsü Türkiye, (Ed.) Werner Gumpel, Alpay Hekimler, Ankara: Konrad Adenauer Stiftung Yayını: 1-6

McCauley, Martin (1998), Russia, America, The Cold War 1949-1991, London: Longman
Mütercimler, Erol (2001), "Değişen Güvenlik Kavramı ve Küresel Stratejiler", M5 Savunma ve Strateji Dergisi

Mikoyan, Sergio A. (2000), "Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrasya'da Bölgesel İhtilaf", Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye, (Haz.) Yılmaz Tezkan, Ülke Kitapları

Oğan, Gökçen (2007) "Üye Devletlerin Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü", Stratejik Analiz, Kasım, Sayı: 91: 57-63

Oğan, Sinan, Kamil Ağacan (2001), "Güney Kafkasya'da Yeniden Başlayan veya Bitmeyen Soğuk Savaş", Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 13: 25-32

Oğan, Sinan, İlke Aytekin (2002), "Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık", Stratejik Analiz ,Cilt 3, Sayı: 32: 66-74

Özcan, Gencer (2000), "Doksanlarda Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Etkisi", En Uzun On Yıl, Der: Gencer Özcan-Şule Kut, İstanbul: Büke Yayınları: 13-43

Özden, Süreyya Y. (2006) , "Küreselleşme Ekseninde Dünyada Enerji Politikaları ve Geleceğe Yönelik Perspektifler", Türkiye'de Enerji ve Kalkınma Sempozyumu, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık: 59-67

Özer, Sanem (2008), "AB, Rusya ve ABD'nin Avrupa Güvenliğine Farklı Yaklaşımlarının Transatlantik İttifakına Etkileri", Akdeniz İİBF Dergisi, Cilt 7, Sayı: 15: 170-195

Pamir, A. Necdet (2007), "Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye", Stratejik Analiz, Cilt 6, Sayı: 83: 14-24

Pamir, A. Necdet (2004), "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nda Son Durum", Panorama Dergisi, Sayı: 3: 1-9

Pamir, A. Necdet (2005), "Çin ve Enerji Güvenliği", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 6, Sayı: 66: 63-71

Pehlivantürk , Bahadır (2007), "Çin'in Afrika Atağı ve Enerji", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 6, Sayı: 83: 76-85

Rutland, Peter (2001), "Putin'in İktidar Yolu", Kadim Komşumuz Yeni Rusya, Ed: Yılmaz Tezkan, İstanbul: Ülke Yayınları: 151-190

Somuncuoğlu, Anar (2007), "AB'nin Avrasya'ya Yumuşak Yaklaşım", Strateji, Sayı: 137

Somuncuoğlu, Anar (2007a), "Küresel Güçler Karadeniz'de Çarpışıyor", Strateji, Sayı: 158

Somuncuoğlu, Anar (2006), "Bölgedeki Petrol, Doğalgaz, Hidrolik ve Uranyum Kaynakları Dikkat Çekiyor", Strateji, Sayı: 120

Sönmez, Sait (2010), "Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikaları'nın Analizi", Gazi Akademik Bakış, Cilt 3, Sayı: 6: 73-96

Sütalan Zeynep, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye", Stratejik Öngörü, Sayı: 3: 106-116

Şöhret, Mesut (2012), "Uluslararası Hukukta Tanınma: Güney Osetya ve Abhazya'nın Mevcut Statüsü", (Ed.) Hasret Çomak vd., Uluslararası Kafkasya Kongresi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları: 467-497

Tamzok, Nejat (2005), "Kömür Rezervlerine Sahip Ülkelerde Elektrik Üretiminde Kullanılan Kaynakların Seçimi ve Türkiye'nin Konumu", TMMOB V. Enerji Sempozyumu, Ankara:TMMOB: 1-11

Tanrısever, Oktay (2005), "Rusya Federasyonu'nun Orta Asya-Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrini'nin İflası", (Ed. Mustafa Aydın, Küresel Politikada Orta Asya, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Tanrısever, Oktay (2001), "Moskova'nın Çeçenistan Çıkmazı ve Çıkış Arayışları", Avrasya Dosyası, Ankara: ASAM Yayınları, , Cilt: 6, Sayı 4: 180-201

Tarakçı, Nejat (2004), "Rusya Arka Bahçesini Toparlıyor", Jeopolitik, Yıl: 3, Sayı: 10

Taşar, M. Murat (2001), "Kremlindeki Yeni Çar: Vladimir Vladimiroviç Putin", Kadim Komşumuz Yeni Rusya, (Ed.) Yılmaz Tezkan, İstanbul: Ülke Yayınları

Tavkul, Ufuk (1997) "Kafkasya'da Etnik ve Sosyo-Kültürel Yapının Tarihi Kökenleri",BİR Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Sayı: 7

Tavkul, Ufuk (2000) "Kafkasya'da Hıristiyanlığın İzleri", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:128: 101-110

Tavkul, Ufuk (1997a) "Sosyolojik Açıdan Kafkasya Halklarının Etnik ve Kültürel Birliği", Birleşik Kafkasya, Sayı: 3: 11-15

Tezkan, Yılmaz (2001), "Rusya'nın Dış Politika Konsepti", Kadim Komşumuz Yeni Rusya, (Ed.) Yılmaz Tezkan, İstanbul: Ülke Yayınları

Veliev, Cavid (2006), "Avrupa'ya Türkiye Üzerinden Tahran Gazı", Strateji, Yıl: 3, Sayı: 113

Yapıcı, Merve İrem (2007) "Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya", Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3: 71-104

Yaşın, Gözde Kılıç (2007), "Türk Boğazları Devre Dışı", Strateji, Yıl: 3, Sayı: 138

Yergin Daniel, "Ensuring Energy Security", Foreign Affairs, Vol: 85. No: 2: 69-82

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Akuşba, Erol (1998), "Kafkasya'da Etnik Çatışmalar: Sebepler ve Çözümler", Kafkas Vakfı Bülteni, http://www.kafkas.org.tr/bgkafkas/etniksorunlar.html, (07 Haziran 2012)

Aslanlı Araz, "KazakistanBTC'yeKatılıyor",http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=215&sayfa=41 (09 Mart 2012)

Atmaca Nurettin, "BTE'de İlk Gaz", http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/4478637.asp?sd=3 (11 Mart 2012)

Cafersoy, Nazım (2011), Rusya'nın Kafkasya Politikası ve Azerbaycan – 1, http://www.1news.com.tr/yazarlar/20110119111419801.html (30 Mayıs 2012)

Çelikpala, Mitat (2008), "Kafkasya'da Neler Oluyor?", http://www.kafsam.org/dp/kafsam_dp0901.pdf (09 Ekim 2012)

Çomak, Hasret, "Türkiye'nin Enerji Güvenliği", www.konrad.org.tr/Enerji/08COMAK.pdf (27 Kasım 2011)

Dikkaya, Mehmet (2010), "Çin-Orta Asya İlişkilerinde Doğalgaz Faktörü ve Muhtemel Bölgesel Sonuçları", www.usak.org.tr/makale.asp?id?1321 (10 Mart 2012)

Eurostat, Energy, Transport and Environment Indicators (2011), http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-DK-11-001/EN/KS-DK-11-001-EN.PDF, (01 Şubat 2013)

European Energy and Transport: Trends to 2030, http://ec.europa.eu/energy/observatory/trends_2030/ (03 Şubat 2012)

Gülen, Gürcan, "Enerji Güvenliği Nedir?", http://www.cleanglobe.com.tr/pdf/27.pdf, (29 Ocak 2013)

Hüseyinov, Fuad (2003), Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/280/2544.pdf (08 Nisan 2012)

Hurç, Yakup, Türkiye'nin Karabağ Politikası, http://kutuphane.ksu.edu.tr/e-tez/sbe/T00837/yakup_hurc_tez.pdf, (31 Ekim 2012)

İşcan, İsmail Hakkı (2008), "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceği Açısından Avrupa Birliği Enerji Güvenliği Sorunu", http://www.dtm.gov.tr/dtmdergi/index.cfm?action=index&did=1724&yayinID=2047&icerikID=2204&dil=TR (02 Mart 2012)

Jansen, J.C., W.G. van Arkel ve M.G. Boots (2004), "Designing Indicators of Long-term Energy Supply Security", ftp://ecn.nl/pub/www/library/report/2004/c04007.pdf , (01 Şubat 2013)

Kamalov, İlyas, "Rusya'nın Enerji Politikasının Gölgesinde Geçen KEİ Zirvesi", http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=60&ID=1678 (13 Şubat 2012)

Karakaya Dilek, Koraş Fatih (2005), "Enerji Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri" http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=411 (11 Mart 2012)

Kayrak, Sedide (2011), "Rusya'nın Arap Baharına Bakışı", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1981:rusyanin-arap-baharina-bakisi&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136 (13 Ekim 2012)

Oğan, Sinan (2005), "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü", http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=32&yazi=153 (11 Mart 2012)

Kruyt, Bert vd (2009), "Indicators for Energy Security", http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421509000883, (01 Şubat 2013)

OECD ve IEA (2011), "Clean Energy Progress Report, IEA Input to the Clean Energy Ministerial", http://www.iea.org/Textbase%5Cnptoc%5CCEM_Progress_ReportTOC.pdf, ss. 1-77 (01 Şubat 2013)

Özbay, Fatih (2008), "Tarihsel Süreç İçerisinde Güney Osetya Sorunu", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1618:tarih%09sel-suerec-%09cerisinde-gueney-osetya-sorunu&catid=171:analizler-kafkaslar (08 Ekim 2012)

Pamir, A. Necdet, "Eğrisiyle Doğrusuyla Türkmen Gazı ve Türkiye", http://www.avsam.org/turkce/analizler/3_analiz.htm (10 Mart 2012)

Pascual, Carlos and Evie Zambetakis, "The Geopolitics of Energy from Security to Survival", http://www.brookings.edu/~/media/press/books/2009/energysecurity/energysecurity_chapter.pdf , (01Şubat 2013)

Rusya Federasyonu Anayasası, http://www.anayasa.gen.tr/rusya.htm (21 Aralık 2011)

Sevim, Cenk, "Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri," http://vizyon21yy.com/documan/genel_konular/Milli%20Guvenlik/Dogal_Kaynaklar_Enerji/Gecmisten_Gunumuze_Enerji_Guvenligi_ve_ Paradigma_Degisimleri.pdf (30 Mayıs 2012)

Şir, Aslan Yavuz (2009), "Türkiye Nabucco'dan Çekilir mi?", http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=22 (02 Mart 2012)

Taştekin, Fehim (2001), "Savaş Yorgunu Bir Ülke", Kafkas Vakfı Çeçenistan Raporu, Kafkas Vakfı Yayınları, Ekim, http://www.kafkas.org.tr/ajans/Savas_yorgunu_Cecenya.htm (23 Mayıs 2012)

Tavkul, Ufuk (2008) "Kosova'nın Bağımsızlığının Kafkasya'ya Etkisi", http://www.koksav.org.tr/ebulten/subat2008/080229_kok-eb_hkutavkul.pdf (08 Ekim 2012)

Tellal, Erel (2010), Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası, http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dergi/pdf/65/3/9_tellal_erel.pdf (17 Aralık 2011)

The Basic Provisions of The Military Doctrine of The Russian Federation, http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html (22 Şubat 2013)

UN ESCAP, Policy Options for Energy Security and Sustainable Develepment, http://www.unescap.org/esd/Energy-Security-and-Water-Resources/energy/theme/documents/Ch8-PolicyOptions-EnergySecurity.pdf, (01 Şubat 2013)

Meulen, Evert Faber Van Der (2009), "Gas Supply and EU-Russia Relations", Europe-Asia Studies, http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668130902905040, (01 Şubat 2013)

http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1113199/Dmitry-Medvedev (09 Ekim 2012)

Fosil Yakıtlar, www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=fosilyakitlar&bn=220&hn=220&nm=384&id=385 (23 Şubat 2012)

http://enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=126:avrupa-rus-petroluene-baimli-&catid=2:guencel&Itemid=309 (04 Şubat 2012)

http://www.eurogas.org/publications_annualReport.aspx (04 Şubat 2012)

http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/regional-cooperation/enpi-east/documents/annual_programmes/tacis_success_story_final_en.pdf (12 Aralık 2011)

http://ec.europa.eu/energy/strategies/2006/2006_03_green__paper_energy_en.htm (12 Aralık 2011)

http://www.traceca.org.tr (12 Aralık 2011)

http://www.inogate.org (12 Aralık 2011)

http://www.dw.de/%C3%A7e%C3%A7enistanda-ter%C3%B6rle-m%C3%BCcadeleye-son/a-4183930-1 (09 Ekim 2012)

http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetayV3&ArticleID=991332&CategoryID=99&Rdkref=1 (15 Ekim 2012)

http://tr.euronews.com/2010/04/08/abd-rusya-start-i-imzaladi (15 Ekim 2012)

http://www.rusya.ru/Content/16749-Rusya_da+madalyonun+iki+y%C3%BCz%C3%BC_+Medvedev+ve+Putin (15 Ekim 2012)

http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=9612242 (08 Ekim 2012)

ÖZGEÇMİŞ

01 Ocak 1983'te Ardahan'da doğan Arzu Gündüzhev, ilk ve orta eğitimini Ardahan'da görmüştür. Müteakiben lise eğitimini Ardahan Ticaret Meslek Lisesi'nde tamamlamıştır. 1999 yılında Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne yerleşmiş bir yıl hazırlık eğitimi aldıktan sonra 2004 yılında lisans eğitimini tamamlamıştır.

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasi Tarih Yüksek Lisans Programında lisansüstü eğitimine başlayan Gündüzhev, bu dönemde AB Gönüllülük Projesi ile gittiği Frankfurt'ta Goethe Universitaet Turkologie Bölümünde akademik çalışmalar yapmıştır. Halen Kocaeli Üniversitesi Siyasi Tarih Programında lisansüstü eğitimini sürdürmektedir.